

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG

MEDDELELSER FRA ERHVERVSARKIVET

IX

1957

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1957

ERHVERVSHISTORISK
ÅRBOG

ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG

MEDDELELSER FRA ERHVERVSARKIVET

IX

1957

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1957

TITELVIGNET:

Udsnit af Hjørringkøbmanden Chr. H. Nielsens
regningsblanket fra 1840'erne

Redaktion: Vagn Dybdahl

Copyright by Erhvervsarkivet

Printed in Denmark

by

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S

INDHOLD

	Side
<i>Poul Enemark</i> : En købmandsskæbne i Ålborg fra begyndelsen af 17. århundrede	7
<i>Jens Holmgaard</i> : En dansk handels ekspedition til Nordamerika 1783. Et bidrag til Handels- og Kanalkompagniets historie	29
<i>Vello Helk</i> : Den merkantilske Forening. Fra det 19. århundredes børsliv	57
<i>Vagn Dybdahl</i> : Socialdemokratiet og brugsforeningerne frem til 1908	79
Beretning om virksomheden 1. april 1956–31. marts 1957	90

En købmandsskæbne i Ålborg

fra begyndelsen af 17. århundrede.

Af POUL ENEMARK

Ålborg er i dag en by med henved 100.000 indbyggere, og ingen dansk provinshavn kan opvise så stort et tonnagesøg som Ålborgs. Hele Limfjordsområdet, Vendsyssel, Thy og store dele af Himmerland hører til byens opland. Men Ålborgs handel hviler tillige på traditioner. Gennem de sidste 3-400 år er denne position skabt og udbygget, og endnu bærer statelige købmandsgårde og enkelte interessante gadeprospekter vidnesbyrd om denne glørværdige fortid, men de bliver færre og færre fra år til år. En for en må de vige for at give plads for den travle nutidsbys krav til det snævre gamle kvarter om den driftige havn. Stærkere og stærkere sætter det pulserende nutidsliv sit præg også på Ålborg og sletter nådeløst de gamle fortidsminder ud. Men i gadeskiltene i den indre by lever historien stadig: Karen Poppesgyde, Jomfru Anegade, Maren Turisgade, Maren Poppesgyde, Cortes gyde, Jens Bangs-gyde, Urbansgade o. s. v., alle bringer de os ind på livet af 15-1600-tallet, og flere har der vel været tidligere. Budolfi kirkebog nævner en Hybertisgyde eller Hybert Snitlagsgyde¹. Om gyden eksisterer stadig kan vel næppe siges med sikkerhed, navnet er i alt fald forsvundet. Dets ophavsmand må dog for sin samtid have været en tilstrækkelig kendt person i byen, til at gyden i den almene bevidsthed har kunnet forbindes med hans navn.

I 1606 tog en tysk købmand ved navn Hybert Snitlag borgerskab i Ålborg. Han er åbenbart kommet hertil fra Niedersachsen; som hjemsted opgav han Aschendorff². Tre år senere indtrådte han som gildebroder i købmandsgildet Guds Legems Lav³. I løbet af den følgende halve snes år vinder han indpas i de fineste og mest velhavende købmandskredse i byen. Hans handel antog efterhånden et vidt forgrenet omfang, og han optrådte ikke sjældent som kompagnon med de kendteste og mægtigste inden for byens handelsstand, som Jens Bang og dennes broder, rådmand Hans Felthus, rådmand og senere borgmester Didrik Grubbe, tolder og senere borgmester Hans Sørensen, og sidst, men ikke mindst hans svigerfader, rådmand og fra 1618-1625 borgmester Jørgen Olufsen.

Hvornår Hybert Snitlag har indgået ægteskab med Jørgen Olufsens datter, Maren Jørgensdatter, bliver vel vanskeligt at fastslå med bestemthed. Hun havde tidligere været trolovet med en broder til den velhavende rådmann i Horsens, Simon Tideke, men forbindelsen var hævet i 1617, grundet på hans sindssygdом. I 1627 ville han dog stadig gøre sit krav gældende, så en retssag for landstinget i Viborg blev følgen ⁴. På dette tidspunkt havde Maren Jørgensdatter nemlig allerede indgået sit ægteskab med Hybert Snitlag, og deres datter Margrethe var døbt året før. Hun kan endda ikke have været ægteskabets første barn. I betragtning af tidens gængse sædvaner ved navneopkald er der grund til at vente, at Johan eller Sidsel har været førstefødte barn. Under alle omstændigheder må Ane være født nogle år før 1626, siden hun kan optræde blandt fadderne ved en dåb 15. august 1630 og for øvrigt påny 21. februar 1632 ⁵.

Foruden de nævnte børn døbtес i 1632 Hybert, i 1633 Maren og i 1634 Margrethe (den førnævnte datter af dette navn var død i en alder af 3 år) ⁶. I ægteskabet fandtes endnu en datter, Cathrine, som efter al sandsynlighed ligesom Sidsel, Ane og Johan må være født før 1626 ⁷. Ægteskabet bør således vist nok senest sættes til ca. 1620 og altså tidligst 1617.

Under registreringen af Jens Bangs varelagre efter hans hustrus død 1639 omtales 2 boder, han havde i Jomfru Anegade henholdsvis »sønden« og »norden Hyberts port«, så her har han altså boet med sin store familie ⁸.

Om hans børn er der ikke meget at berette. Sønnerne blev købmænd som faderen. Den yngste, Hybert, var i 1657 i tjeneste hos faderens svoger, borgmester Christen van Ginchel. Den ældste, Johan, mentes i 1677 at være i Venezia, men da der intet var hørt til ham i 28 år, tillagde man ham ingen arvepart efter søsteren Sidsels død. Hun havde været gift 2 gange, sidst med overkøbmand Jens Nielsen Himmerig ⁹. Cathrine blev gift med en bødker og »mombrygger« i Ålborg, der vist var ret velhavende. Efter hans død indstiftede hun et legat på 500 sletdaler til byens kirker og latinskolen ¹⁰.

Studehandelen har været Hybert Snitlags hovederhverv. Den 18. marts 1610 møder han første gang op ved tolderens i Gottorp med en flok på 225 stude. Det var et ganske anseligt antal i betragtning af, at det var første år, han optrådte som eksportør, men de følgende par år øger han jævnt sin omsætning, så den i almindelighed varierer mellem 4 og 500 stk., i mindre gode år lidt under 400 og et enkelt år lidt over 500 (se tabel 1) ¹¹.

Studehandelen var i stærk vækst i Ålborg netop i de år, da Hybert Snitlag tog fat. Ved århundredskiftet talte byen kun et par enkelte studeeksportører, men i 1603 tog Didrik Grubbe erhvervet op, og 1605 kom Jørgen Olufsen og den unge Jens Bang til. I disse år begyndte i øvrigt to mænd, begge

Tabel 1:

	Didrik Grubbe			Hybert Snitlag		
	T.	G.	R.	T.	G.	R.
1610		225	225		538	538
1611		326	326		554	554
1612		354	354		572	572
1613		428	428		433	433
1614		406	406		500	500
1615		370	370		504	504
1616		402	402		404	404
1617	380		380	432		432
1618	402			525		
1619			515			549
1620	425	425	425	556	555	555
1621			450			456
1622		416			377	
1623	326	326		502	502	
1624	482	471		478	477	
1625		416			445	
1626		460			367	
1627	349	349		326	326	

ved navn Christen Nielsen, den ene med tilnavnet Stubdrup, den anden med tilnavnet Suur, at udføre små flokke af stude; men efterhånden blev flokkene større, og i årene efter 1620 var Christen Nielsen Stubdrup Ålborgs største studehandler med en eksport på 6–700 stk¹².

Som tabellen viser, lå Didrik Grubbes udførsel stort set på samme størrelsesorden som Hybert Snitlags, men overskred den dog de fleste år. Grubbes eksport var imidlertid i gradvis dalen. 1609 havde han været oppe på 675 og året før endog på 779 stk., det største antal, nogen enkelt købmand fra Ålborg nåede op på i første trediedel af 17. århundrede. Virkelige studemagnater som Anders Olufsen fra Flensborg, der i 1610 alene udførte 2468 og 1618, 2087 stude, eller Magnus Grave fra Ribe, der 1608 fortoldede 1316 og 1610, 1419 stk., ja blot som Willom Worm fra Århus og Simon Tideke fra Horsens, hvis eksport i årene 1608–17 svingede mellem knap 800 og godt 1000, kunne Ålborg slet ikke fremvise i denne periode. Men den middelstore jydsk studepranger var på gode veje til at blive talrigt repræsenteret blandt ålborgenserne ved toldstederne i Gottorp og Rendsborg. Denne kategori tilhørte Hybert Snitlag, og her hævdede han sig pænt. I årene fra 1610 til 1627, hvor han optræder som eksportør af stude, distanceres han fra Ålborg kun af Didrik Grubbe og Christen Nielsen Stubdrup. Lidt lavere placerer

Jens Bang sig i denne periode, og Jørgen Olufsens studehandel ophører lidt brat 1617–18, men nye navne kom til¹³. I 1615 optræder første gang Gregers Thomsen, 1620 Christen Madsen og 1623 Johan Brandt, som hver for sig kunne tegne sig for et par hundrede stude om året¹⁴. Det var den faste studehandlerstab fra Ålborg, der vendte tilbage år efter år, men af og til kom der andre som Just Nielsen, Hans Lichthardt, Laurits Nielsen, Laurits Jensen Suur, Paul Popp, Christoffer de Hemmer m. fl.¹⁵.

Det var de mange eksportører, der gav Ålborg den fine placering indenfor vort hovedeksporterhverv, som byen sikrede sig i første fjerdedel af 17. århundrede. Tabel 2 viser en sammenligning mellem Ålborgs og Odenses indsats i studeeksporten en række år i denne periode¹⁶.

Tabel 2:

	Ålborg		Odense	
	Købmænd	Stk.	Købmænd	Stk.
1602	3	805		2971
1606	5	1557		2457
1610	7	2276		2457
1612	9	3649		3105
1614	9	3375		3000
1618	10	3318		3449
1620	9	3124	7	3311
1621	9	3081		3389
1622	7	2163		2245
1623	10	3232	8	2163
1624	11	3387	7	2847
1625	9	3298		1848
1626	10	2744		327
1627	11	2723	5	1062
1632	7	2421		1386
1633	8	1990		1040

Først med den omtalte nye kreds af studehandlere, der blandt andre talte Hybert Snitlag, nåede Ålborg i årene 1610–12 på højde med Odense. Det er studehandelens højkonjunktur i disse år. I 1609 sluttedes 9. april en 12-årig stilstand i den spansk-nederlandske krig, som havde varet siden den nederlandske opstand i 1566. De vesttyske og nederlandske studeveje var atter frie, og de nederlandske skibe pløjede bølgerne over alle verdenshavene, langfarterne til Ost- og Vestindien steg kolossalt i antal, og med dem steg behovet for det saltede oksekød, der udgjorde tidens ypperste skibsproviant¹⁷. I større

og større flokke traskede brølende stude ad sandede hedeveje, gennem morads over sumpede vadesteder i de frostklare martsdage for at nå frem til Nord-europas største oksemarked i Wedel uden for Hamborg, der i årene 1612–14 nåede en blomstring som aldrig hverken før eller siden. Gottorptolderens kasse bugnede, og hans regnskab viste en stigning i antallet af passerede stude fra 32.000 i 1606 til 52.000 i 1612¹⁸. Og jyderne har vidst at udnytte de gode tider. De jyske toldsteder i Kolding og Ribe registrerede tilsammen gennemsnitligt ca. 15.000 stk. i begyndelsen af århundredet. I årene 1610–14 lå tallet mellem ca. 25 og 30.000 stk¹⁹. Studehandelen var blevet et fristende erhverv for den, der forstod sig lidt på det, og Hybert Snitlag var en af dem, der greb chancen og udnyttede de fordelagtige år til at slå sig op på studeeksporten.

De gode tider kunne dog ikke holde sig, gradvis dalede eksportiveren. 1618 udbrød Trediveårskrigen, men galt blev det dog først, da 12-års stilstanden mellem Nederlandene og Spanien udløb 1621, og krigen brød ud igen. Eksporttallene i Ribe og Kolding nåede atter 1622 under 15.000 stk. Hele Wedelmarkedet var rystet. Gottorptolderen noterede 33.000 stude²⁰. I Ålborgs og Odenses udførselscifre er faldet også ildevarslen. Flere fynske studehandlere måtte endda drage hjem med stude, der ikke kunne afsættes. Slet så galt gik det ikke for ålborgenserne, om de bedre jyske stude nu lettere har fundet afsætning end de fynske, eller ålborgensernes forbindelser ikke har været så stærkt berørt af krisen²¹. Men bange var man i alt fald. Den utrygge følelse skinner tydeligt igennem i et brev fra Didrik Grubbe til sekretær i Danske Kancelli, Niels Friis, hvori rådmanden beder denne anholde kongen om pas for ham selv og Hybert Snitlag, da de har købt nogle staldøksne, som de af frygt for krigsfolket ikke tør udføre uden pas²². De to ålborgkøbmænd har åbenbart stået skulder ved skulder i den kritiske situation. Hybert Snitlags eksport viser imidlertid ikke nævneværdig faldende tendens, medens Didrik Grubbe når sit laveste tal siden 1607. Det samme gjaldt Jens Bang, der ikke siden sit første år 1605 havde været lavere. Gregers Thomsens eksport udviser derimod tilmed en mindre stigning. Hvorfor ramte krisen forskelligt? Hvem handlede ålborgkøbmændene med?

Netop 1622 antyder et kancellibrev af 23. november til borgmestre og råd i Ålborg lidt om spørgsmålet. En viborgenser, Laurits Friis, begærer arrest på 1000 gylden fra Hybert Snitlag og 200 fra Gregers Thomsen, som de skylder en Henrik von Lentlou i Amsterdam, da han ikke selv kan få sit tilgodehavende hos hollænderen, før det sker²³. Laurits Friis er selv fast studeeksportør siden 1612 og optræder ofte i regnskaberne i nær tilknytning til ålborgenserne¹⁶. I årene fra 1620–24 optræder ligeledes Henrik von Lent-

lou fra Amsterdam i regnskaberne som studehandler. Det er således nærliggende at antage, at det netop har været studehandelen, der har været hans mellemværende med de tre jyder. Han kan meget vel have været aftager af deres stude foruden det kontingent, han selv hentede heroppe. Hvis dette er tilfældet, må Hybert Snitlag og Gregers Thomsen have modtaget penge af ham til opkøb af stude for ham. De har med andre ord fungeret som opkøbskommissionærer for Henrik von Lentlou. Dette forklarer, at deres gæld til ham er i hollandske penge og ikke i danske. Det forklarer også, at de bedre rider krisen af end de selvstændige danske købmænd, der ikke har den tilsvarende kapital i ryggen og først og fremmest ikke de afsætningsmuligheder som kommissionæren med sin økonomiske garant i nærheden af markedet. Hybert Snitlag og Gregers Thomsen har næppe været ene om at have drevet opkøbskommission for fremmede købmænd; det har sikkert været en almindelig og vel også praktisk form for deltagelse i den kapitalkrævende eksporthandel, og navnlig i krisetider kunne det, som det ses, indebære sine fordele²⁴. I det usikre år 1622 eksporterer da også Christen Madsen i fællesskab med en hamborger, Wessel Bewer, som iøvrigt er fast eksportør hvert år. Om dette fællesskab indskrænker sig til det ene år, kan naturligvis ikke siges, men usandsynligt er det ikke, at Christen Madsen delvis kan have optrådt som opkøber for hamborgeren. Det forhindrer jo ikke, at han ligesom Hybert Snitlag og Gregers Thomsen efter al sandsynlighed selv har haft penge engageret i sin studehandel ved siden af.

De mørke skyer drev imidlertid over, i 1623 lysnede det atter for studeeksportørerne. Eksportallene i Kolding og Ribe oversteg 20.000 og nærmede sig det følgende år 25.000 stk. Den ålborgske eksport nåede samme højde som før krisen. Vanskeligere synes det at have været for fynboerne. Odense var nu afgørende distanceret. Det samme gjaldt Flensborg. Kun Københavns og Ribes studeeksport overgik endnu Ålborgs²⁵.

Maj 1625 trådte Christian IV ind i Trediveårskrigen. Nervøsiteten begyndte at brede sig i fjordbyen og mandede omsider ud i en anmodning til majestæten fra studehandlerne Didrik Grubbe, Christen Nielsen, Gregers Thomsen, Christen Madsen, Johan Brandt og Hybert Snitlag om, at de brabantiske, kleveske, mynsterske og andre købmænd, der årlig drev øksenhandel med dem ved Elben, fremdeles uhindret måtte fortsætte denne handel. Dette bevilgede kongen i en skrivelse af 21. december 1625, og den 6. januar 1626 henvendte han sig desuden til generalstatholderen i Nederlandene, som han bad bekendtgøre for de nederlandske studeopkøbere, at der ikke fra hans armé ville blive lagt dem hindringer i vejen for deres øksenhandel²⁶. Kongen har dog alligevel været bange for, at hans tro undersætter, som øksne

»stalde ladet, udi denne tids besværlige tilstand dem ikke vel for sin værd skulle kunne kvit blive«, hvorfor eksporten må udstrækkes fra marts måned, der var den normale drivertid og lige til juli²⁷. Majestætens bekymringer var ikke ubegrundede. Trods alle hjælpeforanstaltninger faldt eksporttallene ved Ribe og Kolding toldsteder fra ca. 20.000 stk. i 1625 til 11–12.000 i de to følgende år. Forbavsende nådigt slipper stadig den ålborgensiske studehandlerstand (tabel 2), og atter går det mest ud over de selvstændige købmænd, Jens Bang og Didrik Grubbe, der skyder bundrekord, medens kommissionærerne, Hybert Snitlag, Gregers Thomsen og Christen Madsen, klarer sig bedre. For dem kommer nedgangen faktisk først det følgende år, et stærkt indicium for, at de netop har modtaget penge at opkøbe for.

Nu er studeeksporten over Gottorp ikke noget helt sikkert slutfacit for den danske studeudførsels størrelse. Studene kunne også udskibes og blev det visse år i stort tal, navnlig fra Ribe. Eksportørerne ad søvejen var før Kejserkrigen først og fremmest byens egne borgere, som havde generationers hævd på dette handelserhverv; men andre danske studehandlere, især ålborgensere lod sig dog ikke så sjældent se med deres flokke ved Hvidding Nakke, og hollænderne blev stadig hyppigere gæster. I år, hvor eksporten over land kunne være tvivlsom, steg begribeligvis udskibningen. I 1624 var den særlig stor, og blandt andre udskibede tre mænd fra Ålborg 390 stk., og i 1627 mødte ikke mindre end ni ålborgensere op med i alt 855 stude. Hvem disse ni studehandlere har været, ved vi desværre ikke længere, men tanken falder unægtelig på de 11, der samme år fortoldede i Gottorp, og da navnlig på de seks, der et par år før rettede anmodning til kongen om at varetage deres interesser²⁸. Ingen fremgangsmåder skulle forsømmes, når det gjaldt om at bringe studene velbeholdne til aftagermarkederne. Det er således ikke usandsynligt, at Hybert Snitlag, der jo havde handelsforbindelse i Amsterdam, nogle år udskibede en del af sine øksne fra Ribe, selvom det ikke kan siges med sikkerhed. Hans antal vil i så fald have ligget noget højere, end tabellen viser, men hvor meget?

Christian IVs deltagelse i Trediveårskrigen blev som bekendt ikke nogen succes. I løbet af efterårsmånederne 1627 blev den jydsk halvø oversvømmet af kejserlige tropper. Studehandelen måtte opgives; ålborgkøbmændene rejste i stort tal til Norge, blandt andre Hybert Snitlag²⁹.

Da uestret var drevet over, og gottorptolderen atter greb sin gåsefjer for at føre stude i sin regnskabsbog, var meget forandret. Flere af de gamle kendinge var borte og kom aldrig igen. Blandt disse var Hybert Snitlag. Hans saga som studehandler var udspillet. Heller ikke Didrik Grubbe viser sig oftere i regnskaberne eller Christen Nielsen Stubdrup og Gregers Thomsen. Er

deres hollandske forbindelser gået tabt i malstrømmen? Henrik von Lentlous navn er i alt fald også forsvundet fra tollerens lister, Laurits Friis' forøvrigt ligeså. Kun Jens Bang, Christen Madsen og Johan Brandt af den gamle stab holder trofast ud, men nye navne dukker op på arenaen: Didrik Grubbes svigersøn, den nys indvandrede hannoveraner, Peter Røring, og Hybert Snitlags to svogre, Hans Borthus og den nybagte borgmester, Christoffer de Hemmer³⁰. Jo, Ålborg havde stadig en studehandel, der var værd at regne med.

Danmarks anden betydningsfulde eksportvare for datiden var korn. Hvor når Hybert Snitlag er kommet ind på kornhandelen kan vel næppe fastslås så sikkert som hans deltagelse i studehandelen, men i 1615–16 har han i alt fald to gange leveret små mængder havre til lensmanden på Ålborghus, og det følgende år leverede han 450 tønder, som han havde købt af Knud Gyldestjerne i Thy³¹. I efteråret 1616 mødte han op sammen med Jens Bang, Hans Felthus og Christen Nielsen Stubdrup som aftagere af korn hos Mogens Kås på Støvringgård. For sin egen og Hans Felthus' andel betalte han 349 rigsdaler, så det har nok drejet sig om en halv snes læster³². Det følgende år købte han 4 læster rug og 1619 4½ læst byg på Ålborghus. Muligvis kan han have aftaget mere endnu. I årene 1614–17 har borgere i Ålborg nemlig købt anelige mængder landgildebyg til maltning, uden at navne opgives. Det beløb sig de enkelte år til 50, 38, 33 og 48 læster byg. I alt fald var Hybert Snitlag interesseret i malthandel, for i 1621–22 optrådte han ligefrem som storopkøber af ikke mindre end 15 læster malt. Dertil aftog han 18 læster rug, hvoraf de 8 dog var fra det foregående års høst³³.

I det 17. århundrede lå Nordeuropas kornkamre i landene om den indre Østersø. Store mængder rug udskibedes årlig navnlig over de preussiske og livlandske havne frem for alt Danzig, Königsberg og Riga og sejledes til Vesteuropas tætbefolkede industriområder, der var afhængige af rigelige tilførsler, hvis hungersnøden skulle holdes fra døren. Særlig gjaldt det de sydlige Nederlande, Flandern og Brabant. Desuden var der netop i slutningen af 16. århundrede skabt et marked for korn i Sydeuropa, især i Spanien og Italien³⁴. Denne livlige korntransport var langt overvejende i hænderne på de hollandske fragtfarere³⁵. Den danske rugeksport var blot et yderst beskedent bidrag til den store verdensomsætning, men var afsætningsmulighederne gode, var priserne også derefter. Sammenlignet med rughandelen var handelen med byg og malt ubetydelig, og havre var dårligt nok nogen handelsvare internationalt set. For Danmarks vedkommende stillede sagen sig dog noget anderledes. I almindelighed kunne vi sende adskilligt større mængder byg og malt på verdensmarkedet, og hvad disse varer angik, var Danmarks eksport virke-

		Martius.		Skilling	B	S.
40.	Gunnif Boelke	— —	179 D/S	11	9	.
	Jacob Hancker	— —	425 D/S	26½	3	.
	Johan Wolfenst	— —	60 D/S	3½	12	.
	Didrik Olsen	— —	263 D/S	16	21	.
	Kocher Jens	— —	72 D/S	4½	.	.
	Pertoltz Jens	— —	562 D/S	35	6	.
	Didrik Grubbe	— —	445 D/S	27½	15	.
	Giberts Kjeller	— —	46 D/S	26	.	.
	Gunnar Lange	— —	69 D/S	4	15	.
	Solmar den Lütgen hændt Markt					
	Kocher Jens	— —	622 D/S	38½	18	.
	Didrik Kocher hændt Markt					
	Rinkell Jacobs Jensen	— —	413 D/S	25½	15	.
	Didrik Jens	— —	502 D/S	31	18	.
	Jens Jensen	— —	172 D/S	10½	12	.
	Jacob Jensen	— —	2500 Skilling			
	Linnemanns 7 ½ liter 1 ½ Linnemann					
	hændt 3 ruzum			.	29	9.
4339	Doffe Jacob Didrikst	— —	139 D/S	8½	9	.

 275 Skilling 38/39 1/2

Side i Gottorp toldregnskab fra mortensdag 1624 til mortensdag 1625. Didrik Grubbes og Hybert Snitlags navne står som nr. 7 og 8 på siden.

lig en faktor at regne med. Hollandske og nordtyske købmænd var vore aftagere³⁶.

Årene omkring 1615, da Hybert Snitlag åbenbart er begyndt at inklade sig på kornhandel, må anses for at have været ganske fordelagtige for dansk korn³⁷. 1618 bragte imidlertid en kæmperughøst i Østeuropa. Tungtlastede duvede de hollandske kornskibe ud af Danzigs havn, flåde efter flåde med kurs mod Vesteuropa. Rugtransporten gennem Sundet steg fra 38.000 læster i 1617 til 98.000 i 1618. Det følgende år var den af omtrent samme størrelse³⁸. Det begyndte at blive vanskeligt at finde afsætning for disse kolossale rugmængder. At spanierne netop i disse år begyndte at lægge hindringer i vejen for hollændernes kornhandel i Sydeuropa skulle ikke bedre situationen³⁹. Intet under at interessen for det danske korn var dalende, og det sporedes i priserne. Lensmændene fik ordre til at sælge rug, mel og byg, og da det ofte ikke kunne sælges til den pris, kongen forlangte, fik de besked på at sælge til den pris, adelige i lenet fik for kornet⁴⁰. I Ålborghus lensregnskab er da også ført omhyggeligt, at prisen svarer til, hvad lensmanden Manderup Parsberg selv solgte korn for.

De sidste par års overproduktion havde fyldt kornlagrene i Amsterdam til randen, og da handelsmodsatningerne mellem Spanien og Nederlandene stadig skærpedes, og det i slutningen af 1620 tegnede til krig efter våbenstilstandens udløb, blev børsspekulanterne ængstelige. Mængder af hollandsk korn kastedes ud på markedet og oversvømmede Nordeuropa, mens priserne styrtede ned⁴¹. Den konkurrence kunne det danske korn ikke stå sig imod. For at beskytte producenterne, måtte man skride til importforbud for rug og mel i februar 1621⁴².

Under disse forhold var det ikke vanskeligt for de indenlandske købmænd at gøre opkøb. Der var nok korn på markedet for den, der turde købe, og det lader til, at Hybert Snitlag har turdet. Ikke mindre end 15 læster malt og 18 læster rug har han altså aftaget i efteråret 1621 fra Ålborghus. De 8 læster rug var endda af foregående års høst, som krisen havde frosset inde. Men han har også vidst at trykke prisen, de stod ham kun i 36 sletdaler læsten imod 42 for de 10 andre. Maltet har han iøvrigt købt på en emders vegne. Også i kornhandelen har han altså drevet opkøbskommission, hvilket nok delvis forklarer hans temmelig store opkøbsevne. Samme år møder han og Jens Bang nemlig op som aftagere af 1017 tønder byg på Hald⁴³.

Det var vist et ualmindelig heldigt tidspunkt, Hybert Snitlag gjorde sit opkøb. Depressionens sidste voldsomme krampetrækninger var netop ved at fortage sig. Der var tegn til omslag. Rughøsten 1621 blev ikke strålende herhjemme, og allerede 23. november var et rugeksportforbud til debat i rigs-

rådet, der dog ikke fandt det gavnligt »anseendes gud vel haver velsignet riget mesten allevegne med rugkorn udi dette år«⁴⁴. Det var nu vist lidt meget sagt, men priserne var ved at bedre sig, så et forbud ville selvfølgelig ikke være kommet særlig tilpas. Den helt elendige høst 1622 kunne i alt fald ingen betegne som nogen velsignelse. Situationen var faktisk ved at blive kritisk. Borgere og lensmænd opfordredes til at lade hente rug og mel i østersøhavnene. Rugprisen steg voldsomt, og bygprisen fulgte med⁴⁵. Men så oprandt 1623, der bragte en dyrtid, man aldrig havde kendt mage til, og den hærgede åbenbart det meste af Europa. Krig og misvækst i Polen bragte atter ebbe i skibsladningerne i Danzig. I 1623 passerede kun 46.000 læster rug forbi toldereren i Helsingør⁴⁶. »1623. Dette år var en sådan dyrtid i landet, at en skæppe rug kostede 3 mark og en skæppe byg 24 skilling«. Således stod at læse i en bog, en af apostelfigureerne i Frue Kirke i Ålborg i sin tid holdt i hånden. Herhjemme skød man skylden på hollænderne, der opkøbte alt for at sælge til tyrkerne⁴⁷. Nok er det, nu kunne det danske korn i alt fald finde afsætning og tilmed til en ordentlig pris. Det var meget værd at have indarbejdet sig som opkøber et sted. Det havde Hybert Snitlag og Jens Bang åbenbart på Hald. Her købte de:

1621-22:	1017	tønder	byg
1622-23:	1034	»	»
1623-24:	1048	»	»

og Hybert Snitlag og ålborgtolderen, Hans Sørensen, i 1624-25: 1026 tønder byg⁴⁸.

Hvem, der købte kornet på Ålborghus i disse år, kan desværre ikke ses af lensregnskaberne, da aftagernes navne ikke er opførte efter 1622. At det har været indenbys folk kan betragtes som givet. Allerede før de dårlige år havde ålborgenserne faktisk erobret opkøbet fra deres eget len, og i de vanskelige år, da afsætningen ikke gik så glat, har de altså formået at vinde indpas i nabolen også. Der var mange, der handlede med korn i Ålborg: Baltzer Rauch, Johan Brandt, Christen van Ginchel, Gregers Christensen, Christen Nielsen Stubdrup, Hans Felthus, Karsten Werchmester, Christoffer de Hemmer, men vel navnlig Jens Bang, Hans Sørensen og Hybert Snitlag, og i betragtning af sidstnævntes store opkøb på Ålborghus i kriseåret 1621 er det ikke usandsynligt, at han har sikret sig opkøb i hjemlenet ligesom på Hald⁴⁹.

Den voldsomme efterspørgsel efter det danske korn gjorde et eksportforbud nødvendigt i løbet af efteråret 1623, først kun gældende rug, men inden årets udgang udvidet til at omfatte alt korn, dog foreløbig kun til Sct. Hans⁵⁰. Men 1624 skulle endda blive værre end 1623. Rugtransporten gennem Sundet

var faldet til 25.000 læster eller $1/4$ af transporten i 1618, og også bygtransporten var dalet stærkt. Med spænding imødeså man i Ålborg udløbet af eksportforbudet. Den 13. juni forlængedes det imidlertid foreløbig på ubestemt tid⁵¹. Det var sikkert en skuffelse for kornhandlerne, der havde samlet store lagre. Men brødkornet var dyrt, og kornopkøbet var ikke populært blandt menigmand, som det fremgår af et brev til kansleren fra tolder Hans Sørensen, som beretter, at 300 håndværkere i byen har overfaldet ham med klager i den anledning. De beskyldte ham og Johan Brandt for at have modtaget 2000 daler fra hollænderne til at gøre kornopkøb for, og det er måske ikke usandsynligt, at de har haft ret. Da de imidlertid egenmægtigt fratog en hollandsk skipper roret, var der tale om oprør, og et retsligt efterspil fulgte⁵².

Imidlertid fik Hans Sørensen og Hybert Snitlag 8. juli udførselstilladelse til ikke mindre end 100 læster korn fra Nørrejylland, og fire dage senere hævedes forbudet⁵³.

Efter denne tid høres ikke meget mere til Hybert Snitlags store kornhandel. Det betyder imidlertid ikke, at han har indstillet den, for i 1627 har han tillige med flere af sine medborgere fået udleveret byg på Vestervig kloster for at gøre hæren i Thy tilførsler⁵⁴. Der er således god grund til at antage, at han har fortsat sine kornopkøb, lige til krigen kom, selvom vi ikke længere er i stand til at følge dem. Efterspørgslen i udlandet var da også fortsat så stor, at der måtte et udførselsforbud til i oktober 1624, atter gældende til Sct. Hans⁵⁵. Hen på foråret havde adel og borgere påny samlet til huse, og denne gang var der åbenbart grund til betænkeligheder, hvis forbudet forlængedes. Situationen i udlandet var igen ved at vende, så det kunne blive dyrt for kornspekulanterne, hvis der ikke åbnedes for udførslen i tide. I et brev af 30. maj til kansleren opfordrede Eske Brock indstændigt til at frigive eksporten. Brevet er talende for stemningen. Forbudet blev da heller ikke forlænget. Priserne viste virkelig også nedadgående tendens, og en god høst har virket i samme retning⁵⁶. Der blev dog foreløbig ingen afsætningsvanskeligheder, thi en ny aftager havde nu vist sig, nemlig den kongelige hær i Nordtyskland. Allerede april 1625 skulle lensmanden på Ålborghus undersøge, om nogen af borgerskabet på egen risiko ville sende rug, byg og havre med anden proviant til Weser, og i løbet af 1626–27 sendtes betydelige mængder korn fra Ålborg til Stade og Glückstadt fragtet i stor udstrækning på ålborgskibe⁵⁷. Jens Bang har på lignende vis fragtet fra Dronningborg, og Hybert Snitlag har sikkert også deltaget i disse hærforsyninger lige så vel som senere, da hæren lå i Thy⁵⁸.

Omtrent samtidig med, at Hybert Snitlag er slået ind på at handle med korn, møder vi ham af og til som leverandør til Ålborghus. Allerede i 1612–13

har han solgt $4\frac{1}{2}$ læst tønder på slottet, måske til sildesaltningen. I 1617–18 drejer det sig om 22 tønder spansk salt, og i 1615–17 afsatte han, som omtalt, havre. Han hørte dog til de mindre leverandører i sammenligning med f. eks. Karsten Werchmester, Johan Ertmann og den tidligere slotsskriver, rådmænd Anders Jensen⁵⁰. Det skyldtes måske navnlig, at Hybert Snitlag ikke synes at have handlet noget videre med tømmer, som jo måtte blive en vigtig bygningsartikel. Derimod lykkedes det ham i en årrække at få fast leverance af tagsten⁶⁰.

1617–18:	3000	stk.:	$33\frac{1}{2}$	daler
1618–19:	1500	» :	$11\frac{1}{2}$	»
1619–20:	500	» :	$5\frac{1}{2}$	» 1 mark
1620–21:	1400	» :	14	»
1621–22:	4800	» :	48	»

Det kunne se ud til, at hans kornopkøb har skaffet ham indpas som leverandør til slottet, selvom det jo ikke var til de store beløb.

På Hybert Snitlags tid kom den tanke frem herhjemme at danne handelskompagnier med fælles kapitalindskud og del i udbyttet. Det var begyndelsen til aktieselskaberne. To af disse foretagender realiseredes og fik betydning for den ålborgske handelsstand, nemlig det ostindiske kompagni fra 1616 og saltkompagnierne fra 1623.

Størst rækkevidde i Ålborg fik saltkompagniet, som skulle sikre tilstrækkelige forsyninger af spansk vin og salt, der var vanskeliggjort ved krigsudbruddet 1621 mellem Nederlandene og Spanien. Denne transport, der normalt var i hænderne på hollænderne, skulle nu formidles direkte ved saltkompagniets egne skibe. Efter ålborgkøbmændenes udtrykkelige ønske undtages kompagniet til gengæld fra eksportforbud på varer, der kan være tjenlige at føre til Spanien, altså korn, ja, får endog tilladelse til mod importforbudet at gøre kornopkøb i østersøhavnene med videreeksport for øje⁶¹. Ålborgenserne, der netop var ved at få tag i kornhandelen, var ganske klare over, at den måtte inddrages i billedet for at give dem en chance for at trænge ind i salt- og vinhandelen, og med kornsituationen i 1623–24 in mente forstår man nok deres optimisme. Navnlig i Ålborg sluttede mange købmænd op om kompagnitanken. Hybert Snitlags to partnere i kornhandelen, Jens Bang og Hans Sørensen, var blandt direktørerne for foretagendet og samtidig to af de største parthavere med 500 daler hver. Et lignende beløb indskød svigerfaderen, Jørgen Olufsen, og Hybert Snitlag tegnede sig i starten for 200 daler. Senere må han dog – ligesom flere af deltagerne – have forøget sit indskud til 300 daler, og et saltregister fra 15. januar 1627 viser, at han ved den lejlighed har fået 18 tønder salt fra kompagniets skib »Fortuna«⁶². Saltkompagniet

kunne dog ikke gå; adskillige ålborgensere tabte mange penge på dette foretagende, som et hav af retssager, der fulgte efter, tilstrækkeligt viser. Hybert Snitlag var dog ikke indblandet i dem, men han er næppe gået skadesløs ud af det ålborgske saltkompagni.

Var saltkompagniet ikke tilstrækkelig realitetsbetonet, så måtte det ostindiske kompagni for ålborgenserne i langt højere grad føles som et fantasifoster. Det var en handel, de var ganske ukendt med, og de kunne slet ikke på samme måde som i saltkompagniet være i kontakt med selve handelen, da selskabet var så langt større. Alligevel har borgmestre, råd og nogle af borgerskabet i Ålborg tegnet sig for 5000 daler, hvoraf 20% indbetaltes straks. Af de danske provinsbyer lå kun Malmøs bidrag højere. Hvem der har meldt sig som deltagere i Ålborg, kan ikke siges med sikkerhed, da participantlisten ikke anfører nogen specifikation⁶³. Da kongen i slutningen af 1634 forlangte yderligere indskud indbetalt, foreligger imidlertid en svarskrivelse fra Ålborg, dateret 16. april 1635. Blandt underskriverne er Didrik Grubbe, Hans Felthus og Jørgen Olufsen, som altså formodentlig må have været blandt de mere fremtrædende. Underskriverne beklager ikke at kunne gøre yderligere indskud, »da eftersom mesteparten samme kompagnis participanter udi Ålborg by er siden samme kompagnis anrettelse og indlæg sket er, en part deraf ved døden afgang, og en part – og mesten alle de andre – formedelst stor skade udi handel og næring og mest udi denne næst forleden skadelige ufredstid for (andre) Hans Majestæts købstæder og fattige undersætter her i landet« desværre næsten slet intet ejer mere⁶⁴. Var Hybert Snitlag blandt de participanter i ostindiske kompagni, som Kejserkrigen havde ruineret? Vi ved det ikke, men han var i alt fald nær knyttet til medunderskriverne af brevet, og i årene 1616–20, da participantlisten tegnedes, havde han, som vist, medbør i sin handel.

At Hybert Snitlag må regnes blandt de købmænd, der spillede fallit under Kejserkrigen, kan derimod betragtes som uomtvisteligt. Den hurtige besættelse af Jylland har utvivlsomt overrumplet adskillige af købmændene, som måtte flygte til Norge over hals og hoved, i mange tilfælde sikkert, før de havde fået bragt deres forhold i ønskeligste orden. Christen Madsen, Jens Bang og Johan Brandt kunne således aflægge ed på, hvorledes Hans Sørensen den sidste dag før byens besættelse måtte redde sig ud på et skib på fjorden og lade alle sine ejendele, varelagre, breve og regnskabsbøger i stikken blandt andet også det kongelige korn, han som tolder havde i sin varetægt⁶⁵. I så vid udstrækning, som det var dem muligt, søgte de landflygtige købmænd naturligvis at fortsætte deres erhverv. Den 9. januar 1628 fik de af fjenderne fordrevne undersætter ret til at drive deres handel i alle købstæder i Dan-

mark og Norge, hvor de end havde nedsat sig, endda uden at svare skat, og en uge senere fik borgerne i Ålborg, der var undvegne fra fjenden, tilladelse til frit at drive deres næring til søs i Danmark og Norge med de skuder, som de havde fået med sig fra Ålborg eller herefter kunne få derfra⁶⁶. Et sådant lille skib rådede Hybert Snitlag over i fællesskab med sin svigerfader, Jørgen Olufsen, men da denne endnu befandt sig hos fjenden i Ålborg, fik Hybert lov til at beholde skibet og andre af svigerfaderens ejendele, der var sendt til Norge, eftersom han endnu ingen medgift havde fået med sin kone⁶⁷. Det er tydeligt, at Hybert Snitlag havde brug for en startbasis for at få sin handel i gang i de nye omgivelser. Kort tid efter forlyder det, at han og Hans Sørensen med konsorter vil udrede skibe til at gøre fjenderne afbræk med og angribe dem, der har haft forbindelse med fjenden eller vil gøre fjenden undsætning. Hvor alvorligt, man skal tage denne lille private frihedsbevægelse og dens aktion mod datidens værnemagere, er dog vist nok et spørgsmål. De to ålborgkøbmænd skulle nemlig af den grund fritages for udskrivning af bådsfolk fra deres skibe til kongens tjeneste. Uden at drage Hans Sørensens og Hybert Snitlags nationale indstilling i tvivl tør man dog vist roligt gå ud fra, at opretholdelsen af deres egen handel til søs i de usikre år har ligget dem mest på sinde, hvilket majestæten måske heller ikke har været ganske blind for, siden han tilføjer, at deres bådsfolk skal være udlændinge, så der altså ikke gøres noget indhug i kongens udskrivningsmandskab⁶⁸.

Hvilket udbytte Hybert Snitlag kan have haft af sin handel til søs under krigen, findes der ingen efterretninger om, men straks efter freden i Lybæk har han i alt fald vanskeligt ved at overholde sine forpligtelser, og kreditorerne begynder åbenbart at blive pågående. Navnlig havde en sognepræst i Viborg, magister Peder Pedersen, haft en række fordringer på ham, som skulle have været betalt i årene umiddelbart før krigen. I januar 1630 indvilgede Jens Bang i at forsøge at skaffe Peder Pedersen betaling i rede penge eller sølv for en sådan fordring på 300 speciedalere. Det viste sig imidlertid ikke muligt, og da Hyberts børn havde hans gård til underpant, frarådede Jens Bang præsten et sagsanlæg. Derimod havde Hybert Snitlag tilbudt at give underpant i breve, han besad på halvdelen af et hus og ejendom på torvet. I dette pantebrev dateret 11. marts til Jens Bang lovede han, at beløbet skal blive betalt med rente, »når denne min første foretagne rejse er fuldendt«⁶⁹. Tidspunktet passer forbløffende godt med en studerejse; ålborgenserne fortoldede i 1630 stude i Gottorp i dagene 20.–22. marts, men Hybert Snitlag havde, som før nævnt, ingen stude at fortolde. Gjaldt hans »første foretagne rejse« alligevel Wedelmarkedet, som tidspunktet passer så fint med? Skulle han blot ned at kontakte sine tidligere udenlandske forbin-

delser, nu krigen var forbi, for at modtage penge til opkøb af stude til næste år? Var det denne kommissionskapital, han så hen til og ventede at kunne afholde sine øjeblikkelige fordringer med, indtil han fik sin handel i gang? I så fald har 1630 været det katastrofale år for ham. Han synes ikke at have kunnet rejse nogen kapital på Wedelmarkedet til studeopkøb, siden han heller ikke de følgende år er blandt eksportørerne. Jens Bang har da heller ingen penge fået, hvorfor han lod pantebrevet gå videre til Peder Pedersen, der selv sagsøgte Hybert Snitlag i november 1630 for de 300 speciedaler tillige med alle sine øvrige fordringer til ham. Den 20. december faldt dommen på Viborg rådstue, og den 13. januar 1631 blev der gjort udlæg i Hybert Snitlags ejendomme for et samlet beløb på ca. 1150 rigsdaler til fordel for Peder Pedersen, der fik indvisning i Hyberts gård og have, såvidt den var bedre, end hans børn havde pant for, og velbyrdig Otto Scheel i forvejen havde fået indvisning for. Desuden fik han indvisning i den del af gården på torvet, som tilhørte Hybert Snitlag, såvidt som den var bedre, end borgmester Hans Sørensen allerede havde fået indvisning for⁷⁰.

Hybert Snitlag sad med andre ord begravet i gæld allerede 1631 og havde åbenbart ikke kunnet rejse penge i udlandet til finansiering af sin før så blomstrende opkøbskommission. At han har sikret sine endnu ikke voksne børn pant i familiens beboelsejendom, viser også, at han har følt jorden brænde under sine fødder.

Situationen har ikke bedret sig for ham i de følgende år. I 1636 har magister Peder Pedersen fået ham dømt fredløs ved landstinget, fordi han var rømmet fra gæld. Han hævdede dog i en skrivelse af 12. maj til kongen, at han forinden havde tilbudt at betale gælden, og at landstingsdommen var afsagt, medens han havde været i Spanien. Han bad derfor om oprejsning, så han kunne sagsøge præsten for, hvad han var Snitlag skyldig⁷¹. Han fik sin oprejsning og har ikke været sen til at udnytte den. Den 5. september og den 3. oktober har han ved Viborg byting erhvervet endelig dom over magister Peder Pedersen for ca. 800 rigsdaler. Jens Bangs prokurator, Jens Jacobsen, har ført sagen for Hybert Snitlag, og Jens Bangs fuldmægtig i Viborg, Niels Nippgård, synes at have bistået⁷².

Om Jens Bang har været økonomisk impliceret, eller hvilken rolle han har spillet i sagen, fremgår ikke ganske tydeligt, men med eet indtræffer en begivenhed, der stod gny om i den lille by. Fredag den 23. september, bedst som Johan Budtz og Johan Brandt stod og talte sammen nede ved fjorden, lød der et råb i retning af bryggen, og da de vendte sig om, så de Jens Bang liggende på ryggen på Slotsbro ud for Christoffer de Hemmers bod, og Hybert stod over ham med en dragen kniv i hånden. De løb til, og Thomas Hansen

fra Christoffer de Hemmers bod var også med til at skille dem ad, hvorpå Hans Borthus og Christen Nielsen Stubdrup satte sig med Hybert på skamelen uden for Johans Brandts bod, medens Jens Bang fortsatte op på slottet. Men da han kom tilbage, sprang Hybert op og ville videre i kast med ham, havde ikke Christen Nielsen Stubdrup og Hans Borthus forhindret det. Således lyder vidneudsagnene, men hvad der har været dem imellem, kan ingen sige. Jens Bang kan fremvise nogle snitsår i hånden og et hul på sin trøje ved den venstre skulder, men ingen af de mange vidner har set Hybert føre kniven for at tilføje ham nogen skade. Alle munde er tavse, og Jens Bang kommer ingen vegne med sin klage. Da Christen van Ginchel og Ove Andersen 14 dage senere på rådhuset opsagde deres borgen for Hybert Snitlag i sagen, kunne denne til borgmester Didrik Grubbe blot sige, at så længe han kunne nyde fred for Jens Bang, skulle han være for ham umolesteret. Sagen dyssedes ned, og sympatien synes oplagt at have været på Hyberts side⁷³.

Det lille intermezzo må sikkert tages som et udslag af desperation fra den fattige Hybert Snitlag, der åbenbart i disse måneder har været meget hårdt trængt af sine kreditorer, der vel sagtens har villet gøre indgreb i hans frihed, hvilket dog ikke lykkedes. Den 17. oktober skødede han et stykke kålgårdsjord og ejendom uden for Vesterport til Jørgen Weidemand, så han var altså stadig herre over sit gods og sine ejendele⁷⁴.

Samme år som disse begivenheder optog sindene i Ålborg, indsendte Hybert Snitlag en ansøgning til kongen om tilladelse til at få eneret i byen på at udtappe fransk vin i små mål. Kongen lovede ham bevillingen, hvis han kunne godtgøre, at det ikke ville blive borgerskabet til skade. Var det mon import og kommissionshandel med vin og eventuelt salt, hans udenlandsrejser i 1636 tog sigte mod? I foråret var han jo, som omtalt, i Spanien, og i august meldes han igen at være udenlands. Hvis han har kunnet skaffe sig import og kommissionsforhandling af fransk vin og salt, ville eneret på detailsalget i Ålborg naturligvis øge hans egne indtægtsmuligheder væsentligt. I marts 1637 lykkes det ham at skaffe sig borgerskabets godkendelse. Otte af byens betydeligste vinhandlere, heriblandt den tidligere kompagnon, toldereren Hans Sørensen, Johan Brandt og svogeren, rådmænd Christen van Ginchel, anbefalede ansøgningen, som han nu gentog 28. april 1637⁷⁵. Han fik da også sin bevilling, som først tilbagekaldtes igen den 4. juni 1640. Få måneder efter døde Hybert Snitlag og begravedes den 18. oktober i Budolfi sogn⁷⁶.

Han har vel næppe efterladt sig ret meget udover en stor børneflokk, hvoraf ingen skulle erhverve sig noget kendt navn. Hybert selv mindedes vel af sine samtidige, men da de var døde, og nye generationer trådte til, hvem huskede da på den indvandrede vesttyske købmand, der som så mange

i Ålborg slog sig op i studehandelens gode år omkring 1612 og som de øvrige ålborgkøbmænd erobrede sig en plads blandt kornaftagerne i årene efter 1618, da det danske korn ikke havde så let ved at finde afsætning. Hvem gad fortælle om de penge, han havde tjent i de gyldne år efter 1620, da alle i Ålborg tjente på kornhandel, og han i sine velmagtsdage i 1625 blev rådmand⁷⁷. »Der er mange gode adelsmænd, som vel er bekendt, hvor mange tusinde daler, jeg haver lidt skade for siden 1626« skrev han i sin ansøgning om vinmonopolet i 1637, jo, men hvor mange tænkte længere på, hvor hårdt Kejserkrigen havde ramt, når man havde oplevet Torstensonsfejden og svenskekrigene siden. Hybert Snitlag blev glemt. Gyden, der havde båret hans navn, forsvandt eller knyttedes måske til en anden person. Men i lensregnskaberne og gottorptolderens lister står hans navn endnu, selvom det også her overskygges af mange samtidige og senere navne.

NOTER OG HENVISNINGER

De almindeligst anvendte forkortelser i noterne.

- N = E. Tauber og A. H. Nielsen: Personalhistoriske Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg 1879–80.
 PT = Personalhistorisk Tidsskrift.
 KB = Kancelliets Brevbøger.
 Byt. = Aalborg Bytingsbøger.
 Secher = V. A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1558–1660.
 HKH = Fra Himmerland og Kjær Herred.
 RA = Rigsarkivet.
 LA = Landsarkivet i Viborg.

1. N p. 129.
2. C. Klitgård i PT 10. RK. II, p. 50 stedfæster denne lokalitet i Preussen. Jeg kender kun een by af dette navn, som ligger ved Ems i Niedersachsen og i dag tæller henved 5000 indbyggere. H. S. har altså hørt til den strøm af vesttyskere og nederlændere, der indvandrede til de danske byer i slutningen af 16. og begyndelsen af 17. årh. Dette Aschendorff ligger iøvrigt i et gammelt studeopkøbsområde lige ved oksevejen fra Bremen til Deventer, så H. S. har måske ikke været ukendt med denne handel fra sin hjemegn.
3. C. Klitgård i HKH årg. IX (Bd. 3) p. 336.
4. C. Klitgård i PT 8. Rk. V, p. 15 f.
5. Budolfi Kirkebog 1626 3. sept., 1630 15. aug., 1632 21. febr. (LA). – Om sædvaner ved navneopkald se C. Klitgård i PT 8. Rk. V, p. 18. Jørgen Olufsens moder har efter al sandsynlighed heddet Sidsel, medens Johan må stamme fra Hyberts familie.
6. Budolfi Kirkebog 1632 5. febr., 1633 10. juli, 1634 22. aug. og 1629 7. okt. (LA).
7. H. S. hørte til Budolfi sogn, og denne kirkebog er bevaret tilbage til 1626, men rummer kun de fire yngste børn, ikke disse fire.
8. D. H. Wulff: Jens Bang, Kjøbmand i Ålborg 1605–1644. (1885–86) p. 178.

9. N p. 129. Chr. v. G. var gift med Jørgen Olufsens datter Sidsel Jørgensdatter (N p. 98, 102). Om J. N. H. se C. Klitgaard: *Aalborg Købmænd 1431-1931* (1931) p. 198.
10. H. de Hofman: *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fondationer og Gavebreve udi Danmark og Norge IV* (1759) p. 15 f.
11. Tallene fra Toldsted (T) stammer fra øksenregistre, som findes blandt bilag til Aabenraa Amtsregnskaber (RA). Gottorp- og Rendsborgtallene (G og R) findes i regnskaberne (Acta XX 4014-4027 og 4177-4188 i Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv på Gottorp.
12. Da tilnavnet ofte udelades, kan det dog i flere tilfælde være vanskeligt at skelne de to personers handel. Suur tog borgerskab 1572, Stubdrup 1603 (HKH VIII, p. 301 og IX, p. 332)
13. Kun i ganske få tilfælde kan der blive mulighed for en forveksling med toldereren, Jens Bang, fra Assens (se Jens Kolmos i *Fynske Aarbøger* 1954, p. 300).
14. G. T. blev borger 1609, C. M. og J. B. i 1618 (HKH, IX p. 341 f. De to sidste blev rådmænd senere (N p. 131 ff)
15. L. N. S. var rådmand, J. N. og C. d. H. blev det 1630, sidstnævnte blev senere borgmester (N p. 127, 130 og 100 ff). H. L. tog borgerskab 1611 og var da i tjeneste hos Didrik Grubbe (HKH, IX, p. 335). L. N. har måske været den L. N. Guldsmid, der blev borger 1604 (HKH, IX, p. 330). P. P. var vist ikke Jørgen Olufsens søn, P. Jørgensen P., der på et senere tidspunkt var i Jens Bangs tjeneste (Wulff: *Jens Bang* p. 97 ff), men formodentlig en søn af afdøde borgmester Paul Popp (HKH, IX, p. 330).
16. Ålborgtallene afviger i enkelte tilfælde lidt fra Hans V. Gregersens tal i *Jyske Saml. 5. Rk. VIII*, p. 160, hvor kun er medtalt de ålborgensere, der har hjemstedsangivelse. Det er ganske vist også så at sige alle. Til gengæld er i Toldstedregnskabet 1618 århusianeren, Berendt Junge, viborgenseren, Laurits Friis og lemvigborgeren, Jens Pedersen opført med Ålborg som hjemsted. Sidstnævnte anføres dog også i Rendsborg- og Gottorpregnskaber fra beg. af årh. med Ålborg som hjemsted, så man tør næppe se bort fra den mulighed, at han en tid kan have haft borgerskab i Ålborg. Han kan f. eks. være identisk med den J. P. Sallingbo, der 1591 blev borger (HKH, IX, p. 317). Jeg har dog valgt ikke at tage ham med i tabellen, der kun rummer evidente ålborgensere. Det kan nemlig blive vanskeligt at afgøre, hvornår han i så fald er flyttet til Lemvig. Odsentallene er overført fra Jens Kolmos' artikel i *Fynske Aarbøger* 1954 bilag D, p. 296 ff.
17. R. Willerslev i *Jy. Saml. Ny Rk. II*, p. 165.
18. A. Jürgens: *Zur Schleswig-Holsteinischen Handelsgeschichte des 16. u. 17. Jahrh.* (1914) p. 158 og 284 f.
19. R. Willerslev i *Jy. Saml. Ny Rk. II* p. 178 f.
20. Se to foregående noter.
21. J. Kolmos i *Fynske Aarbøger* 1954, p. 232. Det drejer sig dog ikke om stude fra eksporten 1622, der ikke har fundet afsætning, således som forfatteren mener. Af Gottorpregnskabet 1622 fremgår det, at der er tale om stude, der er drevet tilbage i 1621, da den pludselige krigssituation åbenbart er kommet overraskende for eksportørerne. Det følgende år genudførtes de derfor toldfrit. Om de ringere fynske stude se Alb. Olsen i *Historisk Tidsskrift* 9. Rk. I, p. 272 f.
22. Indkomne breve til Danske Kancelli 1622 28. jan. (RA).
23. KB 1622 23. nov. – Desværre er ingen bytingsbøger bevaret fra Ålborg eller Viborg fra årene 1622-23, så sagen kan grundigere undersøges. Heller ikke blandt indkomne breve til kancelliet ses noget spor af L. F.s henvendelse.
24. En ukendt forfatter hævder omkr. 1650, at opkøbskommission dengang var meget udbredt blandt danske købmænd, som han ligefrem kalder de fremme-

- des bogholdere (J. A. Fridericia i Danske Magazin 5. Rk. I, p. 27 f.
25. Ribe havde navnlig en stor udskibning af øksne (se senere: note 28).
  26. KB 1625 21. dec. – Ausländischer Registrant 1626 1/1–26/12 fol. 14 f (Tyske Kancelli RA).
  27. Secher IV (1897): 1628 28. jan.
  28. J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884) p. 827 og P. Adler i Indbydelsesskrift til Ribe Cathedralskole (1842) p. 73 f. – De benyttede havneregnskaber synes desværre siden forsvundet. En eftersøgning i Ribe Byarkiv i LA har i alt fald vist sig resultatløs.
  29. KB 1627 19. dec.
  30. Om P. R. se PT 10. II, p. 50 og 7. VI, p. 151 f og N p. 100. – H. B. og C. d. H. var begge gift med døtre af Jørgen Olufsen (N p. 98).
  31. Aalborghus lensregnskaber 1615–16 og 1616–17 (RA).
  32. Byt. 1636 fol. 224 a/b og 268 b–269 a (LA) – Ca. 30 daler læsten var en ret almindelig pris i lensregnskaberne for 1616–17.
  33. Aalborghus lensregnskaber de pågældende år (RA).
  34. W. Naudé: Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten v. 13. b. z. 18. Jahrh. (1896) p. 186 f, 142 f, 309 f og 331 f. E. Baasch i Zeitschrift d. Vereins f. Hamburgische Geschichte IX (1894) p. 317 f, L. Beutin: Der deutsche Seehandel im Mittelmeergebiet (1933) p. 6 ff. – Om Danzigs handelsforbindelse med Italien se Hirsch: Ueber den Handelsverkehr Danzigs mit den italienischen Staaten z. Ende d. 16. Jahrh. (Neue preussische Provinzial-Blätter 1847 IV) og P. Simson: Geschichte Danzigs II (1918) p. 488–93. – Om hollændernes sejlads på Italien fra 1590 se H. Wätjen: Die Niederländer im Mittelmeergebiet (1909) p. 114–17.
  35. Om den nederlandske kornhandel gennem Øresund se A. E. Christensen: Dutch trade to the Baltic (1941) navnlig p. 401 ff og E. Baasch: Holländische Wirtschaftsgeschichte (1927) p. 283 ff.
  36. E. Baasch i Zeitschrift d. Vereins f. Hamburgische Geschichte IX (1894) p. 336 ff – Alb. Olsen i Knud Fabricius, L. L. Hammerich og Vilh. Lorenzen: Holland-Danmark I (1945) p. 200. – B. Hagedorn: Ostfrieslands Handel u. Schifffahrt 1580–1648. 1912, p. 5.
  37. Om kornsituationen herhjemme og den danske kornhandels-politik i denne periode kan i det hele henvises til Gunnar Olsens fortræffelige afhandling i Hist. Tidsskr. 10. VI, p. 459 ff.
  38. Nina Bang og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497–1660 II: Varetransport A (1922) p. 313, 317 og 321.
  39. G. Olsen hævder, at Spanien forbød import af korn fra Holland og søgte at lægge hindringer i vejen for hollændernes eksport til Italien (Hist. Tidsskr. 10. VI, p. 459). Som kilde anføres Naudés omtalte værk p. 357. Jeg har nu ikke kunnet finde de omtalte oplysninger, som i alle tilfælde ikke står på den anviste side, der omhandler noget helt andet. Dette skal imidlertid ikke afkræfte iagttagelsen, for H. Wätjen kan give detaljerede oplysninger om de tilspidsede forhold (Die Niederländer im Mittelmeergebiet 1909 p. 128 f).
  40. KB 1618 8. nov., 1620 19. juli. Lensmændene truedes endog med at skulle betale, hvad de ikke kunne sælge, med mindre de kunne bevise, at kornet ikke havde kunnet sælges. Hvor vanskeligt, det var at afsætte også andre steder i riget, fremgår f. eks. af KB 1618 5. nov., 24. dec., 1619 13. apr., 10. maj og 1620 15. apr.
  41. Axel Nielsen: Dänische Wirtschaftsgeschichte (1933) p. 132.
  42. Secher IV, 1621 18. febr.
  43. Aalborghus og Hald lensregnskaber 1621–22 (RA). – Hvis det var målt i Åbomål, hvilket vel er mest sandsynligt, er 1 læst byg = 36 tønder (Sv. Aakjær i Nordisk Kultur XXX 1936, p. 214) – 1 sletdaler = 2/3 rigsdaler.
  44. G. Olsen i Hist. Tidsskr. 10. VI, p. 457 og 460. – Kr. Erslev: Aktstykk-

- ker til Rigsrådets og Stændermødernes Historie II (1883–85) p. 389.
45. G. Olsen i Hist. Tidsskr. 10. VI, p. 457. – KB 1622 21. og 26. okt.
  46. W. Naude: Die Getreidehandelspolitik p. 94 og 352 f. – Nina Bang og Knud Korst: Øresundstabeller II: Varetransport A p. 337
  47. Peter Riismøller: Aalborg Historie og Hverdag (1942) p. 127. – Vedel Simonsen: Bidrag til Lensmanden på Dronningborg, Rigsråd Eske Brocks Levnetsbeskrivelse II (1842) p. 92 f.
  48. Hald lensregnskaber de pågældende år (RA).
  49. Alle de nævnte og forøvrigt flere endnu har ifølge lensregnskaberne købt korn i Aalborghus len. I 1622–23 var Hans Sørensen iøvrigt opkøber i Dronningborg len (RA).
  50. Secher IV: 1623 4. okt., 23. dec.
  51. Nina Bang og Knud Korst: Øresundstabeller II: Varetransport A p. 341 jfr. p. 337. – Secher 1624 13. juni.
  52. Indkomne breve til Danske Kancelli 1624 7. juli (RA). – Jfr. iøvrigt om sagen V. A. Secher: Meddelelser om Slægten Secher 2. udg. 1939, p. 31 f, KB 1624 3. aug., 26. okt., 25. og 27. nov., 1625 3. marts, 6. maj og 1626 2. juni, O. Smith: Aalborg (1931) p. 172–76, P. Riismøller: Aalborg Historie og Hverdag (1942) p. 128 f, P. C. Knudsen: Aalborg Bys Historie I (1931) p. 131–34, C. Klitgård: Aalborg Købmænd 1431–1931 (1931) p. 44 f og Fr. Meidell i Jy. Saml. 2. Rk. III, p. 234–40. – Det giver en vis baggrund til situationen, når man ser, hvilken kolossal pris f. eks. preussisk rug samtidig var noteret til i Amsterdam (N. W. Posthumus: Nederlandsche Prijsgeschiedenis 1943, p. 19).
  53. KB 1624 8. juli – Secher IV: 1624 12. juli.
  54. KB 1633 14. apr.
  55. Secher IV: 1624 25. okt.
  56. Kr. Erslev: Aktstykker til Rigsrådets og Stændermødernes Historie I (1883–85) p. 463. – Hist. Tidsskr. 10. VI, p. 457 og 467.
  57. KB 1625 16. apr. – Aalborghus lensregnskab 1626–27 (RA).
  58. D. H. Wulff: Jens Bang p. 76 f. – Jfr. indkomne breve til Danske Kancelli 1634 17. okt. (RA).
  59. Aalborghus lensregnskaber (RA).
  60. Aalborghus lensregnskaber 1617–22 (RA).
  61. Ålborgkompagniets privilegier (KB 1623 6. jan.) er i den endelige skikkelse udformet på grundlag af en henvendelse af 22. nov. 1622 fra Ålborg (Danske Kancelli 103: 1622 Akter ang. Oprettelsen af Kompagnier i Købstæderne til Fremme af Salthandelen på Spanien i Henhold til kgl. Missiver af 1622 28. aug.: Jylland. Fol. 7–12 RA) Om saltkompagniet i Ålborg se iøvrigt P. Ene-mark i Erhvervshistorisk Årbog 1954 p. 22 ff.
  62. Erhvervshistorisk Årbog 1954 p. 40. – Byt. 1627 fol. 78 (LA).
  63. Partecipantlisten findes i pakken Danske Kancelli (Rentekammerafd.) 244: Sager ang. det ostindiske Handelskompagni 1617–48 III–IV: Diverse Regnskabsakter 1618–48 (RA). – Om det ostindiske kompagni se iøvrigt R. Willerslev i Hist. Tidsskr. 10, VI p. 609–36.
  64. Indkomne breve til Danske Kancelli 1634 10. dec. – 1635 16. apr. (RA).
  65. D. H. Wulff: Jens Bang p. 78.
  66. Secher IV: 1628 9. jan. – KB 1628 16. jan.
  67. KB 1627 19. dec.
  68. KB 1628 10. jan.
  69. Viborg Landstingsdom 1632 22. sept. (LA). – Speciedaler svarer til rigsdaler.
  70. Byt. 1631 fol. 8 b og 41 b–42 a, 1632 fol. 105 b–106 a og 261 a/b (LA).
  71. Indkomne breve til Danske Kancelli 1636 12. maj (RA).
  72. KB 1636 28. juni. – Byt. 1636 fol. 267 b–268 a (LA).
  73. Byt. 1636 fol. 255 a, 259 b–260 a og 261 a/b, samt Aalborg Raadstueprotokol 1636 fol. 53 b–54 a (LA).
  74. Byt. 1636 fol. 266 a (LA).
  75. Indkomne breve til Danske Kancelli 1637 28. apr. (RA).

76. Bevillingen er opført i KB under datoen 1639 18. maj på grundlag af Jydske Registre 9,379, der er gengivet korrekt og fuldstændigt i KB. Man fristes til at formode, at der må være sket en fejlplacering ved indførelsen i Jydske Registre, da man næppe kan tænke sig, at H. S. har måttet vente to år på den allerede lovede bevilling. Dateringen af hans ansøgning 1637 28. apr. er sikker nok, og den er udfærdiget i København. Bevillingen er udstedt til ham som åbent brev og lydende på ihændehaveren. Den må altså være overleveret ham personligt, hvilket stemmer godt med hans ansøgnings udfærdigelse i København. En sådan fejl ved indføringen er ikke helt utænkelig, da der herskede ikke så lidt uorden i kancelliets registratur i slutningen af Christian IVs

tid. Der er som oftest gået ret lang tid hen inden indskrivning af brevene i registrene. (Se herom i P. F. Suhm: Nye Samlinger til den Danske Historie I, 1792, p. 11-12, Den danske Centraladministration 1921, p. 121, Bj. Kornrup: Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner, 2. udg. 1943, p. XXIII, samt 1. udg. ved V. A. Secher, 1886, p. 74-75.) Jeg formoder derfor, at H. S. har modtaget bevillingen 1637 18. maj, altså ca. 3 uger efter ansøgnings udfærdigelse. Hvis denne antagelse er rigtig, har han været i besiddelse af sit vinmonopol i tre år i stedet for i eet år, som KB lader formode. — KB 1640 4. juni. — Budolfi Kirkebog 1640 18. okt. (LA).

77. N p. 129.

En dansk handels ekspedition til Nordamerika 1783

Et bidrag til Handels- og Kanalkompagniets historie

Af JENS HOLMGAARD

Studiet af dansk kompagnihandel i 1700-tallet har i de senere år gjort gode fremskridt. Det står ganske klart, at et grundigt kendskab hertil er af stor betydning for forståelsen af de store sammenhænge i tidens økonomiske og finansielle forhold. Afviklingen af merkantilismen og kompagnipolitikken i 1780erne kostede staten uhyre summer, og selv om mange årsagsforbindelser endnu må klares, før billedet træder tydeligt frem, er det næppe for dristigt at antage en nøje forbindelse mellem kompagnihandelens fallit på statskassens bekostning og landboreformpolitikken, som finansielt skulle holde staten skadesløs og redde den ud af krisen.

Den nordamerikanske uafhængighedskrig var endt og dermed Danmarks muligheder for at hente en konjunkturgevinst hjem af den oversøiske handel på de store søfarende nationers bekostning. Landbruget måtte herefter som landets naturlige hovederhverv overtage rollen som økonomisk og finansiell basis. Denne sammenhæng træder bl. a. frem i et promemoria af 11. juni 1784 til Ernst Schimmelmänn fra Carsten Anker, som heri gør op med kompagnipolitikken i almindelighed og tager til orde for Kanalkompagniets ophævelse i særdeleshed. »Er Danmark, eller mere bestemt talt, er København, denne yndling, lykkeligere beliggende end England og Holland og Frankrig?« spørger han, »... eller vil vi regne Danmark og Norge blandt de lykkeligere stater, som i agerdyrkning, i tarvelighed, i jævn flid, i udførsel af landets tilvirkninger kan hente en varigere og mindre misundt styrke, end opdyngede skatte og den ødselhed, der følger samme ... tilvejebringer Europas lovgivende (førende) magter.«¹

Blandt kompagnierne var det sidst oprettede *Det kongelig oktrojerede danske, norske, slesvigske og holstenske forenede Handels- og Kanalkompagni*, eller *Kanalkompagniet*, som det besværlige navn i reglen forkortedes, idet eneretten til besejling af den slesvig-holstenske kanal (Ejderkanalen) i følge oktrojen skulle være et af dets hovedformål. Da kompagniet reelt var op-

hævet, inden kanalen i slutningen af 1784 toges i brug, og oktrojens bestemmelse blev uden betydning, var navnet dog ikke særlig træffende. Dette kompagni har kun i mindre grad tiltrukket sig eftertidens opmærksomhed, hvad der for så vidt er forståeligt, som det kun havde en kort og lidet glørværdig levetid, formelt oprettet ved oktroj af 10. maj 1782 (reelt noget tidligere), overtaget af staten i følge kgl. resol. af 8. sept. 1784² og definitivt sat under realisation ved kgl. resol. af 28. maj 1788³. For så vidt man overhovedet har beskæftiget sig med det, har dommen enstemmigt været hård, men dog næppe hård nok i betragtning af, at kompagniet i løbet af det halvandet års tid, det var i reel virksomhed, påførte finanserne et tab på over $\frac{1}{2}$ mill. rigsdaler og ikke, som f. eks. Julius Schovelin⁴ og Marius Vibæk⁵ formoder, realiseredes uden tab. Denne fejlagtige opfattelse synes opstået ved, at Schovelin noget letfærdigt bygger sin fremstilling hovedsageligt på finanskollegiets forestilling af 7. sept. 1784 om statens overtagelse, som ganske rigtigt endog stiller et lille overskud i udsigt, men hvis vurdering i virkeligheden er så helt hen i vejret, at man vægrer sig ved at antage, at kollegiet i god tro har kunnet bedømme situationen så optimistisk. Det er nok rimeligt at mærke sig, at f. eks. Ernst Schimmelmann på samme tid var kollegiets førstedeputerede og kompagniets førstedirektør samt interessent – med hvor mange aktier vides desværre ikke –, og at interessenterne ved den kgl. resolution af 8. sept., som fulgte på forestillingen, blev udløst med kgl. obligationer til aktiernes parikurs. Ved samme resolution blev ophævelsen i princippet besluttet, idet man dog for at undgå tab ved en hovedkuldts realisation foreløbig udsatte den endelige afvikling nogen tid. Da finanskollegiet knap 4 år senere i forestilling af 20. maj 1788 gjorde indstilling om den definitive realisation, opgjorde det tabet til 332.190 rdl. I 1791 optoges en generalbalance⁶, som viste et tab på 441.436 rdl., og i 1792 indsattes en særlig realisationskommission, som først i 1814 afsluttede sit arbejde med en opgørelse, der ansatte tabet lidt lavere, nemlig til 421.624 rdl.⁷. Imidlertid er heri ikke medregnet de betydelige beløb, som staten i henhold til oktrojen havde ydet i rentegodtgørelser og præmier af forskellig art, ligesom det må antages, at adskillige af aktiverne var overdraget andre statsinstitutioner på beregningsvilkår, som lod status fremtræde gunstigere, end den faktisk var. Endelig er ikke medregnet obligationernes forrentning, som alene i den 5-årsperiode, hvori de var uopsigelige, androg 200.000 rdl., hvoraf dog ca. halvdelen tilfaldt staten selv som største interessent. At anslå de virkelige tab til ikke så lidt over $\frac{1}{2}$ mill. rdl. er således næppe for pessimistisk. Heraf var tilmed kun en mindre del kommet indenlandsk foretagsomhed og omsætning til gode, medens hovedparten var tabt udenrigs og således ikke blot var et finansielt, men også et nationaløkonomisk tab.

OCTROY

FOR DET

KONGELIGE DANSKE, NORSKE,
SLESVIGSKE OG HOLSTEENSKE

FORENEDE

HANDELS- OG CANAL-
COMPAGNIE

PAA

40 AAR.

CHRISTIANSBORG SLOT DEN 10 MAY 1782.

KIÖBENHAVN,

Trykt hos Directeur N. C. Höpffner, Hans Kongel. Majestæts
og Universitets Bogtrykker.

Hvad man især har anført mod kompagniet, er det helt meningsløse i dets oprettelse ved siden af hele rækken af allerede bestående kompagnier, med hvis virksomhed det i høj grad måtte komme i kollision. Carsten Anker, der selv var en af dets direktører, anfører denne betragtning i sit omtalte promemoria, og finanskollegiets indstilling om statens overtagelse og ophævelsen bevæger sig på samme linie. Et andet og ikke mindre vægtigt ankepunkt er, at det oprettedes på et tidspunkt, da krigens afslutning og dermed et konjunkturomslag måtte kunne imødeses. M. L. Nathanson⁸ anfører begge disse synspunkter, og Schovelin betegner ud fra sin liberalistiske indstilling kompagniet som »den usaligste skifting, som hin tids officielle storhandels-humbug og det guldbergske »system« har avlet og bragt til verden»⁹. Edvard Holm kalder dets oprettelse »fuldstændig meningsløs og uforsvarlig«¹⁰. J. O. Bro-Jørgensen karakteriserer det med rette som »et typisk udslag af den spekulationsånd, som i den nordamerikanske frihedskrigs sidste år havde bemægtiget sig sindene i København«¹¹. Et vigtigt supplement til denne karakteristik giver Albert Olsen, når han betegner dette og flere af de andre kompagnier som »spekulationsobjekter for embedsmænd, som herigennem forøgede deres indtægter på publikums og statskassens bekostning«¹². Uden denne tilføjelse er kompagniets oprettelse virkelig aldeles uforståelig. Så forblindede kan de ansvarlige ikke have været, at de ikke i hvert fald har regnet med muligheden af et nær forestående konjunkturomslag, som måtte gøre dets tilstand mislig. Det fremgår da også af akterne vedrørende oprettelsen, at det gjaldt om at handle hurtigt for at udnytte, som det hedder, »dette års konjunkturer«¹³. Men de har med god grund følt sig nogenlunde sikre på at kunne overlade staten Sorteper, hvis det gik galt, efter at den sidste ende af krigskonjunkturerne var udnyttet.

Så hasarderet et foretagende var kompagniet, at Nathanson og – formentlig efter ham – Schovelin, Holm og Vibæk har fundet det fornødent at få ansvaret placeret. Nathanson anfører, formelt neutralt, men med umiskendelig tendens, at oktrojen er af 10. maj 1782 »altså efter den ældre Schimmelmans død«¹⁴. Holm går et skridt videre, idet han fremhæver, at »man kan da heller ikke andet end lægge mærke til, at den ældre Schimmelmann var død i februar 1782. Det kan holdes for tvivlsomt, om han var gået med til et så urimeligt foretagende, for hvilket Guldberg må bære skylden«¹⁵, og Vibæk mener, at kompagniet »var af sådan dristighed, at det er tvivlsomt, om gamle Schimmelmann var gået med til det«¹⁶. Denne placering af ansvaret, og i hvert fald frikendelsen af Schimmelmann, er imidlertid urigtig og skyldes, at man ensidigt har hæftet sig ved dateringen af oktrojen, som for øvrigt endda er antedateret, idet den først er approberet

ved kgl. resol. af 22. maj 1782¹⁷. De nærmere omstændigheder ved kompagniets oprettelse fortaber sig ganske vist for en del i kabinetsstyrelsens irgange, men det kan dog med fuld sikkerhed fastslås, at forberedelserne allerede den 13. januar 1782 befandt sig på et fremskredet stadium, og at initiativet netop er udgået fra den ældre Schimmelmänn¹⁸. Om kompagniet så ved planernes videre udvikling i eet og alt har fået just den form og virksomhed, som han havde tænkt sig, vil det naturligvis være ørkesløst at diskutere, da han døde den 15. februar, og det derefter blev sønnen Ernst Schimmelmänn, der blev den drivende kraft.

Selv om kompagniet fik en kort og krank skæbne, ja i grunden netop derfor, kunne det nok lønne sig at gøre det til genstand for en nærmere undersøgelse, som uden tvivl ville kunne kaste lys over mange mislige forhold i den tids økonomiske politik og uddybe Albert Olsens karakteristik. Det er mit håb senere at få lejlighed til at fremlægge resultaterne af en sådan undersøgelse. Her skal på de følgende sider kun gøres rede for et enkelt af de talrige fejlslagne foretagender, hvorved kompagniet og dets ophavsmænd påførte den danske stat et så betydeligt tab. Kun en enkelt ekspedition med 3 skibe via Cadiz til Caracas i Venezuela, planlagt og iværksat inden oktroyen udkom, bragte gevinst¹⁹, resten var tab. En enkelt ekspedition med et skib til Ostindien forvoldte det tab på ca. 212.000 rdl.²⁰, som med direktionens egne ord bestemte dets skæbne²¹. Den var nu imidlertid ikke afsluttet, da ophævelsen blev besluttet.

Som forudsætningen for kompagniets oprettelse var den nordamerikanske frihedskrig og de konjunkturer, den fremkaldte, beseglede freden i 1783 i virkeligheden dets skæbne. Mange vidnesbyrd taler om, at dette tidligt stod for ledelsen som en mulighed²². Men samtidig så den en chance for at udnytte den nye situation, dels umiddelbart ved spekulation i en formodet varehunger i de 13 nordamerikanske stater, som nu havde løsrevet sig fra Englands politiske og – som man håbede – økonomiske herredømme, dels på længere sigt ved at søge at sætte sig fast på det derved opståede marked. Imidlertid holdt formodningen ligeså lidt stik som de forventninger, hvorpå man under 1. verdenskrig baserede spekulationer i en stærk efterspørgsel fra Rusland og østersøstaterne. For det første havde amerikanerne ikke mange penge at købe for, og for det andet var kompagniet ikke alene om denne fidus. Og hvad angår tanken om varigt at opnå en position på det nordamerikanske marked, viste kompagniet sig aldeles uden kræfter og vilje til at fastholde dette mål.

Carsten Anker fremhæver i sit omtalte promemoria den private købmands

fortrin fremfor kompagnierne og siger bl. a.: »Hin kaster pakken, der indeholder den mislykkede handelsplan tilligemed dens vanheldige forhandlingsregninger i sin kælder, og er i begreb med en ny, grundet på den nyskøbte erfaring, medens kompagniet endnu slæber sig omkring med undersøgninger af betjentes, kommissionærers, cargadørers og skipperes forhold, medens kompagniet udarbejder forsvarsskrifter til direktion og interessenter og bevæbner sig mod revisores, decisores og bagvaskere.« – Sådant omtrent gik det just med den ekspedition, som kompagniet i 1783 med Severin Erichson som cargadør sendte til Nordamerika. Det i enhver henseende mislykkede foretagende har i kompagniets arkiv afsat sig en pakke dokumenter, bestående af en omfattende korrespondance mellem Erichson og kompagniets administration 1783–92 og de undersøgelsesakter 1799–1800, som blev resultatet af, at realisationskommissionen ved hans hjemkomst gjorde ham til syndebug for det sørgelige udfald²³. Gennem dette materiale er det muligt at få et indtryk af ekspeditionens forløb i alle dens faser. Da Erichson var en fortræffelig brevsriver, giver korrespondancen desuden mange indblik i forhold og tilstande i Nordamerika i de første urolige år efter krigen, inden det nye statssamfund fandt sin endelige form økonomisk og politisk. Så meget mere betydningsfulde er disse bidrag, som de stammer fra tiden, før der blev oprettet en dansk diplomatisk repræsentation derovre, og det materiale, vi har til belysning af forholdene, derfor er meget spredt og tilfældigt. Om hans vurderinger i alle tilfælde er helt træffende, farvede som de er af hans egen vanskelige stilling, kan nok betvivles, men uinteressante er de ingenlunde. Af hans beretninger fremgår det i øvrigt, at amerikanerne allerede umiddelbart efter freden havde ventet en dansk gesandt. Først i 1800 udsendtes en dansk generalkonsul til Philadelphia²⁴.

Om Severin Erichson vides ikke meget. Han var søn af den tyskfødte dr. med. Johann Gottfried Erichson, som tidligere havde været stadsfysikus i Bergen, men navnlig kendes for sin medvirken ved de store hedekoloniseringsprojekter under Frederik V, og svoger til den norskfødte digter og embedsmand i kommercekollegiet Christen Pram. Der er således grund til at antage, at han har haft en vis forbindelse med embedskredsene omkring kompagniet, ligesom han havde forbindelser med forskellige københavnske handels-huse, navnlig Ryberg & Co., som øjensynligt nærrede stor tillid til ham og støttede ham, da kompagniet satte ham under anklage. Under krigen havde han i slutningen af 1770erne opholdt sig et par år i Nordamerika, med hvis forhold han således ikke var ukendt²⁵. Den 17. marts 1783 antoges han af Kanalkompagniet som cargadør ved den, som det siden fremhæves, af ham selv foreslåede, men sikkert allerede tidligere besluttede nordamerikanske

ekspedition med den 23½ kommercelæster drægtige chalup »Fortuna« med en ladning blandet gods til en værdi af 35.770 rdl. I følge ansættelsesbrevet skulle han for dette hverv nyde 2% af ladningens værdi, 5% af den rene gevinst på den udbragte ladning og ligeså meget af gevinsten på returladningen, 2 rdl. daglig i diæt under ophold i land foruden omkostningerne på de fornødne rejser. Endvidere stillede der ham en fortrinsstilling i udsigt ved nye og større ekspeditioner på Nordamerika, såfremt han ved denne kvalificerede sig dertil.

I hans instruks af 22. marts fastlagdes de nærmere retningslinier for foretagendet. Det overlodes ganske til hans eget skøn at vælge det marked, som han ved ankomsten til Nordamerika fandt bedst egnet til afsætning og indkøb af returladning. Den medhavende ladning skulle han afhænde »ikke alene til de højeste priser, som kunne erholdes, men endog for kontant betaling, så at der ingen kredit gives, . . . da det ikke anses rådeligt at efterlade sig restancer eller udestående gæld, hvis betaling kunne blive usikker«. En del af det indkomne skulle anlægges i en returladning af nordamerikanske produkter, navnlig indigo, ris og tobak. For det øvrige skulle han, om billige fragter kunne opnås, med andre skibe hjemsende samme eller andre varer, hvorpå der kunne forventes fordelagtig afsætning i Europa. I modsat fald skulle han søge beløbet remitteret i absolut sikre veksler til en antagelig kurs. Kunne sådanne ikke erholdes, måtte han indveksle og medtage her gangbare guld- eller sølvmonter. Dette sidste var at foretrække fremfor ikke aldeles sikre veksler, om også det skulle ske med noget mindre fordel. Over forhandlingen af den medbragte ladning og købet af returvarer skulle han føre ordentlige bøger, som ved hjemkomsten skulle afleveres tillige med en deraf uddraget afregning. Så ofte lejlighed bød sig, skulle han tilskrive administrationen om handelens forløb, og »da denne ekspedition i øvrigt fornemmelig skal tjene til prøve og anledning til at komme i videre handel med Nordamerika i fremtiden, så søger han ved sin nærværelse der at samle alle mulige og tjenlige oplysninger ikke alene om de varer, hvilke herfra kan have og leveres til ligeså billige priser som fra andre lande, men endog om de artikler, som fra Nordamerika kan erholdes i betaling, og hvorledes man fordelagtigst kan se mellemhandelen sat i gang«. Endelig skulle han søge kontakt med de pålideligste købmandshuse og bibringe dem tillid og fortrolighed til kompagniet, der påtænkte i København og Altona at holde oplag af østersøiske varer, ligesom man ville påtage sig at levere amerikanerne kinesiske og ostindiske varer til ligeså ringe priser, som på noget andet sted i Europa.

Der var altså, som man vil se, større perspektiver i ekspeditionen, end man af den ret beskedne ladning kunne formode. Den var, som allerede

nævnt, intet mindre end et forsøg på at tilvende sig i hvert fald en del af det amerikanske marked, som formodedes ledigt efter englænderne. Med andre ord et forsøg på her at skabe en basis for dansk oversøisk handel, selv om de store sømagter igen var klar til at drive de neutrale ud af verdenshandelen. En forudsætning var det naturligtvis, at amerikanerne af politiske grunde ikke skulle ønske deres handel på engelske hænder igen som før krigen.

At konkurrencen om det amerikanske marked ville blive hård, kunne man fornuftigvis allerede på forhånd ikke være i tvivl om. At man heller ikke var det, fremgår af et brev, hvoraf man til vejledning for Erichson i hans dispositioner medgav ham en afskrift. Denne er udateret og angiver ikke korrespondentens navn, men det fremgår af indholdet, at brevet må være skrevet i begyndelsen af 1783 af en person med nær tilknytning til kompagniet. Det hedder heri bl. a.: »I dette år vil muligt fra Rusland . . . til det yderste af Italien alle nationer strømme til de 4 fornemste hovedstæder: Boston, New York, Philadelphia og Charleston. Hvor det er folkerigt supponeres altid større afsats. Det er forsåvidt rigtigt nok, men mængden, der tilstøder, kan og bedærve markedet.« Når forfatteren ikke desto mindre kan tilråde et forsøg på Nordamerika, er det under den forudsætning, at man første gang kun sender et lille fartøj, som kan gå til Nord-Carolina, »der er en liden provins og kan ikkun modtage fartøjer af liden drægtighed, hvor altså ikkun meget få fartøjer vil arrivere her fra Europa . . ., altså må denne provins købe deres varer af anden hånd, ergo må der være det bedste marked til afsats. Samme provins producerer og mere tobak end Syd-Carolina foruden ris og indigo«²⁶. Man tør vel formode, at disse betragtninger har bestemt kompagniets beslutning om kun at sende et lille fartøj. Besynderligt da, at man ikke udtrykkeligt har destineret ladningen hertil i stedet for at give Erichson frie hænder. Han gik imidlertid til Philadelphia, som det sted, der var »centrum af det hele land, og hvor de fleste penge roulere, og som uden tvivl vil bestandig blive det bedste sted, ihvor det end går«²⁷. 3 år senere angrede han dybt denne beslutning, overførte det endnu usolgte af ladningen til Nord-Carolina og anførte herfor nogenlunde de samme argumenter som nævnte brev²⁸.

Den 11. april 1783 stod »Fortuna« ført af skipper Jürgen Hayn Sundet ud med god vind i følge med omtrent 50 andre skibe, som den sit navn tro allerede inden næste dags morgen havde sejlet agterud. Denne gode start blev næsten den eneste opløftende efterretning, Severin Erichson kunne melde hjem fra hele ekspeditionen, der ikke blot blev yderst uheldig for kompagniet med et samlet tab på omkring 25.000 rdl. eller over $\frac{2}{3}$ af ladningens værdi, men for ham selv udviklede sig til hans livs tragedie. Overfarten blev hård,

og først efter 2½ måneds rejse ankom man den 25. juni til Philadelphia, hvor et meget nedslående billede straks oprullede sig for den nyankomne. »Gerne ville jeg forskåne administrationen med beretningen om de elendige, jammerlige priser på alle slags hertil bragte varer,« skriver han den 2. juli. »Et stort antal skibe fra alle kanter strømmede til Nordamerika straks efter freden, og de har bragt så mange varer hertil, at ikkun de redere, hvis forassurerede skibe forliste på hidrejsen, slipper nogenledes skadesløse fra denne epidemiske nordamerikanske raseri . . . Dette lands indvånere, som aldrig har været vant til slig overflødighed af varer, byder meget under indkøbsprisen på nogle artikler og såre lidet over på de andre . . . Fordel tør jeg på ingen måde love af den hele rejse.« I løbet af maj og juni var alene til denne by ankommet 205 skibe, deriblandt adskillige fra England. Og endnu mange flere, som var gået fra Europa, før efterretninger om forholdene var nået hjem, ventedes i den nærmeste fremtid. Fra andre pladser havde han efterretninger om tilsvarende forhold. I hele Carolina skulle priserne endog ligge 25% lavere end her²⁹.

Under disse omstændigheder havde Erichson kun valget mellem straks at returnere med ladningen, hvad der dog havde været imod instruksens både ånd og bogstav, eller at oplægge den. Han valgte det sidste i forventning om, at »slige smæk fra alle kanter vist vil gøre folk så hjertesyge af disse nordamerikanske rejser for en tid lang, at en slags mangel nok vil følge på denne unaturlige overflødighed«. I tillid hertil turde han endog foreslå oversendelse af en ny ladning sammensat af sådanne varer, som trods alt skulle have chancer for god afsætning. Selv om tanken umiddelbart forekommer noget urimelig på baggrund af det nedslående billede, han havde tegnet, havde den dog den ræson for sig, at den hårde konkurrence havde kunnet forudses. Når kompagniet på trods heraf havde indladt sig i et forsøg på at komme ind på markedet, måtte det være indstillet på at anvende de nødvendige omkostninger i forventning om større fordele sidenhen. Et tab på den første ladning kunne heller ikke komme i afgørende betragtning allerede af den grund, at den udtrykkeligt var at anse for en prøve, der skulle vise, hvilke varer der kunne sælges, og hvilke der ikke kunne. Således måtte Erichson i hvert fald være berettiget til at opfatte det.

At man i København på dette tidspunkt virkelig var indstillet på denne tankegang, fremgår af administrationens svar af 4. okt. 1783. Den beklager at finde bekræftelse på de i forevejen hafte tidender om den for de europæiske ekspeditioner ufordelagtige vending, som handelen i Nordamerika har taget siden freden, men billiger uforbeholdent Erichsons beslutning om at oplægge varerne og blive på stedet for at afvente bedre tider, og meddeler

samtidig, at en ny ladning er under forberedelse, men at man navnlig i betragtning af, at den ikke vil kunne nå frem, inden vinteren sætter ind, vil vente med afsendelsen til foråret. Endnu i sit følgende brev af 25. nov. taler administrationen om den nye ladning som en afgjort sag, ligesom den udtrykker tilfredshed med to hjemsendte tobaksladninger, hvoraf man dog ikke ventede sig nogen fordel, fordi de store tilførsler trykkede priserne i Europa og i den kommende tid ventedes at ville gøre det i endnu højere grad. Man frabeder sig derfor hjemsendelse af mere tobak og fraråder også indkøb af indigo, med mindre den kan fås til meget lav pris. Det er indlysende, at disse forhold måtte gøre det vanskeligere for Erichson at opfylde instruksens bestemmelser om remittering. Sikre vekslere til en rimelig kurs måtte under de herskende tilstande blive vanskelige at få, og på guld- eller sølvmonter var det selvsagt håbløst at tænke.

Det varede imidlertid ikke længe, før kompagniledelsen slog helt om. Det er øjensynligt, at man i løbet af vinteren 1783/84 helt har opgivet de amerikanske planer. Efterretningerne derovre fra har formodentlig efterhånden skabt en forståelse af, at forholdene var endnu slettere, end man i begyndelsen havde forestillet sig dem. Mistillid til Erichsons evner og vel endog til hans hæderlighed synes også at have vundet indpas. Afgørende var dog formentlig, at kompagniets hele stilling nu viste sig uholdbar, og at en realisation allerede måtte forudses. Under disse omstændigheder gik administrationens bestræbelser i den følgende tid alene ud på en hurtig afvikling af ekspeditionen. Under disse bestræbelser blev Erichson bragt i en ganske uholdbar situation og svigtedes på det groveste for 17 år senere af kompagniets realisationskommission under tildels ganske urimelige påstande, der endog i flere tilfælde gik stik imod kompagniets egne tilkendegivelser, at blive gjort ansvarlig for det mislykkede udfald. Gang på gang anmodede, ja ligefrem tryglede han administrationen om svar på sine breve og om forholdsordrer. Når man endelig værdigede ham svar, var de bebrejdende, smålige, gik sjældent ind på de forelagte problemer, men samlede sig monotont om dette ene: få ekspeditionen afviklet og send os remisser. Ikke med eet ord underrettede man ham på noget tidspunkt om kompagniets ophævelse eller andre dispositioner, som kunne have været af afgørende betydning for hans stilling. Siden brevet af 25. nov. 1783 modtog han trods gentagne kraftige anmodninger, og skønt der netop i denne tid var udmærkede postforbindelser til Nordamerika, ikke eet ord fra administrationen, førend man i et brev af 8. juni 1784, modtaget den 21. sept., meddelte ham, at den ladning, som efter de foregående breve forlængst skulle have været fremme, og som han lige fra foråret havde ventet utålmodigt på, var blevet opgivet, og i øv-

rigt i en ubehagelig tone gjorde ham en lang række bebrejdelser. At han havde antaget en fuldmægtig, måtte vel være overflødigt, da man ikke antog, at han gav sig af med af sælge alen- eller pundevis. At han havde udlagt varer i »Neben-magasiner« i Piscatway, New York og Baltimore, forestillede man sig ikke skulle gøres fornødent ved en så lille ladning, og i hvert fald ville man aldeles ikke godkende derved eventuelt påløbne omkostninger. De hjemsendte tobaksladninger, af hvilke han tidligere i hvert fald havde fået ros for den enes kvalitet, duede nu slet ikke, og den sidste var solgt ved offentlig auktion med betydeligt tab. Mest stødende, bortset fra meddelelsen om den aflyste ladning, var dog, at man uden hensyn til den tidligere udtrykkelige billigelse af hans oplægning af ladningen og forbliven på stedet nu under henvisning til, at det i instruksen var forudsat, at den skulle forhandles straks ved ankomsten, erklærede ham for uberettiget til at beregne sig diætpenge fra det tidspunkt (4. aug. 1783), da »Fortuna« var afsejlet. Føjer man hertil meddelelsen om, at en kommission for det amerikanske købmands- hus Townsend & John White, som Erichson havde formået dette til at placere hos kompagniet i København, ikke havde kunnet effektueres på grund af manglende skibslejlighed, men navnlig fordi huset ikke *på forhånd* havde gjort nogen remisse til varernes indkøb, da indses det tydeligt, hvor fuldstændigt kompagniet nu havde tabt interessen for det amerikanske marked. Skade blot, at Erichson ikke tilfulde forstod, hvad dette skelsættende brev indebar.

En medvirkende årsag til vanskelighederne ved at afsætte ladningen var de høje priser, hvortil mange af dens artikler var indkøbt. De skyldtes for en del, at det drejede sig om varer fra anden eller tredje hånd, som kunne tilføres – og i rigelig mængde blev det – til lavere priser fra de producerende lande selv, og det var et stadigt omkvæd i Erichsons breve: send ved fremtidige ekspeditioner foruden ostindiske og kinesiske varer kun artikler, der kan haves fra første hånd og til rimelige priser. Med hensyn til indenlandske klædevarer, som var af en tålelig kvalitet og i og for sig måtte anses for en god artikel, gjorde der sig dog et andet forhold gældende, et forhold som sikkert udmærket karakteriserer en af de uheldige sider af kompagnihandelen med dens ofte udygtige administration og den slendrian, der gik i svang, og som leverandørerne forstod at benytte sig af. Da vinteren nærmede sig og dermed den gunstigste tid for salget af klæde og andre uldne varer, åbnede Erichson for kasserne med disse og fandt til sin forbitrelse, at en del prissedler, som fabrikanterne havde glemt at fjerne, afslørede det mislige forhold, at varerne var beregnet kompagniet til langt højere priser, end de endog var tænkt solgt for en detail eller på kredit, skønt de var indkøbt en

gros og betalt kontant. I et særlig graverende tilfælde var en vare, der i følge prissedlen skulle koste stykvis solgt 4 mk. 12 sk., alendis kontant 5 mk. 6 sk., beregnet kompagniet og faktureret Erichson til 6 mk. 8 sk. »Slig åbenbar snyderi fortjener at bekendtgøres offentlig,« erklærer han harmfuldt, »og tjener kun lidet til at etablere en nations fabrikanteres kredit«. Han fremhæver herover for navnlig de engelske fabrikanteres uryggelige hæderlighed, som har skaffet dem en grundfæstet kredit overalt, og håber, at administrationen vil sørge for at få erstatning³⁰. Administrationen meldte imidlertid i brevet af 8. juni 1784 tilbage, at »de anførte beviser på fabrikanternes egenyttighed i at beregne os endel af klædevarerne højere end på nogle af stykkerne fandtes anmærkede, har vi vel ikke undladt på sine steder at forestille, men da man dog for denne gang ej kan vente nogen erstatning . . ., får man at finde sig i, at fordelene ved forhandlingen bliver mindre, end de ellers kunne have været«, og man håber fromt, at han dog må finde lejlighed til at anbringe det ene med det andet uden tab. Man tør nok med Erichson mene, at med en sådan forretningsånd udrettede man ikke meget i kampen om et hårdt omstridt marked.

Instruksens § 3 krævede udtrykkeligt, at ladningen skulle sælges kontant. Dette var imidlertid, som forholdene lå, aldeles håbløst, og alt taler for, at man allerede på forhånd havde forudset denne mulighed. I hvert fald hævdede Erichson flere gange uimodsagt, at administrationen og flere af direktionens medlemmer før hans afrejse mundtligt havde erklæret, at han uagtet instruksens indhold måtte handle, som han efter bedste skøn fandt mest formålstjenligt. Som det fremgår af et købmandsparére, som kompagnidirektionen i 1800 ved undersøgelsen imod ham indhentede hos C. W. Duntzfeldt og D. Tutein, måtte denne paragraf i virkeligheden også opfattes som en ren standardformular ved alle oversøiske ekspeditioner. Erichson fandt sig dog efter sin ankomst ikke fuldkommen betrygget ved sådanne mundtlige aftaler, og med god grund, men udbad sig den 26. juli 1783 en udtrykkelig tilladelse til at sælge på kredit, når han iagttog fornøden forsigtighed. I talrige følgende breve gentog han denne anmodning og fremhævede bl. a., dels at kredit var en aldeles indgroet sædvane i amerikansk forretningsliv, og dels hensynet til konkurrencen med englænderne, som ihærdigt arbejdede på at genvinde deres stilling og herunder var indstillet på at yde en udstrakt kredit. Skønt det måtte være indlysende, at omgående svar ville være af afgørende betydning for hans dispositioner, fandt administrationen sig først efter adskillige måneders tavshed i sit brev af 8. juni 1784 foranlediget til at gå ind på spørgsmålet, som besvaredes bekræftende om end i noget undvigende form: »Vel finder vi det rimeligt, at De ved at give kredit på nogle af

de uafsættelige varer desto snarere kan opnå øjemedet, og derfor vil vi ikke melde om, at De derved går uden for instruktionens tilhold, men når vi giver vort samtykke til kredits givelse, sker det med den billige og udtrykkelige betingelse, at kreditten ej tilstås andre end bekendte gode og pålidelige bofaste mænd, om hvis redelighed og vederhæftighed man forud kan være forsikret.«

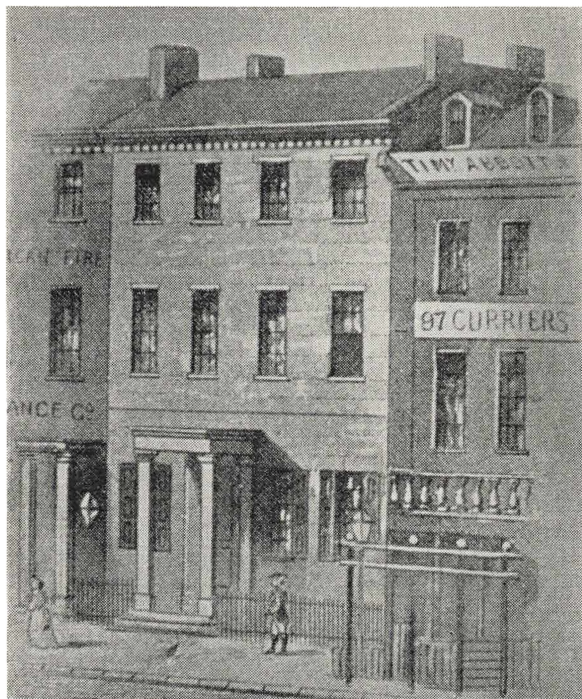
At administrationen ømmede sig noget ved at meddele sin sanktion, var for så vidt forståeligt, som man på dette tidspunkt må antages helt at have opgivet de amerikanske planer og kun ønskede ekspeditionen afviklet hurtigst muligt. At den har forudset den umådelige risiko, der knyttede sig til kreditgivningen, og som den kommende tid tilfulde bekræftede, kan vel heller ikke afvises. Men når man havde godkendt ladningens oplægning og Erichsons forbliven, var den ikke til at komme uden om. Det eneste alternativ var hjemkaldelse af ladningen med alle deraf flydende omkostninger og med sikker udsigt til store tab, når den skulle afhændes på europæiske pladser, hvor der heller ikke efter freden just herskede varehunger, om end afsætningsforholdene vel ikke var slet så ringe som i Nordamerika. Allerede på dette tidspunkt var man under alle omstændigheder indstillet på et betydeligt tab, som i Carsten Ankers flere gange omtalte promemoria anslås til 6.000 rdl.

Var kreditydelsen således aldeles uundgåelig, så blev den tillige skæbnesvanger for ekspeditionens endelige udfald. Ulykken var, at der efter de store varetølsforsler og højtrevne spekulationer det første års tid efter freden, i sommeren 1784 indtrådte en voldsom og meget langvarig krise i Nordamerika, i hvis malstrøm praktisk talt alle udestående fordringer gik tabt. En endeløs række af fallitter tog sin begyndelse. Selv de mest grundfæstede handelshuse styrtede som korthuse, og Erichson måtte ofte være lykkelig for blot at redde en brøkdal af sine tilgodehavender, der tilmed som regel afgjordes med varer, der beregnedes efter langt højere priser end deres virkelige værd, var praktisk talt usælgelige, og under alle omstændigheder på ny måtte sælges på kredit med alt det besvær og den risiko, som var forbundet dermed.

Fallitterne begyndte, for så vidt Erichsons og kompagniets interesser berørtes, den 28. juni 1784 med to hollandske handelshuse Sluyter & Co. og Basse & Soyer, der havde de bedste recommendationer fra Holland og i Philadelphia nød en næsten uindskrænket kredit. Ved hurtig indgriben og ved en »vel anbragt foræring« til en af deres fuldmægtige lykkedes det imidlertid Erichson at redde hovedparten af sit tilgodehavende, omend i form af varer³¹. For hans konduite ved denne lejlighed bevidnede administrationen, der ellers var blevet karrig med sin ros, ham fuld anerkendelse³² og må derved antages ikke blot at have stadfæstet sin sanktion af kreditgivning, men endog de

facto at have akcepteret den dermed forbundne risiko. Erichsons vurdering af situationen ved den oprækkende krise var i øvrigt nærmest optimistisk. Noget tab anså han vel for uundgåeligt, men i betragtning af, at andre købmænd havde tabt op til 50 % på deres ladninger, mente han dog, at kompagniet ville være relativt gunstigt stillet. Han øjnede endog en chance for at drage direkte fordel af situationen, idet han antog, at hollændernes fallitter ville skabe en tiltrængt oprydning på markedet til gunst for den nye ladning fra Danmark, om hvis aflysning han endnu ikke havde modtaget underretning.

Imidlertid rullede lavinen, og krisen forstærkedes fra dag til dag. I det følgende brev af 31. dec. 1784 beretter Erichson om stadig flere bankerotter. I slutningen af november var et stort hollandsk-jødisk hus Lazarus Barnett gået fallit. Til dette havde han solgt de varer, som var reddet fra Basse & Soyers fallit, og for at søge at redde dem var han i hast rejst til Richmond i Virginia, hvor Barnett havde et pakhus. Under sit fravær havde han overdraget sine sager til sin gode ven mr. George Meade, som i over 20 år havde haft et stort og grundfæstet handelshus i Philadelphia og i øvrigt havde virket for Erichsons faste etablering i Amerika. Rejsen blev uden resultat, da der kort før hans ankomst var lagt arrest på Barnetts ejendom, og ved hjemkomsten erfarede han til sin bestyrtelse, at George Meade i mellemtiden havde gjort opbud. Da Erichson ved sin afrejse bl. a. havde overladt noter til et beløb af £ 2400 (ca. 8.800 rdl.) i hans varetægt, var hans forfærdelse i sandhed forståelig, men til alt held havde Erichson til gengæld varer i kommission for Meade til et beløb af £ 1800. Ved opgørelsen beholdt han disse og kom derved bedre fra det end de øvrige kreditorer, selv om varernes reelle værdi var mindre. Denne begivenhed blev et virkeligt chok for Erichson, der nu tilfulde forstod situationens alvor. »Denne fallit har,« siger han, »forårsaget en aldeles dvale og mangel af fortrolighed i handelen, da enhver siger, hvem skal tro efter George Meades bankerot?« Få dage senere fallerede endnu et stort jødisk hus Simon Nathan, og en lang række mindre fallitter fulgte i kølvandet. »Tiderne er nu så slette her, at det er den sikreste vej intet at sælge, indtil en nogenledes rolighed følger på disse farlige perioder,« lyder hans pessimistiske vurdering. »Kontanter ses sjældent. Det er forgæves, at man skriver fra Europa: »Sælg ikkun for kontant eller til solide etablerede huse på kredit.« De hidtil foregivne solideste huse bliver mere og mere dubiøse, og uden at sælge ved offentlig auktion, hvor alting går af for halv værdi, kan kontanter ej erholdes«. Det fornemste franske hus på stedet, Lacage & Mallet, havde tidligere akcepteret nogle vekslere, som Erichson havde modtaget i betaling af en spansk købmænd, men skønt de var forfaldne allerede den 29. sept., havde det endnu ved nytårstid ikke været muligt at få dem honoreret.

The Bank of North America,
Chestnut Street, Philadelphia.

Grundlagt 1781 er den Nordamerikas ældste bank. Billedet viser bankens oprindelige bygning, som 1893 erstattedes af en ny på samme sted. (Francis Burke Brandt and Henry Volkmar Gummer: *Byways and Boulevards in and about Historic Philadelphia*. Philadelphia 1925).

På trusel om protest havde Mallet svaret: »Gør hvad De finder for godt, men behag at betænke, at de skridt, som De måtte tage i retten, vil kun tjene til at udsætte i stedet for at befordre betalingen . . . Jeg kan ikkun tilbyde Dem varer udaf mit magasin efter de kurante priser, men penge har jeg ikke og kan ikke give Dem nogen.« Naturligvis endte også denne fordring med afregning i varer. Protester var i det hele nu blevet så almindelige, at deres antal havde udslettet den skam, som tidligere hæftede ved dem. »Uden at overdrive sagen kan man sikkert sige, at nu er tiderne her langt slettere, end de nogensinde har været i handelen, da sågar alt skin af ærlighed er forsvundet og kontanternes ualmindelige mangel driver de få resterende veltænkende mænd til at handle, imod deres vilje, ligesom skælme,« slutter han sin beretning.

Endnu det følgende brev af 9. april 1785 fortsætter den trøstesløse opregning af falitter. På dette tidspunkt har Erichson dels tabt, dels måttet modtage i varer fra de fallerede huse i stedet for penge i alt £ 6.210 (ca. 22.770 rdl). Da vekselkursen tilmed er steget stærkt, er det ham umuligt at hjemsende de remisser, som administrationen kraftigt rykker for. Handelen ligger i dvale. Fra Europa og selv fra England kommer kun få ladninger. Den pennsylvanske regering står i begreb med at udstede papirpenge, som imødeses med den største mistillid, hvorfor folk »ønsker at beholde i hænderne så mange

hårde penge som muligt«. Banken i Philadelphia, som tidligere har fremmet omsætningen ved at diskontere vekslerne, gør modstand mod papirpengene, og som hævn er regeringen i færd med at borttage dens oktroj, hvorved al virksomhed yderligere indskrænkes. Trods alt er Erichson dog endnu optimist. Når bankerotterne, af hvilke endnu en del kunne forudses, var overstået, måtte det sidste års tilbageholdenhed frembringe en forandring i afsætsen af varer, mener han. Skønt kompagniet havde aflyst den lovede ladning, har han ikke opgivet håbet og vedbliver jævnlige gange at sende nye forslag. Og gang på gang puster administrationen til håbets flamme ved at stille en ny ladning i udsigt, når den første er afviklet. Formålet hermed var utvivlsomt blot at lægge pres på Erichson, idet man øjensynlig mente, at afviklingen kun beroede på hans energi og hæderlighed. Alvor var der næppe bag, men i sin ukuelige optimisme forstod han aldrig, at kompagniet virkelig havde opgivet alle amerikanske aspirationer.

Nye genvordigheder stødte til. Den 14. okt. 1785 havde Erichson underrettet kompagniet om, at han omsider var kommet til den erkendelse, at Philadelphia ikke var det rette sted at handle. Byen var stadig overfyldt med varer, og de overdrevne omkostninger her kunne ikke bestrides ved en indskrænket handel, hvorfor han havde besluttet at overføre både det endnu usolgte af ladningen og de i betaling modtagne varer til Wilmington i Nord-Carolina, hvor der formodedes at være langt stærkere efterspørgsel efter europæiske varer, og hvor returprodukter kunne fås lettere og billigere. Men inden overflytningen var helt tilendebragt og hans forretninger i Philadelphia afviklede, rantes han af en alvorlig og langvarig sygdom, der kostede ham synet på venstre øje³³. I adskillige måneder af den for handelen mest kritiske tid var han ude af stand til selv at varetage sine affærer, og forvaltningen af sit nye magasin i Wilmington måtte han derfor overlade til sin medarbejder mr. Samuel Vance uden mulighed for vejledning og tilsyn.

Hjemme i København var administrationen imidlertid omsider kommet til den opfattelse, at det alligevel var klogest at hjemkalde det endnu usolgte af ladningen, men førend man med vanlig sendrægtighed fik underrettet Erichson herom, først temmelig vagt i et brev af 12. juli 1785, senere mere bestemt i et brev af 2. jan. 1786, var hovedparten allerede overført til Wilmington og til forskellige mindre oplag andre steder. Hvad han i april 1786 kunne hjemsende fra Philadelphia via Amsterdam var derfor kun en ganske lille del af de udbragte varer til et fakturabeløb af 1830 rdl.

Imidlertid rasede krisen stadig med uformindsket styrke. I sit sidste brev fra Philadelphia, som Erichson nu efter overstået sygdom stod i begreb med at forlade for at tage ophold i Wilmington, rapporterede han den 11. sept.

1786 om nye fallitter og nye tab. For at retfærdiggøre sig giver han ved denne lejlighed en almindelig skildring af tilstandene i staterne, der – muligt nok noget ensidig og bitter – dog forekommer ganske interessant som et modstykke til den romantiske begejstring, hvormed den amerikanske frihedskamp omfattedes i den gamle verden, og som Erichson selv 13 år senere træffende karakteriserer således: »Frihedens fortryllende navn forskønnede alle nordamerikanernes handlinger og ophævede dem næsten over menneskelighedens virkekreds i langt bortliggende nationers øjne.«³⁴ – »Jeg tilstår,« skriver han, »at jeg har fundet mig bedraget i mine tanker om dette land. Da jeg var her i krigens tid og så et folk stridende for sin frihed, troede jeg, at en sand iver for deres fædreland var driften af deres modstand, og omendskønt min kærlighed for England gjorde, at jeg i mit hjerte misbilligede den ulykkelige strid og var, i mine tanker, fuldkommen overbevist om de amerikanske præntioners ubillighed, så kunne jeg dog aldrig tro, at amerikanerne ville udøse så meget blod for at erlange en frihed til at bedrage ustraffet ej alene deres forrige kreditorer i England, men endog deres allierede og alle de fremmede, som bedraget af et falsk skin strømmede med deres varer og kapitaler til dette såkaldte frihedssæde. Imidlertid har dyrekøbt erfaring . . . vist mig, at ambition og egeninteresse har været de hemmelige drivfjedre til denne revolution, som under det fingerede navn af patriotisme og frihed forblændede europæernes øjne. Næppe havde amerikanerne erholdt en uafhængighed, som Europas magter i sin tid dyrt vil fortryde at have hjulpet dem at erlange, forinden de brød den fredstraktat, hvorpå deres præntion at regnes for en særskilt nation grundede sig. I stedet for at lade de landflygtige komme igen for at regulere deres sager, i følge traktatens udtrykkelige stipulation, dreves de med magt fra de steder, hvor de landede. Pøbelen truede dem, og regeringen havde hverken evne eller vilje til at håndhæve sin myndighed til de undertryktes beskyttelse. – I stedet for at tillade gældsfordringers indkassering i følge traktatens medhold tillukkedes retterne i nogle stater, i andre forbydes udtrykkelig britiske fordringers betaling, og nogle drev endog uforkammetheden så vidt at tage til statens nytte og brug de til engelske købmænd skyldige kapitaler. I nogle stater tvinges man til at tage i betaling papirpenge, hvis værdi efter inkassation næppe beløber sig til renterne af den skyldige summa, i andre nødes man at tage gods, land og ejendomme i betaling efter . . . vurdering af debitorens naboer, som alletider ansætter det vurderende langt højere, end det ville indbringe om det solgtes, i håb om samme favør, når raden kommer til dem. New-Hampshire og Syd-Carolina har fulgt denne priselige metode. New-Jersey, Nord-Carolina og Rhode-Island påtvinger ved udstedte såkaldte »Tenderacts«

kreditorerne deres deprecierede papirpenge. Virginias love securerer den største kæltrings jordegods og landejendomme, som ej kan antastes under nogen prætext, ihvor betydelig end gælden er. Pennsylvanias ædle love tilsteder enhver gavtyv sin frihed, når han sværger for retten, at han ej er ejer af £ 5, og lovens chikaner her og i alle de øvrige stater afskrækker enhver ærlig mand fra at søge sin regres ved retterne. – Disse er de heldige følger af uafhængigheden, og denne uindskrænkede frihed at bedrage er, hvad amerikanerne attråede og – til europæernes ulykke – erlangede.«

Ikke mange måneder efter, at denne beretning var skrevet, fik Erichson selv sine fingre eftertrykkeligt i klemme i dette fortvivlede retsmaskineri, og dermed var hans ulykke for alvor uafvendelig. Ved sin ankomst til Wilmington i foråret 1787 fandt han, at Samuel Vance groft havde svigtet den tillid, han havde vist ham. Ved uordentlighed, efterladenhed og utilbørlig kreditgivelse havde han forvoldt Erichson et tab på £ 2300. Da denne ved list havde fået handelsbøgerne fra ham og ville tvinge ham til en opgørelse, svarede Vance med at stævne Erichson for et beløb af £ 5000 som skadesløsholdelse for »hans såkaldte bøgers tilbageholdelse«. Erichson svarede med en modstævning ved stedets gæsteret The Marine Court, men Vance havde imidlertid engageret alle advokater i Wilmington og omegn, inclusive den dygtigste af dem alle, Mr. McLaine, der endog var så dygtig, at han havde ladet sig udbetale salær af Erichson og gjort sig bekendt med hans papirer, før han underrettede ham om, at han allerede var antaget af modparten. Med denne fortræffelige advokats hjælp var det Vance en smal sag at få The Marine Court til at erklære sig inkompetent og overvise sagen til landets ordinære domstole, hvor dygtige advokater var i stand til at trække en gældssag ud i det uendelige, om galt skulle være til den indstævnedes døde³⁵. »Den langsomhed, hvormed en nogenledes rigtig proces drives i adskillige af de amerikanske stater, og fornemmelig i de sydlige dele, ville ikke kunne indses eller troes i Europa,« siger Erichson senere, »hvis der ikke var et Wetzlar i Tyskland.«

Fra nu af slæbte tiden sig hen med processer og frugtesløse forsøg på at inddrive udestående fordringer. Ny sygdom stødte til, og »fortvivlende om noget heldigt udfald i et land, hvor ejendoms transporterung på fremmede navne, når endelig en favorabel dom kunne erholdes, var blevet en almindelig mode, og hvor otte dages indelukkelse frikendte debitoren fra al forpligtelse imod sin kreditor«, sluttede Erichson omsider i 1790 kompagniets handelsbog og hjemsendte den. En endelig generalopgørelse kunne han dog endnu ikke forfatte, da endnu en del sager svævede for retterne³⁷.

Først over 1½ år senere, den 13. marts 1792, anerkendte administrationen modtagelsen af forhandlingsbogen ved et brev, der for første gang siden

det famøse brev af 8. juni 1784 var holdt i en forsonlig tone. Det var åbenbart, at man nu omsider var kommet til den erkendelse, at det dårlige udfald mere måtte tilskrives de faktiske forhold i Amerika end Erichsons efterladenhed. »De ville meget forbinde mig, i fald De såsnart ske kan, ville give mig nogen efterretning om, hvorledes kompagniets sager nu hos Dem står,« hedder det. Ved undersøgelsen mod ham 8 år senere gjorde realisationskommissionen et stort nummer ud af, at Erichson ikke skulle have reflekteret på denne henvendelse: »Under 25. juni hjemsendte han sin forhandlingsbog. Men fra den tid har han aldeles ophørt med at give efterretninger, og administrationens seneste skrivelse af 13. marts er bleven ubesvaret,« hedder det i kommissionens beretning af 4. jan. 1800 til direktionen. Hvor betegnende for den uorden, der herskede i kompagniets administration! I kompagniets arkiv findes et brev fra Erichson af 31. december 1792, hvori han ikke blot på det omhyggeligste besvarer administrationens nævnte brev, men tillige udbeder sig nærmere underretning i anledning af, at administrationen heri endnu engang havde ventileret muligheden af en ny ladning.

Dette Erichsons sidste brev lod ikke den mindste tvivl tilbage om, at alt var tabt. »Kunne jeg ved mit livs opofrelse erstatte enhver det, som han har forlist ved min modgang, så gjorde jeg det med fornøjelse,« siger han med patos, »men efter at have tilbragt mine bedste år i frugtesløse bestræbelser, mangler mig endnu håbet om at kunne undgå de bebrejdelser, som gerne følger på mislingede anslag . . . Udtrættet ved den uafbrudte kæde af fataliteter, som har forfulgt mig i de tretten forenede stater, og da jeg intet håb ser til nogen forbedring for mig *af mangel på tilstrækkelig understøttelse*, troer jeg det bedst ej at stride længere forgæves mod en alt for hård skæbne i dette land, men hellere at søge andet tilflugtssted . . . Var der det mindste glimt af håb for mig at kunne redde noget mere af kompagniets tilgodehavende i disse stater, eller på nogen anden måde at kunne være kompagniet til tjeneste, så ville jeg med glæde henbringe mine resterende dage i det allerubehageligste land for at bevidne min nidkærhed, men da sligt håb er nu aldeles forsvundet, kan min tilstedeværelse her intet videre gavne . . . Administrationens ytrede håb om, at jeg både har og endnu vil gøre alt, hvad jeg kunne for at gøre ulykken så ringe som muligt, er rigtig, men jeg ser ingen udvej til forbedring og nødes til at opgive alt håb i den anledning for fremtiden. Jeg har i de sidstafvigte åringer opofret min tid til ingen nytte med at stræbe efter rets erholdelse imod debitorerne, og har nu ved lang og bedrøvelig erfaring fundet umuligheden af at udrette noget på den måde, og debitorerne har benyttet sig af forhalingen til at forøde og bringe ud af vejen det, som endelig kunne ventes ved dom at erlanges . . .

Da mine ofte gentagne og på erfaring grundede råd og anvisninger til skadens oprettelse ej agtedes . . . må jeg underkaste mig min skæbne med tålmodighed og uden knurren lide de bebrejdelser, som modgang i almindelighed medfører, når stedernes fraliggenhed forhindrer den fornødne kundskab om enhver begivenheds nøjagtige sammenhæng og enhver omstændigheds indflydelse på det endelige udfald.» Her var intet at tage fejl af. Men endnu engang fornægter hans optimisme sig ikke: »Hvis min hidtil hafte slette skæbne ej har aldeles berøvet mig administrationens fortrolighed, skal jeg i den henseende [en ny ladning] forvente sammes nærmere ordre . . . Amerikas nærværende forfatning lover store og tiltagende fordele.»

»Ofte gentagne . . . råd og anvisninger.« – Ja, planer og ideer havde det aldrig manglet Erichson på. Hans breve formeligt vrimler med dem. Når de undertiden kan forekomme lidt fantasifulde, må det ikke glemmes, at de som forudsætning havde det i instruksens udtalte formål at komme i videre handel med Nordamerika. At kompagniet aldrig fandt sig foranlediget til at gøre opmærksom på, at dette formål ikke eksisterede mere, var ikke Erichsons fejl. Utrættelig havde han hjemsendt forslag til nye ladninger, efterretninger om toldforhold, handelsefterretninger, priskuranter osv., altsammen i medfør af instruksens. Et par af hans projekter skal omtales, fordi de kan bidrage til belysning af forholdene i staterne i denne tid. – Da det havde vist sig, at varespekulation var håbløs, i hvert fald for en tid, fattede han midt under krisen en plan om kapitalspekulationer, som skulle genoprette alle de lidte tab og langt mere til. Hvis kompagniet ville etablere ham en kredit på nogle tusinde pund sterling i London eller Amsterdam, ville han være i stand til indkøbe amerikanske produkter på de mest fordelagtige tidspunkter og til lave kontantpriser og at købe både amerikanske og europæiske varer på de utallige offentlige auktioner, hvor varerne gik af til spotpriser. Med en tilstrækkelig kapital i ryggen ville han desuden blive i stand til at spekulere i veksleremisser på tidspunkter, hvor disse var at få til laveste priser³⁸. »Jo elendigere handelstilstanden var,« siger han, »jo større gevinst ville en vel anbragt kapital indbringe. Jo svagere kreditten blev, jo mere auktionsforhandlingerne tiltog, jo flere bankerotter der påfulgte, desto større ville fordelene blive for de personer, som havde ovenmeldte hjælpemiddel.« Med nogen malice mod amerikanerne tilføjer han: »Lad da tilstanden forværres her, om muligt, og det skal glæde mig på kompagniets vegne, såsom profitten af en sådan kapital vil stige i forhold med den tiltagende elendighed«³⁹. Hvor meget rigtigt, der kan være i Erichsons forskellige betragtninger over amerikanernes træskhed, må man vistnok holde dem en del til gode, hvis dette var den almindelige indstilling hos de fremmede købmænd, som søgte lykken derovre.

I vore dage, da amerikansk kapital er alfa og omega over hele jordkloden, kan en sådan plan i øvrigt lyde temmelig fantastisk, men det Amerika, som fremstod af uafhængighedskrigen, var selv efter datidens forhold endnu kun et beskedent samfund på godt et par millioner sjæle, der tilmed havde udtømt sine kræfter i kampen mod England og først stod ved den famlende begyndelse til en selvstændig økonomi og desuden, som vi har set, gennemrystedes af en voldsom likviditetskrise. Set på baggrund af kompagniets holdning var planen naturligvis aldeles urealisabel, men at den bortset herfra nok kunne have nogen ræson for sig, kan næppe afvises. I hvert fald gjorde administrationen i sit nævnte brev af 13. marts 1792 Erichson følgende indrømmelse: »Det kan gerne være, at der kunne have været vundet noget, i fald man efter Deres adskillige begæringer havde åbnet Dem en kredit i London, men jeg er vis på, at dersom De havde været i administrationens sted, ville De ligeså lidet have indvilget deri som den, når De havde betænkt, at det var fremmedes penge, De forvaltede, hvorfor må aflægges nøje regnskab, er underkastet streng revision for dens handlemåde, og at man ville alt for meget være blevet udsat for bebrejdelser, i fald udfaldet ej havde blevet meget fordelagtigt, allerhelst da den forrige ekspedition havde udseende til et misligt udfald og ej endnu var tilendebragt.« – Man erindrer sig Carsten Ankers tidligere citerede betragtninger over forskellen mellem kompagnier og private købmænd! – Var projektet uantageligt, kunne administrationen dog i øvrigt gerne i tide have meddelt sit standpunkt. Først efter at Erichson i adskillige breve havde talt for det, svarede man ham den 13. aug. 1787, at »de store fordele, De tænker at ville tilvende kompagniet, når man åbnede Dem kredit i England, Frankrig eller Holland, kan jeg ej indse«. Ved hjemsendelse af remisser »og ej ved nye planer kan De alene sætte Dem i kredit igen«.

Det fremgik af instruksen, at kompagniet nærrede håb om at kunne blive leverandør af i hvert fald en del af Nordamerikas forsyning med kinesiske og ostindiske varer. Det viste sig imidlertid hurtigt, at amerikanerne efter at være gået i gang med at genopbygge deres handelsflåde, som for størstedelen var gået tabt under krigen⁴⁰, havde til hensigt selv at etablere en handel på Kina og Ostindien. Den 11. sept. 1783 berettede Erichson, at købmænd fra alle 13 stater i fællesskab var i færd med at udruste en kinafarer i Boston, og den 20. marts 1784 kunne han melde om endnu 2 amerikanske skibe, som fra New York og Philadelphia var afgået til Kina. Han udbad sig kompagniets tilladelse til, når de vendte tilbage, at undersøge dem, om det også skulle ske med noget tab. Med slet dulgt hykleri mente han derved at tjene ikke blot sit fædreland, men i virkeligheden indirekte også Nordamerika ved at

stoppe en handel, som med tiden aldeles ville blotte dette for kontanter. Han anså kinahandelen for »i grunden meget ufordelagtig og meget upolitisk af amerikanerne«, som uden etablerede faktorier i Kanton, uden erfarne folk i denne handel og udsat for alle de rænker og underfundigheder, som handelsjalousien ville opvække mod den nye rival blandt de på Kina handlende nationer, kun ville få de ringeste varer og til højere priser, end de kunne købes for i Europa. At amerikanerne kunne finde på at imødegå en sådan dumping med toldforhøjelser på kinesiske varer fra Europa, var vel ikke helt udelukket, men der var næppe større fare for, at alle 13 stater skulle kunne enes om en sådan politik.

Selv om Erichsons plan i og for sig faldt meget godt i tråd med den hensigt, kompagniet havde udtrykt i instruksens, var administrationen som venteligt ikke indstillet på et sådant forsøg, hvilket den tilkendegav i brevet af 8. juni 1784. »De nordamerikanske udrustninger til Kina forekommer os vist ikke så upolitiske for Nordamerika selv,« hedder det. »I begyndelsen vil vel den kinesiske handel ikke være så let og fordelagtig for nordamerikanerne som for de europæere, der i lang tid har drevet den, men med tiden kan nordamerikanerne tilvende sig samme fordele som andre nationer, og det vil da nok blive forgæves arbejde for europæerne at ville undersøge nordamerikanerne i kinesiske varer.« – En eftertid, der har set, hvorledes amerikanerne efter at have overvundet de første kritiske år viste sig i stand til i forbløffende hast at etablere en omfattende aktivhandel ikke blot på Østen, men på hele den gamle verden, må nok give administrationen medhold i denne betragtning. I det hele taget er der næppe tvivl om, at Erichson – ligesom adskillige andre europæiske købmænd –, selv om han nu og da kan røbe forståelse af de vældige udviklingsmuligheder, som lå i svøb i staterne, har undervurderet den dynamiske kraft, som latent var til stede i dette nye samfund og hurtigt kom til udfoldelse. »Amerika for amerikanerne,« der i 1823 fandt formuleret udtryk i Monroe-doktrinen, var allerede fra første færd den faktiske ledetråd i amerikansk økonomisk politik. – Foreløbig kunne Erichson dog ikke opgive sine meninger om den amerikanske kinahandel, og udfaldet af de første ekspeditioner syntes til fulde at bekræfte dem. Efter at de første skibe var vendt hjem og havde afhændet deres ladninger med tab eller i hvert fald uden fordele, vendte han den 14. okt. 1785 tilbage til spørgsmålet. Så små var forholdene endnu i staterne, at en enkelt ladning med et skib af tilstrækkelig størrelse til med rimelig fordel at sejle på Kina ville være for stor til en hvilken som helst plads i de 13 forenede stater. Det eneste amerikanerne havde opnået var, at markedet nu var spoleret for kinesiske varer fra Europa. Men altså dog et resultat, set fra et amerikansk synspunkt!

Erichson mente dog nok, at ved gentagne følelige forlis ville lysten forgå disse folk til en handel, som de endnu ikke var stærke nok til at udføre, og at europæerne derefter igen ville få deres chance.

Skønt Erichson allerede i 1792 havde opgivet alt håb om at redde noget for kompagniet i Nordamerika og tænkte på at forlade dette »allerubehageligste land«, fortsatte han dog endnu nogle år sine bestræbelser for at redde stumperne. Imidlertid måtte han for at tjene til livets ophold entrere med forskellige handelshuse i Charleston, for hvilke han gjorde adskillige rejser både som skipper og som supercargó. I Wilmington var han sidste gang i april 1795, da han overlod sine egne og kompagniets sager til købmændene John & Richard Bradley, med hvem han i hvert fald endnu så sent som 1798 stod i korrespondance herom⁴¹. I marts 1796 gik han fra Charleston med en ladning ris til England. Modtageren her var imidlertid gået fallit, og konnossementet var på svigagtig måde overdraget til et handelshus i Rostock. På ekspeditionens videre færd ramtes han ligesom i Nordamerika af en lang række fataliteter, som i lange tider forhindrede hans retur til Amerika. Franske kapere opbragte skibet. Efter med store besværligheder at have fået det fri faldt han i hænderne på spanske toldere, og endelig indvikledes han i anledning af risladningen i en proces i Rostock, som truede med at trække til Wetzlar⁴². Under denne omflakken kom han på vej til processen i Rostock i oktober 1799 til København, hvor Kanalkompagniets realisationskommission ved en tilfældighed kom under vejrs med hans nærværelse og straks fangede ham ind.

Der skal ikke her i detaljer redegøres for den undersøgelse mod Erichson, som nu tog sin begyndelse. Kun nogle hovedpunkter i de anklager, som rejstes mod ham, skal berøres for at vise, hvorledes kompagniet fandt sig beføjet til at fri sig fra ansvaret for et håbløst og slet udført foretagende ved at lade Sorteper gå videre til en funktionær, som vel kan have fejlet i et og andet, ja utvivlsomt har gjort det – det modsatte ville vel under de givne forhold nærmest være utænkeligt –, men hvis mulige forseelser dog kun vejer lidet i forhold til kompagniets eget ansvar. Det er ganske tydeligt, at realisationskommissionen opfattede Erichson som en uhæderlig person, der siden hjemsendelsen af handelsbogen i 1790 helt havde svigtet sine pligter mod kompagniet og ved faneflugt ville unddrage sig endelig regnskabsafklæggelse, men nu helt tilfældigt var blevet indfanget. Det er imidlertid allerede tilstrækkeligt godtgjort, at det ikke var Erichson, men kompagniet selv, der de facto havde afbrudt forbindelsen ved aldrig at besvare hans sidste brev af 31. dec. 1792, som dog var rigtigt indgået og journaliseret, hvilket altså var

undgået kommissionens opmærksomhed; thi en sådan nedrigheid tør man dog vel næppe tillægge den, at den i dette stykke har handlet mod bedre vidende⁴³. Så stor mistillid nærrede man til Erichson, at det ansås for nødvendigt at afkræve ham kaution for hans forbliven i København, indtil en endelig opgørelse var truffet. En sådan kaution stillede svogeren Chr. Pram den 12. november. Da Erichson kun hændelsesvis var kommet på de hjemlige kanter, havde han ikke sine bøger og papirer med sig og kunne derfor ikke før sin tilbagekomst til Sct. Croix, hvor han havde efterladt dem i købmand Johann Caspar Andreas varetægt, præstere nogen fuldstændig formel regnskabsafslutning. Kommissionen lod ham derfor på grundlag af den hjemsendte handelsbog udarbejde en omtrentlig status. Den noble hensigt hermed fremgår af beretningen af 4. jan. 1800 til direktionen, hvori det hedder: »Endskønt han . . . ikke deraf kunne uddrage noget, som man ikke her selv kunne uddrage, så troede vi dog, det kunne blive til fordel for kompagniet i tilfælde af søgsmål mod ham at have en af ham selv erkendt og underskrevet status over ekspeditionen, eftersom den hjemsendte forhandlingsbog ikke er underskrevet.« Efter at have fået denne status i hænde indledte man derpå forhandlinger med ham om en mindelig ordning, hvorunder man krævede betaling af et næsten dobbelt så stort beløb, som det, hvortil man allerede i en evaluationsbalance af 30. marts 1791 blandt kompagniets aktiver havde anslået ekspeditionens værdi. Man havde dengang anset sig heldig, om endnu 6000 rdl. ville indkomme⁴⁴. Nu begyndte man med at forlange 10.487 rdl., som efter Erichsons status skulle være beløbet af de udestående restancer. Imens man forhandlede, lod man med henblik på et søgsmål kompagniets advokat Brønlund udarbejde en betænkning om, på hvilket grundlag et sådant kunne rejses. Og hvilken betænkning! Magen til juristeri, endog på aldeles uholdbare præmisser, skal man lede længe efter. Den er holdt i en næsten hadefuld og groft insinuerende tone med de mest perfide angreb på Erichsons troværdighed. Det afgørende er dog, at den med fuldkommen tilside-sættelse både af de nu i hvert fald velkendte faktiske forhold i Nordamerika i 1780erne og endog af administrationens egne udtrykkelig meddelte sanktioner stiller instruksens op som det eneste retlige grundlag for en vurdering af Erichsons adfærd. »Ordene i den 3. § er klare,« siger Brønlund, »da det hedder, at ingen kredit må gives, men at hr. Erichson ikke har holdt sig dette efterrettelig, vil kommissionen behage at underrette sig om ved at læse de breve, han . . . har fremsendt . . . Af instruktionens ånd . . . er det indlysende, . . . at varerne skulle ved skibets ankomst til Nordamerika straks forhandles . . . I stedet for at burde rettet sig efter den mislige tilstand, hvori han efter eget sigende fandt handelen i Amerika, og under sådanne

konjunkturer igen hjemsendt . . . kompagniets ham betroede varer [har han] ladet dem ikke alene henligge fra tid til anden usolgte, men endog . . . ladet dem føre fra et sted til et andet.« På grundlag af disse og talrige andre ligeså urimelige præmisser kommer han til følgende i lige grad mod al fornuft stridende som juridisk uholdbare konklusion: De lidte tab »er kompagniet uvedkommende, fordi administrationen ikke har bemyndiget ham til at udkreditere kompagniets varer [sic] og samme følgelig intet har med hans debitorer af skaffe. Har hr. Erichson altså . . . udstået besværlighed, sinds lidelser og chikaner ved at indtale sin ret mod svigagtige debitorer i et land, hvor man efter hans beskrivelse skulle tro, at al ærlighed var forjaget og røversystemet [Brønlunds, ikke Erichsons udtryk] hævdet, har han under sådanne omstændigheder truffet bestukne dommere og grådige advokater, så er alt dette dog kompagniet uvedkommende, siden samme ikke har autoriseret ham til de foretagender, hvorfra disse beskrevne uheld må have sit nærmeste udspring.« Betænkningen udmunder i den påstand, at Erichson i overensstemmelse med loven er persona arrestabilis.

Den 4. jan. 1800 oversendte realisationskommissionen med denne betænkning og sagens øvrige bilag en redegørelse til direktionen, for at denne herefter kunne træffe endelig bestemmelse om, hvorledes man skulle gå frem mod Erichson. Skønt kommissionen udtrykkeligt erklærer, at Brønlunds betænkning »forekommer os at være vel grundet«, og således må antages i det væsentlige at akceptere dens indhold, tør den dog ikke anse det for helt afgjort, om ikke instruksens måtte betragtes som noget modificeret, dels ved konjunkturerne og dels ved den mellem Erichson og administrationen førte korrespondance. Trods administrationens klare og aldeles utvetydige billigelse af ladningens oplægning gør kommissionen det dog til en anklage, at Erichson ikke straks havde returneret ladningen, men med hensyn til kreditgivningen strækker man sig endog så vidt som til at erklære: »Vel indlod han sig ikke uden med bekendte ligeså vederhæftige som redelige folk. Men revolutionens følger på handels- og pengevæsenet frembragte en krisis i handelen og imellem de handlende i Amerika, endnu større og frygteligere end den, som revolutionskrigens ende havde frembragt i Europa. De største og bedste huse faldt, og med dem alle mindre.« – Men ikke desto mindre skulle Erichson altså undgælde – ganske vist ikke netop for alt det tabte, men derimod med det største beløb, som det måtte vise sig muligt at presse ud af ham. Denne sjakren var utiltalende. Lad gå, om man havde slæbt ham for retten og fået en dom, for derefter, om den var gået ham imod, eventuelt at affinde sig med det opnåelige, men det der skete var, at man søgte at intimidere ham. Han var i den klemme, at han faktisk skyldte en endelig regnskabsaflæggelse, når

kompagniet da ikke som Ryberg & Co., for hvem han også havde haft kommissioner i Amerika, simpelt hen ville afskrive det udestående som tabt⁴⁵, og at processen i Rostock, hvor store værdier stod på spil, krævede hans nærværelse hurtigst muligt. At kommissionen udnyttede denne klemme, siges udtrykkeligt i beretningen til direktionen. Når man havde tilbudt ham afgørelse mod betaling af 10.487 rdl., skete det »for at føle os for, om han var i stand til at kunne præstere noget. Vi formodede, det ikke kunne være ham ubekendt, at man fortroede sig berettiget og var sindet til at holde sig til hans person, og at det måtte være ham vigtigt at komme snarest muligt til Rostock«.

Erichson værgede bravt for sig, sikkert støttet af Ryberg & Co., men direktionen (nu kun bestående af Carsten Anker og Hartvig Frisch), som kun havde kommissionens højst ensidige og til dels ganske urigtige fremlægning af hele sagen at bygge på, stod stejlt. Efter 10 måneders nervekrig gav han endelig op, og den 6. aug. 1800 kunne kommissionen meddele, at sagen var endeligt afgjort ved, at Erichson foruden 100 rdl. i salær til Brønlund havde betalt 500 rdl. kontant samt med Ryberg & Co. som kautionsister havde udstedt en obligation på 3000 rdl. Man havde følt sig overbevist om, »at Erichson ikke har haft andre midler at rede for sig med«, og endvidere havde Brønlund givet det sikkert meget kloge råd, »at kompagniet hellere måtte lade sig nøje med . . . de anbudne 3000 rdl. end lade det ankomme på det uvisse udfald af en proces«⁴⁶.

At rehabilitere et menneske, som ved skæbnens ugunst var kommet i den lidet misundelsesværdige situation at skulle tjene som syndebuk for det mislykkede udfald af et hasarderet og slet udført eksperiment, som Kanalkompagniets nordamerikanske projekt var, har ikke været formålet ved denne fremstilling, om end det naturligvis altid må være historikeren en tilfredsstillende at yde dem retfærdighed, som ikke fik den i levende live. Det afgørende har været at udnytte den mulighed, som her byder sig, til konkret og i detaljen at illustrere karakteren af det fuldstændig meningsløse og uforvarlige foretagende (Edvard Holm), hvormed embedsmænd forsøgte at forøge deres indtægter på publikums og statskassens bekostning (Albert Olsen). Den dom, som allerede en betragtning af kompagniets historie i dens hovedtræk må gøre det berettiget at fælde, synes ikke derved at burde mildnes.

NOTER OG HENVISNINGER

1. Finanskollegiet, Schimmelmannske papirer vedk. 1) Det forenede Handels- og Kanalkompagni (1782-84), 2) Kanalkomp. og Glasmagasinet (1782-91), RA. - Da alle de citerede arkivalier findes i Rigsarkivet, angives dette ikke i det flg.
2. Finanskoll., Forestillingsprot. 1784, nr. 72.
3. Do. do. 1788, nr. 95.
4. Jul. Schovelin, Fra den danske Handels Empire, II, 1900, s. 126.
5. Marius Vibæk, Den danske Handels Historie, II, 1935, s. 256.
6. Handels- og Kanalkompagniets arkiv, Diverse Regnskabssager o. l. 1787-1805.
7. Do., Kopibog for afgående breve fra Kanalkompagniets realisationskommission (løs koncept el. kopi, ikke indført i prot., men tænkt indført som nr. 153).
8. M. L. Nathanson, Danmarks National- og Statshusholdning, 2. udg., 1844, s. 443 f., 715 f. og passim.
9. Schovelin, Anf. arb., s. 10.
10. Edvard Holm, Danmark-Norges Historie, VI, 1, 1907, s. 150.
11. J. O. Bro-Jørgensen, Industriens Historie i Danmark 1730-1820, 1943, s. 141.
12. Albert Olsen, Danmark-Norge i det 18. Aarhundrede, 1936, s. 22.
13. Skatammeret, Direktionens ekspeditioner og korrespondance. Indk. sager fra og vedr. Handels- og Kanalkomp. 1782-88. Promemoria af 12. marts 1782 fra H. M. Frisch og H. C. Musmann.
14. Nathanson, Anf. arb., s. 715.
15. E. Holm, Anf. arb., V, 1906, s. 525.
16. Vibæk, Anf. arb., s. 250.
17. Kommercekoll., Forestillingsprot. 1782, nr. 30.
18. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, Direktionens deliberationsprot. A., nr. 11 B., H. M. Frisch's og H. C. Musmanns redegørelse for deres dispositioner før oktrojen. - Det fremgår bl. a. af denne redegørelse, at de forsk. arrangementer før oktrojen blev truffet dels under Det kgl. General-Magasins navn og firma, dels under navn af »det den gang såkaldede Kongl. Danske og Norske Manufactur- og Handels-Compagnie«. - Om Kanalkomp. før oktrojen, se endv. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, indkomne breve nr. 1-133 (febr.-juni) 1782; det i note 13 nævnte arkivale og Overskattedirektionen, Kgl. resol., reskr. og ordre samt direktionens forestill. 1780-82.
19. Se f. eks. Carsten Ankers promemoria af 11. juni 1784 (note 1) og Finanskoll.s forestill. af 7. sept. 1784 (note 2).
20. Finanskoll., Forestillingsprot. 1788, nr. 95.
21. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, Direktionens deliberationsprot. B., nr. 234, 19. aug. 1785.
22. Se f. eks. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, Direktionens deliberationsprot. A., nr. 218-23, 1. maj 1783, og Kommercekoll., Forestillingsprot. 1783, nr. 36, forestill. af 4., kgl. resol. af 5. maj, om nedsættelse af kompagniets aktiekapital fra 1½ til 1 mill. rdl.
23. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, Car gadør Severin Erichsons ekspedition til Nordamerika 1783 med chaluppen »Fortuna«. 1783-1800. - Når ikke andet udtrykkeligt bemærkes, gælder alle flg. henvisninger dette arkivale. Henvisninger til de enkelte dokumenter gives ikke, når deres art og dato er nævnt i teksten.
24. Emil Marquard, Danske Gesandter og Gesandtskabspersonale indtil 1914, 1952, s. 459. - Den her omtalte Ernst Frederik Walterstorff, som efter ordre af 17. febr. 1783 fik ordre til at gå til Paris for at søge kontakt med Benjamin Franklin, var en af kompagniets direktører og kan måske tænkes at være forfatteren af det s. 36 omtalte brev (note 26).
25. Erichsons brev af 26. okt. 1799 til Kanalkomp.s realisationskomm.
26. Bilag til Erichsons brev af 18. apr. 1787 til Kanalkomp.s administration.
27. Erichsons brev af 2. juli 1783 til admin.

28. Erichsons breve af 14. okt. 1785 og 18. apr. 1787 til admin.
29. Erichsons brev af 2. juli 1783.
30. Erichsons brev af 14. okt. 1783.
31. Erichsons brev af 29. juli 1784.
32. Admin.s brev af 12. juli 1785 til Erichson.
33. Erichsons brev af 11. sept. 1786 til admin.
34. Erichsons brev af 26. okt. 1799 til realisationskomm.
35. Erichsons brev af 6. sept. 1787 til admin.
36. Erichsons brev af 16. nov. 1799 til realisationskomm.
37. Erichsons brev af 26. okt. 1799. — Handelsbogen og det ledsagende brev findes ikke.
38. Erichsons breve af 27. aug., 21. sept. og 31. dec. 1784 til admin.
39. Erichsons brev af 11. sept. 1786 til admin.
40. Erichsons brev af 4. aug. 1783.
41. Erichsons brev af 16. nov. 1799 til realisationskomm. med heri omtalte afskrifter af breve af 14. jan. 1798 til John & Richard Bradley i Wilmington og William Scarbrough i Winton-County i Syd-Carolina. Afskrifterne findes ikke, men at de med det nævnte brev er kommet realisationskomm. i hænde, kan ikke med rimelighed betvivles.
42. Erichsons brev af 16. nov. 1799 til realisationskomm.
43. Realisationskomm.s medlemmer, Wexelsen og Helleesen, var tidligere funktionærer i kompagniet og måtte således være fortrolige med dets forretningsgang og arkiv. Alle brevene fra Erichson er journaliseret på normal vis og formodentlig først udskilt og samlet i forbindelse med undersøgelsen mod ham.
44. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, diverse regnskabssager o. l. 1787—1805.
45. Erichsons brev af 26. okt. 1799 til realisationskomm.
46. Handels- og Kanalkomp.s arkiv, realisationskomm.s kopibog nr. 143, 6. aug. 1800.

Den merkantilske Forening

Fra det 19. århundredes børsliv

Af VELLO HELK

For hundrede år siden overgik børsbygningen i Grosserer-Societetets eje. Dette skridt betød slutstenen på en længere tids udvikling; nu var landets førende handelsorganisation blevet ejer af landets handelscentrum, var ikke længere gæst, men vært på Børsen. Ejerskiftet beseglede også afslutningen på mangt og meget af det gamle. Da Børsen i marts 1858 genåbnedes efter ombygningen, var der blandt andet et læse- og et konversationsværelse. De afløste en institution, som havde eksisteret en snes år, nemlig Den merkantilske Forening, som på det sidste førte en hensygnende tilværelse.

I Grosserer-Societetets arkiv har nu i over hundrede år ligget en upåagtet pakke med arkivalier fra denne forening. Det er ikke ret meget: en forhandlingsprotokol, nogle få breve med udkast og koncepter, enkelte indmeldelser og en lang række udmeldelsesbegæringer, medlemslister samt regnskaber med bilag. Det kan suppleres med et par aktstykker fra Grosserer-Societetets eget omfattende arkiv. Overretssagfører Johannes Werner, der skrev Børsens historie, har kendt og citeret foreningens forslagsprotokol ¹, som takket være den ringe benyttelse senere fandt anvendelse som medlemsprotokol for Børsens læseværelse. Bortset fra de få og mest kuriøse ting, han fremdrager, har glemselens slør været uigennemtrængelig. Således omtales foreningen f. eks. ikke i Jul. Schovelins bøger om Grosserer-Societetets historie, og heller ikke nævnes den i den sidste oversigt over københavnsk foreningsvæsens historie i det pågældende tidsrum ².

Det var en kreds af fremsynede og energiske mænd, som stod bag oprettelsen af Den merkantilske Forening. Rationalismens ønske om større oplysning, behovet for selskabeligt samvær og europæiske forbilleder på samme område fik tanken til at blive gerning hos disse mænd, hvis navne vil blive nævnt nedenfor.

Af udenlandske forbilleder kan man nævne Lloyd's i London, som kunne byde sine medlemmer en udstrakt service. Fra en kafé, hvor i begyndelsen af 18. århundrede søfartsinteresserede samledes, udviklede sig en mægtig insti-

tution med søfarten som speciale. Netop ved den tid havde den til huse på Londons børs (The Royal Exchange)³.

Det nærmeste forbillede havde man imidlertid i Hamborg. Her eksisterede en selvstændig institution »Børsenhalle«, som var oprettet med impulser fra Lloyd's i London. Det var et samlingssted for inden- og udenlandske købmænd og andre notabiliteter; her kom alle handelsinteresserede for at holde forbørs. Vigtige nyheder af politisk og handelsmæssig karakter, og i det hele taget nyheder af den forskelligste art blev meddelt ved opslag: nye opfindelser, ledige stillinger og andre meddelelser, som ikke hørte hjemme på børsen. Institutionen havde foruden et med aviser og tidsskrifter velforsynet læseværelse et fortræffeligt bibliotek fortrinsvis med handelslitteratur, kaffe- og billardværelse og en stor sal til møder og festligheder⁴.

Mangen en dansk købmand har i årenes løb sikkert aflagt besøg i denne institution og konstateret dens nytte. Forholdene herhjemme var dog næppe egnet til så stor en institution, men det var til gengæld ikke urimeligt at forlange ordentlige lokaleforhold på Børsen, hvor der med tiden måske kunne skabes noget tilsvarende.

Ved Grosserer-Societetets Komité's oprettelse i 1817 havde denne trods sin nære tilknytning til Børsen ikke andre rum til rådighed end et lille værelse til højre for indgangen mod slotspladsen, det såkaldte »grossererens værelse«⁵. Komiteen var også alt andet end tilfreds med de herskende tilstande på Børsen og nærede et stærkt ønske om, at regeringen ville opsigte den i bygningen etablerede butikshandel og i stedet skabe en anden for handelsstanden mere gavnlig indretning⁶. Men der hengik en snes år, inden det lykkedes grossererne at få flere lokaler.

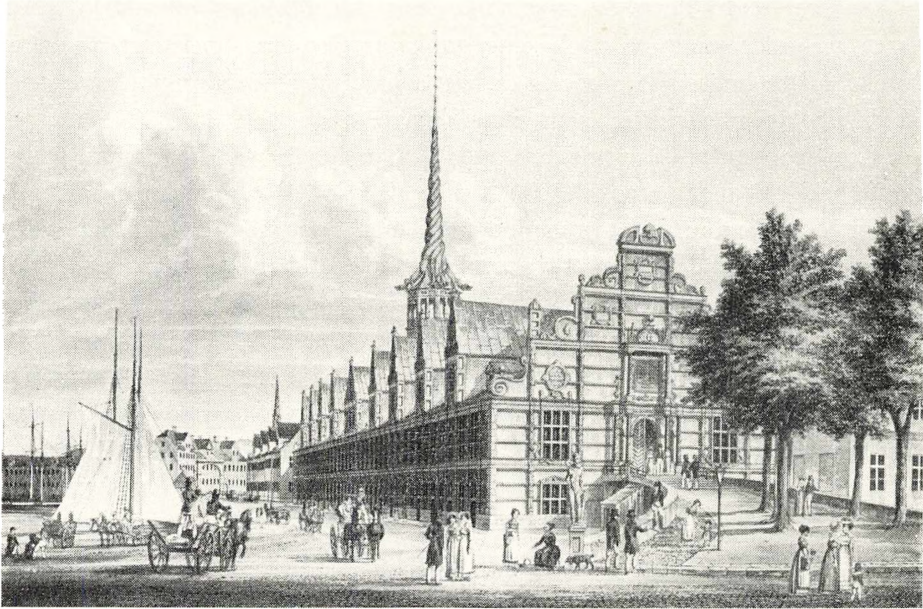
I en skrivelse af 7. marts 1838 til Den kgl. Direktion for Statsgælden og den synkende Fond, som havde Børsens administration under sig, henviste komiteen til det alvorlige savn, at der foruden børssalen ikke fandtes andre lokaler, som kunne bruges som mødested for købmændene også uden for børstid, og hvor der kunne meddeles handelsefterretninger af almindelig interesse. Man påpegede, at sådant var almindeligt andre steder og nævnte i denne forbindelse »Børsenhalle« i Hamborg. Videre hed det i skrивelsen, at selv om handelen tidligere kunne nøjes med børssalen visse timer om dagen, var dette ikke længere tilstrækkeligt; forretningerne krævede nu mere omfattende kendskab til både inden- og udenlandske forhold. Da børssalen ikke stod til fri rådighed for købmændene og heller ikke kunne siges at være et sundt eller bekvemt opholdssted, var den uanvendelig til formålet. I mørke dage var lyset højest sparsomt, og i den kolde årstid manglede varmen aldeles. Den bestandige offentlige passage gennem salen frembragte både forstyrrelse og træk,

og kældrene under salen, som var oplagssteder for alle slags, ofte ildelugtende varer, udbredte kulde og ubehagelig stank. At Grosserer-Societetet og dets komité måtte holde alle møder i et lejet lokale uden for Børsen, hørte også til de ubekvemmeligheder, som man klagede over.

Komiteen anførte, at man allerede længe havde været betænkt på at skaffe handelsstanden et lokale, som kunne afhjælpe disse mangler, men ingen planer havde endnu været brugelige, fordi man helst ville have et, der stod i umiddelbar forbindelse med børsalen, der dog altid måtte blive det almindelige forsamlingssted. Men nu havde man fået øje på de værelser, som Den grønlandske Handel havde til leje. Denne institution havde før haft sine kontorer i en gård ved Knippelsbro, hvor de nu atter var til leje. Man understregede, at det slet ikke var nødvendigt for Den grønlandske Handel at have sine kontorer på Børsen, hvorimod handelsstanden havde et rimeligt krav på fortrinsvis at kunne benytte børsbygningen, da det jo også var bygmesterens, den for handelens tarv nidkære Christian IV's mening. Komiteen anmodede derfor statsgældsdirektionen om at få overladt de omtalte værelser til afbenyttelse uden eller mod en rimelig leje, i forhold til den indtægt, de hidtil måtte have afgivet⁷.

Samme dag, da denne skrivelse blev udfærdiget, afholdtes generalforsamling i Grosserer-Societetet⁸. Selv om forhandlingsprotokollen i sit knappe referat ikke omtaler henvendelsen til statsgældsdirektionen, kan man vist gå ud fra, at det grossererne så magtpåliggende emne er blevet drøftet i forsamlingen, som har godkendt den refererede skrivelse. Statsgældsdirektionens svar blev afgivet 3¹/₂ måned senere, den 22. juni, og behandledes i komitémødet den 26. juli. Som man kunne vente, mødte komiteens henvendelse en positiv indstilling, og de ønskede værelser blev stillet til rådighed for en årlig leje af 300 rdl. sølv, svarende til en sum, som den administrerende direktion for Den kgl. grønlandske og færøske Handel hidtil havde betalt. Denne blev opsagt til at fraflytte lokalet til Mikkelsdag. Komiteen kvitterede med en takkeskrivelse og vendte nu opmærksomheden mod den praktiske anvendelse af værelserne. Der blev udarbejdet en betænkning og en plan til en »Børsenhalle-forening«, som blev godkendt af komiteen. Forelæggelsen for generalforsamlingen forsinkedes nogle dage. Den var ellers berammet til 16. august, men trods den sædvanlige fremgangsmåde, annoncering 3 gange i »Adresseavisen«, mødte kun 4 medlemmer foruden komiteen. Det lykkedes dog at få afviklet generalforsamlingen den 20. august, selvom tilslutningen også denne gang synes at have været ringe, næppe mange flere end 25 i alt.

Man fremhævede i betænkningen, at der nu på alle betydelige handelspladser fandtes lokaler, hvor købmændene på alle tider af dagen kunne mødes,

Københavns Børs ca. 1830.

Radering ved J. Holm efter tegning af H. G. F. Holm. I Nationalmuseet.

hvor alle handelsefterretninger blev samlet og bekendtgjort, hvor aviser, pris-kuranter, handel og industri vedkommende skrifter etc. forefandtes, kort hvor både de hjemmehørende og fremmede handelsfolk kunne få underretninger, underholde sig med hinanden og indlede forretninger. Endvidere gjorde man opmærksom på, at handelens hele udvikling i den nyere tid og især samfærdselsmidlernes stærkt forøgede hurtighed og hyppighed gjorde et sådant samlingspunkt i høj grad påkrævet; købmændene kunne derved i fællesskab opnå fordele, som den enkelte ikke kunne forskaffe sig. Ellers var det umuligt at følge med og bestå i den stedse voksende konkurrence i handelsverdenen. Man havde savnet et lokale som »Børsenhalle« i Hamborg; men det havde været vanskeligt at finde et, som med de få midler, man i øjeblikket rådede over, kunne gøres virkelig velegnet. Da det nu takket være statsgældsdirektionens imødekommenhed alligevel var lykkedes, mente komiteen dog på grund af dens økonomiske forhold, at bestyrelsen af en sådan institution ikke burde henlægges under den, eller forenes med dens lovbestemte funktioner. Der måtte grundlægges en forening, og på grund af dens nytte for handelen lovede komiteen at fremme dens oprettelse og tarv med alle passende midler. Komiteen foreslog:

1. at det lokale, som for tiden anvendtes til komiteens møder og til generalforsamlinger, blev opsagt, og at der i stedet fremtidigt skulle benyttes lokalerne på Børsen.

2. at komiteen af lokalerne kun forbeholdt sig et værelse, som var tilstrækkeligt til dens brug, hvorimod de øvrige overlodes til den planlagte »Børsenhalle-forening«, således at komiteen indtil videre betalte hele den årlige leje på 300 rdl. (som kun var 100 rdl. mere, end komiteen betalte i øjeblikket), at foreningen modtog lokalerne lejefrit og kun forpligtede sig til at holde komitéværelset rent, forsyne det med varme etc.;

3. at der bevilgedes, forsåvidt det var nødvendigt, et rentefrit forskud på 3000 rdl. af komiteens kasse til at bestride udgifterne ved lokalernes første indretning; dette forskud skulle afbetales over 10 år med 1/10 årligt;

4. at en indbydelse til at tegne sig som medlemmer af foreningen efter den følgende plan udgik i komiteens navn.

Den fremlagte plan for en »Børsenhalle-forening« var delt i tre afsnit. Det første handlede om foreningens virksomhed. Paragraf 1 belyste foreningens formål og sammenfattede de ovenfor omtalte tanker. Derved understregede man, at foreningens virksomhed altid skulle have en ren kommerciel tendens og sigte til at fremme handelens almindelige interesser. Det næste punkt foreslog, at der i de erhvervede lokaler skulle indrettes:

en forsal,
et stort forsamlingsværelse,
et læseværelse,

som alle skulle istandsættes og møbleres bekvemt og smagfuldt, holdes vel opvarmede i den kolde årstid, og hvor man også kunne få forfriskninger. Til medlemmernes afbenyttelse burde man have:

et udvalg af inden- og udenlandske aviser i et tilstrækkeligt antal eksemplarer;
skibslistor, priskuranter, markedsberetninger etc. fra alle betydelige handelspladser,
nye værker, der afhandler kommercielle og industrielle genstande;
land- og søkort; og
alle handelen vedkommende bekendtgørelser, forordninger etc.

Forsåvidt man havde midler dertil, skulle man efterhånden også anskaffe ældre bøger og værker af handelsmæssig interesse.

Et værelse (enten af de foroven angivne eller et tilstødende, som benyttedes

af Grosserer-Societetet), skulle så vidt gørligt overlades til alle slags møder i merkantilske anliggender. I første række tænkte man herved på Grosserer-Societetets generalforsamlinger, men også assurandører, mæglere, interessenter i handelsentrepriser og andre skulle kunne afholde deres forsamlinger i det nævnte lokale.

I planen begrænsedes medlemsskabet i foreningen ikke til grosserere; men de havde dog en vis udvælgelsesret. I afsnittet om foreningens organisation hed det kun, at grosserere i København var berettigede til at indtræde som medlemmer, ligeså kunne mænd af alle andre klasser tegne sig som medlemmer på den indbydelse, som ville blive udsendt. I fremtiden skulle de dog kunne optages efter forslag af medlemmerne. Når i det mindste 100 havde tegnet sig, ansås foreningen for konstitueret. De løbende udgifter skulle bestrides alene ved det årlige kontingent. Fremmede kunne for en kort tid uden betaling indføres i foreningen. Alle anskaffelser af blade o. a. var derved afhængige af kontingentet. For det første år foresloges dette fastsat til 20 rdl. for hvert medlem, associer af samme handelshus skulle betale 10 rdl. hver. Da foreningen havde fået løfte om at få værelserne overladt lejefrit, skulle foreningens udgifter foruden det allerede nævnte (blade, tidsskrifter o. l. samt det årlige afdrag til Grosserer-Societetet) bestå i løn til en betjent, der skulle føre tilsyn og bestandig være tilstede, og i en sum til renholdelse, lys og varme. Angående betjentstillingen bemærkede man, at dersom man kunne forene denne stilling med budtjeneste ved Grosserer-Societetet, ville den ikke medføre nogen stor udgift⁹.

I den kreds, der var interesseret i det nye foretagende, ser det ud til, at den senere formand for Grosserer-Societetet A. N. Hansen har været dets varmeste fortaler¹⁰. Han har affattet koncepterne til de refererede tre aktstykker: brevet til statsgældsdirektionen, betænkningen og planen om en »Børsenhalle-forening«. I sin ungdom havde han opholdt sig i udlandet og måtte således kende en del til europæiske handelsforhold. Det er muligvis A. N. Hansen, der har forelagt planen for generalforsamlingen, derfor taler i al fald den omstændighed, at han fik de fleste stemmer, da generalforsamlingen nedsatte et udvalg til at gennemgå det fremlagte forslag. Det lykkedes ham endog at slå den kendte nationalliberale politiker, direktør for Nationalbanken L. N. Hvidt, der altid plejede at få de fleste stemmer¹¹, A. N. Hansens valg opnåede tilslutning af 24 medlemmer, L. N. Hvidt af 22, mens det tredje medlem, direktør for Asiatisk Kompagni W. Fr. Duntzfeldt måtte nøjes med 15 stemmer¹². Begge de sidstnævnte har vel også spillet en rolle ved forslaget tilblivelse. L. N. Hvidt's nære tilknytning til Børsen som forhenværende børsinspektør og hans store indflydelse inden for Grosserer-Societetets Komité,

som han knap fire år senere blev formand for, måtte tale for en naturlig forening af de to interesser.

Efter generalforsamlingens beslutning skulle medlemmerne først tegnes blandt grosserer og mæglere. Kravet til minimumsantallet blev nedsat, i stedet for 100 ansås det nu tilstrækkeligt med 50 medlemmer, for at foreningen kunne erklæres for konstitueret. Det var en heldig beslutning, idet i alt 93 tegnede sig på subscriptionsindbydelsen, som blev udfærdiget 13. sept. 1838. Det konstituerende møde fandt sted 24. okt. i Grosserer-Societetets Komités lokale i den sundorpske ejendom på hjørnet af Ved Stranden og Boldhusgade. L. N. Hvidt har med sin store, myndige og kantede håndskrift ført foreningens protokol og har åbenbart haft initiativet ved mødet. Man begyndte med at godkende det af udvalget foreslåede navn »Merkantilske Forening« og vedtog derefter, at absolut flertal skulle være reglen ved valg inden for foreningen. Til bestyrelsen, som skulle fungere til udgangen af 1839, valgtes hele udvalget med L. N. Hvidt i spidsen, han fik 37 stemmer, mens A. N. Hansen og W. Fr. Duntzfeldt mønstrede henholdsvis 35 og 34 stemmer. Som nye medlemmer blev indvalgt Carl Hambro og F. Hoskiær. Den første var konsul for de Forenede Stater, havde opholdt sig længe i udlandet og bosatte sig allerede næste år i London, hvor han blev en betydelig finansmand¹³. F. Hoskiær var i perioden 1833–58 formand for Mæglersocietetet¹⁴. Til kasserer valgtes grosserer C. F. Rentzmann med 24 stemmer. Bestyrelsen fik mandat til at modtage Grosserer-Societetets lån og udstede en obligation på det. Den bemyndigedes desuden til at lade foretage de fornødne forandringer ved de nyerehvervede værelser samt anskaffe det nødvendige møblement og andet inventar og antage en eller flere betjente. Foreningen skulle i øvrigt træde i virksomhed, så snart vedtægter var udarbejdede. Kontingentet fastsattes efter planen og skulle opkræves først fra 1. januar 1839.

Lige fra det første møde var man opsat på at udvide institutionens rammer ud over Grosserer-Societetet, som det også var planlagt. Det konstituerende udvalg foreslog, at det bragtes til almindelig kundskab, at folk uden for grosserer- og mæglerstanden kunne blive optaget som medlemmer ved votering, når de enten foresloges af et medlem eller selv skriftlig begærede det. I forbindelse med dette forslag vedtog man at indbyde de islandske købmænd og de detailhandlere, som var berettiget til at handle en gros, til uden votering at tiltræde foreningen, når de inden udgangen af november 1838 skriftligt anmodede derom. Denne meddelelse blev også offentliggjort i »Adresseavisen« fem gange i den første halvdel af november måned; men kun tre reflekterede, en klædehandler og to islandske købmænd.

Den første store opgave, bestyrelsen gav sig til at løse, blev ombygning og

istandsættelse af værelserne. Man indhentede en beregning over omkostningerne hos hofbygmester Jørgen Hansen Koch¹⁵. Denne havde siden 1826 været beskæftiget ved forskellige arbejder på børsbygningen og måtte være den, der kendte forholdene bedst. Hans forslag forelå 21. november 1838 og lød på 2.500 rdl. 3 mk. 12 sk. til bygningsarbejder og 520 rdl. 5 mk. til møbler og andet inventar. Nu synes bestyrelsen imidlertid at have fået betænkeligheder med hensyn til, hvorvidt tilskuddet fra Grosserer-Societetet på 3.000 rdl. samt kontingentet kunne dække både ombygningen og indretningen, da man også skulle tage hensyn til det store udvalg af danske og udenlandske blade, bøger o. l., det var nødvendigt at anskaffe. Den 30. november 1838 rettede bestyrelsen en ny henvendelse til statsgældsdirektionen, hvori man understregede, at det arbejde, som skulle udføres, også var til væsentlig nytte for børsbygningen, og man anmodede derfor om et bidrag til dækning af omkostningerne. Heller ikke denne gang stillede statsgældsdirektionen sig afvisende. I svaret af 19. februar 1839 hed det, at man var villig til at anvise et beløb af 1.400 rdl. på betingelse af, at alt nagelfast, som måtte blive anbragt i lokalet, såvelsom kakkellovne, ved en eventuel fraflytning skulle betragtes som den kongelige kasses ejendom. Nu kunne arbejdet komme igang, en uge senere fik Koch ordre til at begynde. I løbet af ca. ½ år var man i det store og hele færdig, og 15. august kunne Den merkantilske Forening holde generalforsamling i sit eget lokale.

Ombygningen omfattede alle fem rum fra den østre gavl til brandmuren. De to midterste skillerum blev revet ned, og der indrettedes tre rum med en stor sal i midten, et læseværelse for den ene og en restaurationssal for den anden ende. Alle rum fik nyt plankegulv, de to første desuden nyt brystpanel, det sidste kun delvis nyt. Væggene blev betrukket med nyt lærred og papir, i restaurationsværelset nøjedes man dog med at afvaske det gamle lærred. Salen fik nyt gibsloft, da det gamle loft efter skillerummenes fjernelse lå i forskellig højde. I de andre rum nøjedes man med at pudse loftet.

Mellem børssalen og det første rum, som skulle bruges til servering og derfor i regningerne betegnes snart som restauration, snart som konditori, kom der en ny dobbeltdør med en udvendig jærndør. Desuden førte en enkelt dør ud til gangen¹⁶. Dette værelse havde to vinduer. Væggene fik grøn oliemaling og loftet grøn limfarve med hvid gesims.

Salen blev forsynet med dobbeltdøre i begge ender og havde fire vinduer. Dørene mod gangen blev tilmuret. Væggene var malet lilla i olie og loftet lilla i limfarve med hvid gesims. De samme farver havde hjørneværelset, som indrettedes til læseværelse. Foruden dobbeltdøren mod salen havde det en enkelt dør ud mod gangen og et vindue både i gavlen mod øst og et på langsiden.

Varmen leveredes af kakkelovne. Efter overslaget skulle det første værelse have en og salen tre nye ovne. Det fremgår af regnskabet, at der er blevet anskaffet 2 to-etagers piedestalsovne, 1 tre-etagers cylinderovn og 1 konditorovn. Der blev også anskaffet en del møbler. En disk med tilhørende reoler og hylder var beregnet til konditoriet. Desuden blev der leveret 6 dusin stole af bøgetræ, 5 store fyrretræs borde og 1 stort ovalt bord. Til læseværelset hørte bl. a. to store reoler. Dertil kom en række mindre anskaffelser: tavler til opslag, knagerækker, tilbehør til kakkelovnene o. s. v. Overslaget blev i det store og hele overholdt, overskridelsen androg kun ca. en snes rdl.

På generalforsamlingen 15. august 1839 besluttede man at opkræve kontingent først fra d. 1. juli s. å., da istandsættelsen ikke, som oprindeligt kalkuleret, var blevet færdig i den første halvdel af 1839. Medlemslisten pr. 1. juli 1839 omfattende 102 navne, hvoraf 52 tituleredes som grosserer og 36 som mæglere. Til den første gruppe kan man også henføre 4 generalkonsuler og 3 konsuler, desuden var der 2 direktører, 2 islandske købmænd, 1 hofråd, 1 bankdirektør og 1 klædehandler. Bestyrelsen meddelte, at lokalerne nu var således i stand, at det kunne tages i brug og foreslog 1. september som åbningsdato; man gjorde opmærksom på, at de franske og engelske aviser først kunne ventes fra 1. oktober. Åbningen fandt sted mandag den 2. september kl. 9, som det fremgår af annoncerne i dagspressen. Som betjente ved foreningen havde man ansat børstjener Jørgensen og bud J. K. Skou, de fik hver 10 rdl. om måneden. Desuden var der truffet aftale med børsvægter Poul Andersen, hvorefter han for samme betaling som de ovennævnte skulle bære brænde til og lægge ild i kakkelovnene samt sørge for rengøringen. Endelig havde bestyrelsen, foreløbigt for et år, antaget konditor Monigatti, som skulle sørge for forfriskninger til medlemmerne; han skulle ikke erlægge nogen afgift¹⁷.

Man besluttede at lade det af bestyrelsen udarbejdede udkast til vedtægter trykke og omdele blandt medlemmerne, så det kunne drøftes på den næste generalforsamling, som blev berammet til 16. september. Diskussionsgrundlaget udgjordes af det trykte udkast og af et forslag til forskellige ændringer fremsat af grosserer Georg Pedersen. Drøftelsen tog tid; det lykkedes ikke at blive færdig den dag, og en fortsættelse blev fastsat til 23. september. Der mødte imidlertid kun 10 medlemmer foruden bestyrelsen, hvorfor generalforsamlingen påny udsattes til 30. september. På denne blev lovene vedtaget, og efter en sidste redaktion besluttede den næste generalforsamling 28. oktober, at de skulle trykkes.

Lovene har nok med enkelte ændringer og mere præcise formuleringer fulgt den oprindelige plan¹⁸. Det bestemtes bl. a., at i stedet for et sygt eller

bortrejst medlem kunne hans prokurist få gratis adgang først på et otte-dages adgangskort, som siden skulle fornyes hver måned. Åbningstiderne på hverdage blev følgende: i sommermånederne kl. 8–20, om for- og efteråret kl. 9–18 og om vinteren kl. 9–16. Søndagsåbningen fastsattes til kl. 12–14.

I § 5 vedtoges med nogle modifikationer en tilføjelse, foreslået af Georg Pedersen, som gik ud på, at der foruden anskaffelse af en samling af de nyeste og bedste sø- og landkort, toldtariffer, merkantilske værker og leksika i dertil med register indrettede protokoller skulle indføres de conti finti, kalkulationer, kopier af originale fakturaer, forhandlingsregninger og skibsregninger, samt de notitser om skibsomkostninger, som ved bestyrelsens omsorg og af interesserede medlemmer kunne skaffes. Meddelelserne skulle altid forsynes med op-havsmandens navn, og af protokollerne skulle medlemmerne altid kunne tage udskrifter. Man må altså have tænkt på en slags formularbog, hvorved de mere handelskyndige og velunderrettede medlemmer kunne delagtiggøre andre i deres viden.

Bestyrelsen skulle bestå af tre direktører, som afgik efter lodtrækning, en afgået direktør kunne ikke genvælges før efter et års forløb. Desuden var der 12 inspektører, som havde overopsynet. De skulle dele funktionstiden således, at to inspektører fungerede en uge ad gangen.

Det var naturligt, at valget af direktører faldt på de tre, som stod i første række ved foreningens grundlæggelse: L. N. Hvidt, A. N. Hansen og W. Fr. Duntzfeldt. Den første opnåede enstemmig tilslutning, 24 stemmer af 25, mens de andre fik henholdsvis 18 og 16 stemmer. Men efter valget erklærede L. N. Hvidt, at så hædret han end følte sig ved dette valg, så han sig dog på grund af sine mange andre hverv ikke i stand til at modtage direktørposten. I hans sted valgtes derefter mægler F. Hoskiær. Grosserer C. F. Rentzmann blev genvalgt som kasserer og følgende tolv skulle påtage sig hvervet som inspektører: P. J. Groot, Chr. Christiansen, Ed. J. Hvidt, Joachim Topp, W. E. Fiedler, G. Pedersen, P. de Coninck, J. Owen, P. Rahlff, F. P. Sommer, H. P. Hansen og N. J. Meinert.

De fleste af de 16 navne, som man kan betragte som foreningens hårde kerne, var initiativrige folk, der allerede havde gjort sig bekendte eller i hvert fald ville blive det i den nærmeste fremtid. Syv af dem var på det nævnte tidspunkt medlemmer af Grosserer-Societetets Komité, yderligere tre blev det i de følgende år. To af dem opnåede at beklæde formandsposten i Grosserer-Societetet (L. N. Hvidt 1842–56 og A. N. Hansen 1856–73) og en blev næstformand (N. J. Meinert 1863–67)¹⁹. Man kan for øvrigt konstatere, at en række af de her anførte grosserere har spillet en rolle i den næsten samtidig oprettede Industriforening. Således blev L. N. Hvidt i juli 1839 – altså kun

nogle måneder før – valgt til formand for denne forenings repræsentantskab, men heller ikke denne post ville han modtage. Senere, i slutningen af 1840, beklædtes dette hverv en kort overgang af grosserer N. J. Meinert, som blev fortrængt af en anden grosserer H. L. Danchell. Den sidstnævnte blev formand, efter at den forening, hvor han hidtil havde spillet en ledende rolle – Den merkantile Industriforening – sammensluttedes med Industriforeningen. I den førstnævntes bestyrelse møder man i november 1839 to navne fra Den merkantilske Forening: grossererne Georg Pedersen og Peter J. Groot. Begge to blev efter sammenslutningen medlemmer af Industriforeningens handelskomité og de fik følgeskab af to andre grosserere: Joachim Topp og Fr. Sommer²⁰. Derved kan vi konstatere en god forbindelse mellem de to foreninger, og da Industriforeningen var den største og til dels virkede i samme retning, var det måske en medvirkende årsag til Den merkantilske Forenings senere stagnation.

Foreningen synes ellers lige fra begyndelsen at have gjort sig de hæderligste anstrengelser for at byde på et så righoldigt udvalg af danske og udenlandske aviser og andre tryksager, som det nu var muligt med dens begrænsede midler. I læseværelset havde man valg mellem 11 københavnske aviser, d. v. s. alle københavnske dagblade samt »Collegialtidende« (datidens »Ministertidende«), som blev leveret gennem J. H. Schubothes boghandel på Børsen. Provinsen var repræsenteret med 5 aviser: »Aarhus Stiftstidende«, »Aalborg Stiftstidende«, »Hempels Avis«, (Odense, senere »Fyns Stiftstidende«), »Slagelse Avis« og »Lolland-Falsters Stiftstidende«. Dertil kom en lang række udenlandske blade. Af de skandinaviske holdt man »Norsk Rigstidende« og »Norsk Handelstidende«, det svenske »Aftonbladet« og »Göteborgs Handels- og Sjöfartstidning«. Englandsnyhederne fik man gennem den ærværdige »The Times« og »The Morning Chronicle«, desuden begyndte man med at holde »London Shipping List«. Fra begyndelsen af 1840 abonnerede man på »Prince's Price Current« fra London. Der kom 1839-40 også en avis fra Hull, som børstjener Jørgensen fik bærepeng for, han betegner den som »Hulls avis« eller »Hulls avertissementstidende«. Et fast blad gennem hele perioden var »The Universal Corn Reporter«. De franskkyndige medlemmer kunne fordybe sig i det liberale »Journal des Debats«.

Gennem den danske konsul Fritz Duntzfeldt i Le Havre ordnede P. de Coninck abonnement på »Revue du Havre«, men den blev åbenbart afbestilt ved årsskiftet 1840/41, da den kun var ankommet enkelte gange i sommermånederne. Også en hollandsk avis holdt man kun et par kvartaler, nemlig »Koophandel Tijding«. Derefter blev den udskiftet med Amsterdams priskurant. »St. Petersburger Handelszeitung«, som blev anskaffet i begyndelsen af 1840,

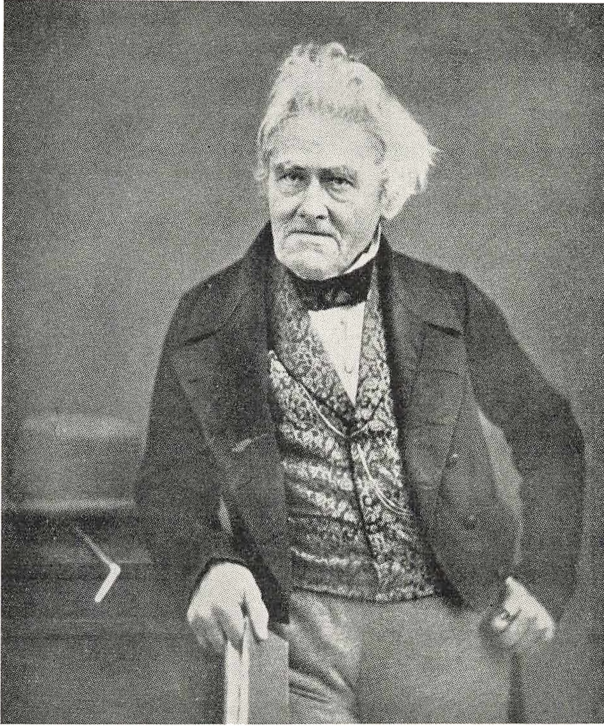
fik heller ikke lang levetid, kun tre kvartaler. De fleste udenlandske blade kom selvfølgelig fra Tyskland. Bortset fra de handelsmæssige ting, som indførselslisterne fra Stettin, Bremen og Hamborg, »Hamburger Preis-Kurant«, »Börsenachrichten der Ostsee«, »Der Kornhandel im Allgemeinen«, og »Börsenhalle« holdt foreningen »Literarische Blätter«, »Preussische Staatszeitung«, »Augsburger Allgemeine Zeitung«, »Hamburger Neue Zeitung«, »Schleswig-Holsteinische Blätter« og »Kieler Correspondenzblatt«. De to første udgik dog af listen efter to kvartaler, »Schleswig-Holsteinische Blätter« med udgangen af 1840, »Augsburger Allgemeine Zeitung« med udgangen af 1841.

Grunden til et håndbibliotek blev lagt ved køb hos C. A. Reitzel. Der anskaffedes en række ordbøger, håndbøger og leksika, fortrinsvis af handelsmæssig betydning. Blandt de mest kostbare var Rottecks »Staatslexicon«, som kostede ca. 30 rdl. og en håndbog for købmænd, som kom op på næsten 20 rdl. Af andre værker kan nævnes Flügels »Kaufmännisches Wörterbuch«, Harboes »Marinelexicon«, et tysk og et dansk vareleksikon, engelske, franske, tyske og italienske ordbøger o. s. v. Også statistiske tabelværker var med i indkøbet. J. H. Schubothe leverede en række danske bøger af merkantil interesse, som f. eks. toldforordninger, vexelforordninger, konsumtionstariffer etc. Også statskalenderen og Københavns vejviser købtes her.

Man gjorde i det hele taget meget for at efterleve formålet. Indenlandske handelsefterretninger var uundværlige; man abonnerede foruden på den ugentlige priskurant på lister over ind- og udgåede skibe og på Øresunds daglige skibsliste, og man havde en aftale med anmeldelseskontoret på Langelinie, der for foreningens regning skulle føre lister over anmeldte skibe fra fremmede steder, som enten kom ind eller passerede forbi, og daglige lister over indførte varer fra indenlandske steder. Fra Det kgl. Søkortarkiv anskaffede man en række kort, dels på stokke og ferniserede til ophængning, dels kun til opbevaring i en mappe. Til den første kategori hørte bl. a. kortene over Østersøen, Sundet, Kattegat, Nordsøen og et engelsk verdenskort. Desuden købte man kort over forskellige strækninger af den engelske kyst, over Europas vestkyst, Atlanterhavet og Middelhavet.

Også et par af medlemmerne ydede deres bidrag til indretningen. Hofråd Joseph Hambro skænkede således et ur. Det var sandsynligvis det samme taffelur, hvis oprækning blev overladt til urmager Montandon mod en årlig betaling af 4 rdl. Generalforsamlingen 28. oktober 1839 udtalte sin taknemmelighed over for grosserer P. J. Groot, fordi han havde forfattet og ladet op hænge i foreningens lokale »en særdeles hensigtsmæssig og interessant prospekt over posternes afgang og ankomst«.

Regnskabet for 1839 balancerede med 4.000 rdl. og udviste et overskud

L. N. Hvidt.

af 91 rdl. 2 mk. 9 sk. Man havde således slet ikke rørt ved tilskuddet fra statsgældsdirektionen på 1.400 rdl., der henlagdes i et reservefond. Ved regnskabsaflæggelsen glemte man heller ikke manden, der havde forestået ombygningen og indretningen: hofbygmester Koch. Foreningen udtalte sin anerkendelse af hans store arbejde, og han optoges som livsvarigt medlem. Meddelelsen herom blev ledsaget af en gave, en sølvbakke til 110 rdl.

Når regnskabet kunne udvise et så gunstigt resultat, skyldtes det foruden det klækkelige tilskud fra Grosserer-Societetet det usædvanlig høje kontingent. Til sammenligning kan man anføre, at Grosserer-Societetets medlemmer betalte et medlemsbidrag på 6 rdl. årligt og Industriforeningens årskontingent var kun 2 rdl. 3 mk.²¹. Derfor var det ikke uventet, at der opstod en vis utilfredshed blandt medlemmerne. Et af dem, grosserer J. Owen stillede også forslag om, at kontingentet fra 1. januar 1840 skulle nedsættes til 10 rdl. årligt. Desuden ønskede han, at medlemmerne kunne optages noget hurtigere og stillede derfor tillige et forslag om, at generalforsamlingen måtte finde en fremgangsmåde, så nye medlemmer kunne indballoteres hver uge.

Begge de omtalte forslag kom til debat i en til samme formål sammenkaldt generalforsamling 4. december 1839. Der diskuteredes livligt og udførligt om det første punkt. Meningerne var åbenbart meget delte. Til sidst tog Grosserer-Societetets formand, den over 80-årige generalkonsul Fr. J. Tutein initiativet til et forslag, hvorefter en definitiv beslutning blev udskudt, indtil den bestående indretning var blevet prøvet i den første halvdel af 1840. Dette blev vedtaget med 29 stemmer mod 20. Derpå trak grosserer Owen sit andet forslag tilbage.

Direktionen måtte alligevel til sidst bøje sig; den ringe tilgang af medlemmer har nok været den væsentligste årsag dertil. På generalforsamlingen 8. juli 1840 stillede den nemlig selv et forslag om nedsættelse af kontingentet til 6 rdl. halvårligt. Denne nedsættelse skulle dog foreløbig kun gælde som et forsøg i et år, for at man kunne konstatere, om en større tilgang af nye medlemmer ville kunne afværge det truende underskud på regnskabet. Grosserer Meinert, støttet af grosserer J. Topp, foreslog på sin side en nedsættelse til 5 rdl. Efter en debat sejrede direktionens forslag med yderst knebent flertal. Der afgaves 21 stemmer for og 19 imod. Prøvetiden blev senere forlænget, og siden blev der ikke rørt mere ved kontingentets størrelse; det dalende medlemstal opfordrede nok ikke dertil. Tilgangen af medlemmer efter kontingentnedsættelsen har nemlig næppe svaret til forventningerne, og foreningens økonomiske grundlag vedblev at være vaklende. Foreningen var begyndt med 99 medlemmer. Et halvt år efter den gennemførte kontingentnedsættelse (1. januar 1841) opnåede medlemstallet sit højdepunkt med 129, deraf 96 enkeltbetalende (12 rdl. om året) og 33 rabatnydende (9 rdl.). Året efter talte foreningen 118 medlemmer og bestyrelsen kunne ikke øjne nogen yderligere tilgang. Man havde i oktober 1841 gjort et forsøg på at hverve flere medlemmer ved at sende et cirkulære til oldermændene for forskellige lav i København. I denne skrivelse gjorde man opmærksom på, at selv om adgangen til foreningen i begyndelsen var forbeholdt grosserere og mæglere, da Grosserer-Societetet jo havde gjort et betydeligt udlæg til lokalets indretning og påtaget sig at udrede lejen, så stod det dog nu ifølge de senere vedtagne love enhver, der boede i staden eller i 4 miles omkreds, frit at lade sig foreslå til optagelse som medlem.

En større tilnærmelse mellem grosserere, mæglere og de forskellige handelslav ville kunne bidrage meget til at fremme foreningens formål: at samle interessante handels-efterretninger og ved sammenkomster uden for den egentlige børstid at fremme interessen for handelen. Man henviste til den kontingentnedsættelse, som allerede havde fundet sted, og der blev stillet en yderligere nedsættelse i udsigt, såfremt tilgangen blev større. Det fremgår af samme brev, at man i vintermånederne ville prøve med forlænget åbningstid, og man

havde da indført aftenbelysning på hverdage også kl. 18–22. Det var måske et forsøg på at konkurrere med Industriforeningen, hvis læsesal var åben på samme tidspunkt²².

Denne skrivelse blev tilstillet oldermændene for hørkræmmer-, isenkræmmer-, silke-, uld- og lærredshandler-, urtekræmmer- og vinhandlerlav med anmodning om at lade den cirkulere blandt lavenes medlemmer. Men på generalforsamlingen i april 1842 måtte direktionen berette den triste kendsgerning, at ingen havde meldt sig efter denne opfordring²³. Det dalende medlemstal (man var nede på 116) gjorde det nødvendigt at træffe forholdsregler mod et forventet underskud i årsregnskabet. Sparekniven måtte tages i brug. I første række gjaldt det om at få truffet en aftale med Grosserer-Societetet angående det årlige afdrag på 300 rdl. På direktionens forslag kom der et arrangement i stand, så Grosserer-Societetet fik udbetalt det af statsgældsdirektionens bevilgede tilskud på 1.400 rdl., som foreningen havde anbragt i sparekassen. Til gengæld lovede Grosserer-Societetet at give afkald på det fastsatte årlige afdrag, så længe medlemmernes antal i foreningen ikke var mindst 150 med 12 rdl. som årligt kontingent.

Man fik også afværget et krav fra magistraten, som gik ud på, at foreningen i overensstemmelse med plakat af 20. oktober 1819 skulle yde bidrag til opførelse af Vor Frue Kirke, idet man henviste til, at foreningens virksomhed var helt igennem kommerciel²⁴.

Nu hengik der trekvart år, inden den næste og sidste protokolførte generalforsamling afholdtes. Direktionen forelagde resultatet af sparebestræbelserne. Foruden det ovennævnte arrangement med Grosserer-Societetet havde man truffet aftale med budene om lønreduktion på 20 rdl. årligt. Børsvægteren var gået helt ned til 60 rdl., der var en halvering af hans løn. Nogle aviser var afbestilt, generalforsamlingen besluttede desuden at afsige »Den Frie«²⁵.

Alle disse spareforanstaltninger medførte, at man kunne afslutte året 1843 med en kassebeholdning på godt 350 rdl. I de følgende år er der ikke store udslag, selv om medlemsantallet daler. Man gennemfører nye besparelser, og flere blade udgår. Til disse hørte indførselslisten fra Bremen, priskuranter fra Amsterdam, Øresunds daglige skibsliste samt »Politivennen«, som foresloges afskaffet af F. Hoskiær allerede i begyndelsen af 1841. »Dagen« udgik med udgangen af 1843. Nogle af bladene blev ramt af censurens forbud, således ophørte »Aftonbladet«, efter at det i 1843 var blevet forbudt at indføre det i den danske konges riger og lande. Af samme årsag forsvandt i 1846 »Hamburger Neue Zeitung«²⁶. Til gengæld gik man over til at holde andre, således »Dannevirke« fra 1845. I januar 1847 skrev nogle medlemmer, deriblandt

F. Hoskiær, H. P. Hansen og E. Richardt i foreningens forslagsprotokol: »Undertegnede mener, at da bladet »Den Frisindede« er ophørt, kunne selskabet uden at forøge udgifterne f. a. opfylde fleres ønske ved at holde bladet »Flyveposten«, hvilket indeholder bynyheder og andre morsomme sager. – Kort, er ganske interessant, måske mest af den grund, at ikke alt, hvad der står, er pålideligt.« Opfordringen blev fulgt.

Denne forslagsprotokol er ellers ikke blevet benyttet særlig hyppigt i de knap tyve år, foreningen eksisterede. L. N. Hvidt har egenhændigt skrevet på begyndelsesbladet:

»I denne bog kunne de efterretninger indføres, som foreningens medlemmer måtte have at meddele udenfor de trykte tidender, og som kunne have interesse for den danske handel og skibsfart, såvelsom de forslag til forbedringer i foreningens indretning, som medlemmerne måtte have at gøre.«

Indførslerne fylder kun godt tre sider og understreger yderligere det indtryk, man efterhånden har fået, nemlig at foreningen uvægerligt udviklede sig henimod at blive en slags ren læseværelses-forening. Alle indførsler på nær en har denne karakter. Den eneste undtagelse er en meddelelse fra grosserer Chr. Christiansen: »Ifølge brev fra Libau af 21. dec. var dersteds 18–20° kulde og så vidt man kunne øjne var Østersøen belagt med is«²⁷.

Det første navn i protokollen er mægler M. R. Henriques. Han foreslog den 29. september 1839 at anskaffe det stockholmske »Aftonbladet«. Af andre indførsler kan det have interesse, at »Randers Avis« (d. v. s. »Randers Amts Avis«) efter grosserer M. L. Fürsts og mægler P. S. Giessings mening var et »som bekendt godt redigeret blad«²⁸. Det formåede dog ikke at bevæge bestyrelsen til at anskaffe det. Mere held havde kort efter mæglerne H. H. Eskildsen, E. Richardt og en tredie med at foreslå »Corsaren«. Dette blad blev fra nu af fast inventar i foreningen. En avis, som åbenbart ikke tiltalte medlemmerne, var J. A. Hansens blad »Almuevennen«. Man kviede sig noget ved at holde den, først da junigrundloven trådte i kraft, tegnede foreningen abonnement. Henimod slutningen af 1852 er den blevet afsagt, og grosserer Joseph Owen tog derfor i oktober s. å. ordet i protokollen:

»Da »Almuevennen« koster så ubetydeligt, foreslår undertegnede, at den måtte som før holdes i foreningen, da det er godt at være bekendt med Bondevennernes gøren og laden.«

Om lokalernes anvendelse har vi kun få og spredte meddelelser. Grosserer-Societetet har brugt salen til generalforsamlinger, og det har måske også andre foreninger og sammenslutninger. Men da der ikke ses nogen post for leje i regnskaberne, har benyttelse muligvis været fri. Da Mæglersocietetet i juni 1841 modtog en skrivelse fra hofmarskallatet, hvori man tilstillede det et antal bil-

letter til det bal, som afholdtes i anledning af kronprinseparrets forestående indtog, blev der i Den merkantilske Forening fremlagt en liste, hvorpå interesserede mæglere kunne tegne sig²⁹. Ved bekendtgørelse af 5. februar 1844 meddelte Grosserer-Societetets Komité, at den til de handlendes bekvemmelighed havde anskaffet og opsat i Den merkantilske Forenings lokale en af Thieles kornvægte, på hvilken enhver kunne få kornprøver vejjet. Børstjeneren havde fået komiteens bemyndigelse til at udfærdige skriftligt bevis for hver prøvevejning; han oppebar 16 skilling for hver vægtseddel³⁰.

Efter 1843 synes den foreningsmæssige virksomhed at være gået fuldstændigt i stå. Der afholdtes tilsyneladende ingen generalforsamlinger mere. I 1840 erstattede konsul W. F. Fiedler A. N. Hansen i direktionen, og næste år afgik F. Hoskiær, i hvis sted valgtes assurancemægler Ed. J. Hvidt. W. E. Fiedler udmeldte sig af foreningen 1841, og rådmand H. P. Hansen kom ind i bestyrelsen. Det sidste tilbageværende medlem af den første bestyrelse W. Fr. Duntzfeldt afgik 1843, og efter valget af hans efterfølger bestod direktionen af Ed. J. Hvidt, H. P. Hansen og den nyvalgte grosserer M. W. Sass. Regnskaberne for 1844 og 1845 er underskrevet af de to førstnævnte, i de to næste år underskriver Ed. J. Hvidt og M. W. Sass, men derefter kender vi ikke længere navnene på direktionsmedlemmerne. Regnskabet for 1842 er det sidste med revisorerens påtegning. Regnskaberne blev passet af kassereren, hvilken opgave efter januar 1842 påhvilede købmand C. A. Mühlenpfort. Der var nu heller ikke meget at tage vare på. Medlemsantallet og budgettet dalede støt. Vi har bevaret regnskaberne frem til og med 1854.

Det er bemærkelsesværdigt, at blandt de udmeldte var især mange mæg-

	Medlemmer			Årsbalance pr. ³¹ / ₁₂			Kassebeholdning pr. ³¹ / ₁₂		
	helt	delv.	ialt	rdl.	mk.	sk.	rdl.	mrk.	sk.
1843	67	26	93	1257	2	1	354	4	1
1844	55	24	79	1242	4	5	373	4	14
1845	54	26	80	1263	4	4	421	3	8
1846	52	24	76	1290	3	3	440	1	0
1847 ³¹	49	13	62	1273	5	0	422	0	10
1848	46	13	59	1198	4	10	399	0	5
1849	42	12	54	1113	4	5	280	2	11
1850	39	12	51	958	2	11	170	4	12
1851	35	13	48	842	4	12	133	4	2
1852	35	13	48	799	4	2	134	4	14
1853	35	15	50	824	4	14	143	3	7
1854	33	15	48	821	3	7	142	5	8

lere. Mens foreningen i juli 1839 talte 36 mæglere, var deres antal 1844 kun 17; af grossererere var der 51, af købmænd 5 og af andre 6 medlemmer. Til sammenligning kan anføres, at Grosserer-Societetets medlemstal over årene 1839–54 steg fra 154 til 247, en omstændighed, som yderligere pointerer tilbagegangen i foreningens medlemstal.

Nedgangen synes at være kulmineret omkring 1850, siden skete der kun ubetydelige udslag. Kassebeholdningen forringedes stærkt 1850–51, og efter al sandsynlighed er visse nye indskrænkninger i 1852 en følge deraf. Man holdt op med at uddrage den daglige liste over de fra indenlandske pladser indførte varer, og den tilsvarende liste over ankomne skibe. Man afskaffede »Dannevirke« og »Kieler Correspondenzblatt«. Den stettinske indførselsliste og den hamborgske priskurant forsvandt også. »Almuevennen«s inddragelse er allerede nævnt. Noget senere gik det hårdt ud over provinsaviserne. Af tre tilbageværende bevarede kun »Aalborg Stiftstidende«, Århus- og Odense-avisen måtte fortrække, og i stedet for »Fyns Stiftstidende« anskaffede man på fire medlemmers forslag »Dagbladet«. Afskaffelserne opvejedes dog i nogen grad af nyanskaffelser, således tegnede man i det sidste kvartal af 1851 abonnement på »Altonaer Zeitung«, og fra april 1852 kunne man atter få »Aftonbladet«. »Den norske Rigstidende« blev 1853 udskiftet med »Christiania-posten«. Året før havde »L'Indépendance« afløst »Journal des Debats«. I 1854 havde man kun godt halvdelen af det antal aviser, man holdt i begyndelsen.

De mere officielle og handelsprægede ting indgik i biblioteket, mens andre aviser og tidsskrifter bortsolgte ved årlig auktion. Den første afholdtes 1841 og gav en god indtægt, næsten 50 rdl. Men også dette beløb var dalende, det næste år fik man kun godt 20 rdl. I 1843 gik auktionsindtægten ned til ca. 15 rdl. og forblev derefter omkring 10–12 rdl. Hovedparten af dette beløb gav »The Times«, som har haft en fast aftager til 6 rdl. pr. årgang. I 1846 og de følgende år solgte man resten til makulatur. Det første år fik man på den måde 21 rdl. for 42 restårgange. De følgende år tømtes altid helt ud, enten til private eller til makulatur.

Den merkantilske Forening var ikke alene om de skildrede vanskeligheder. Det har ikke gjort det lettere for foreningen, at den i virkeligheden blev en aflægger af Grosserer-Societetet og derved kun havde en begrænset kreds af hverve medlemmer fra – en kreds, som i forvejen var forpligtet til at være medlemmer af og betale kontingentet til Grosserer-Societetet³². De fleste grossererere kunne nøjes med at forsamles i den fastsatte børstid og ligeledes nøjes med de meddelelser, som var opslået på Børsen. Kun nogle få hentede oplysning og impulser i andre foreninger, og de fleste var samtidig medlemmer af Den merkantilske Forening.

Som læseforening havde Den merkantilske Forening flere forgængere og samtidige i Købehavn. Allerede i 1824 havde man med engelsk forbillede for øje oprettet »Athenæum«, blandt dens stiftere var L. N. Hvidt. Den virkede mest som lejev bibliotek for dannede klasser, men havde tillige læsesal og konversationslokaler. »Athenæum« rekrutterede hovedsagelig sine medlemmer blandt akademikere. Også den kendte stagnation og tilbagegangen i medlems-tallet, som i 1840 var 635, 1843 733 og 1848 701. I midten af fyrerne abonnerede man på 82 blade og 71 tidsskrifter³³.

C. N. Davids artikel om læseforeninger blandt håndværkere, som han skrev i januar 1835, var ligeledes inspireret fra England. En indbydelse til en sådan læseforening udsendtes også, og den konstitueredes med 300 medlemmer. Håndværkere, for hvem foreningen egentlig var lagt an, mødte dog ikke op i så stort antal som ventet, og det samlede antal embedsmænd (civile og militære) var i 1836 lige så stort som antallet af håndværkere, og dette forhold ændrede sig ikke ret meget i tiden derefter. Foreningen blev allerede i slutningen af trediverne til et politisk selskab og fra 1840 klart venstreorienteret. Tilbagegangen i medlemsantallet var mærkbar i samme tid (1839 473, 1840 416, 1842 260 og 1843 208 medlemmer). Foreningen abonnerede i den sidste tid på 39 danske aviser og tidsskrifter og 18 udenlandske. Da den ikke kunne bære sig økonomisk, opløstes den 1845, men blev dog samme år gendannet som »Den borgerlige Læseforening«. Den havde 1846 235, 1847 207 og 1848 186 medlemmer³⁴.

Industriforeningen og Den merkantile Industriforening er allerede omtalt. I modsætning til mange andre foreninger viste Industriforeningens medlemstal trods den langsomme start dog støt fremgang til 1848; først da indtrådte der en stilstand på nogle år, hvorefter medlemstallet atter gik frem. (1839 712, 1842 904, 1848 1850, 1852 1946, 1857 3354 københavnske medlemmer)³⁵.

Tilbagegangen omkring 1845 er ellers ikke noget isoleret fænomen, men kan spores inden for næsten alle foreninger. Den kreds af mennesker, der dannede deres publikum, var ikke stor, og da der i begyndelsen af fyrerne fremkom en ikke ringe mængde, kunne de ikke alle bevare et højt medlems-tal, endsige gå frem³⁶. Frank Jørgensen har i sin afhandling over københavnske foreninger opstillet en interessant statistik over bestyrelses- og forenings-gangere på grundlag af medlemslisterne i tiden 1840-47³⁷. Blandt dem, der sad i 3 bestyrelser, er L. N. Hvidt og grosserer Nicolai Jonathan Meinert. I to bestyrelser finder man grosserer H. L. Danchell. L. N. Hvidt optræder desuden som hyppig foreningsganger, han var medlem af 8-9 foreninger. På 6-7 foreningers medlemslister figurerede grosserer H. L. Danchell³⁸, W. Fr. Duntzfeldt, N. J. Meinert, J. Owen, bankier Joseph Hambro, Theodor

Suhr og grosserer og redaktør M. L. Nathanson³⁹. En anden statistik viser erhvervsfordelingen inden for et udvalg af klubber og foreninger. Gruppen grosserere, fabrikanter, mæglere, agenter, købmænd o. l., altså de samme mennesker, hvoriblandt Den merkantilske Forening håbede at kunne rekruttere sine medlemmer, er således repræsenteret i de forskellige sammenslutninger⁴⁰:

Sammenslutning	år	saml. antal medl.	%
Athenæum	1845	728	13
Læseforeningen	1845	292	3
Trykkefrihedsselsk., Københavnske medl. . .	1845	1434	11
Det skandinaviske Selskab	1847	1019	11
Den slesv. Underv.forening	1843	467	8
Industriforeningen	1844	1429	11
Kunstforeningen	1842	530	13
Foreng. t. Statsgældens frivillige Afbetaling	1843	335	4
Recreation	1845	85	12
Kongens Klub	1845	310	19
Det forenede borgerlige Selskab	1845	225	19
Den nye Forening	1840	163	6
Den bestandige borgerlige Forening	1845	128	11

Det foreningsmæssige behov synes altså at være dækket i forvejen med deltagelse i andre foreninger og klubber. De forretningsmæssige fordele ved medlemskabet i Den merkantilske Forening har åbenbart ikke været særlig tiltrækkende; et flertal af grosserere har i hvert fald ikke følt det nødvendigt at frekventere denne forening; men den trofaste kerne på et halvt hundrede holdt fast til det sidste.

Ved komiteens overtagelse af børsbygningen blev situationen med et slag en anden. Ved ombygningen oprettedes der et særskilt læseværelse i forbindelse med den nye børssal, og Den merkantilske Forenings rolle var dermed udspillet. Den optræder endnu nogle gange i regnskaber; i november 1856 udmuredes således i dens lokaler en kakkelovn. Lejesummen figurerer på regnskabet som betalt til oktober flyttedag 1857, og endnu i samme måned er der blevet udført nogle reparationsarbejder ved en stor kakkelovn.

Den 2. marts 1858 åbnedes Børsen atter efter ombygningen, og det nye læseværelse toges i brug. Det fik en betydelig større søgning, og der udleveredes det første år 165 helårs- og 7 halvårskort til en pris af 6 rdl. pr. år. I Den merkantilske Forenings lokaler rykkede Privatbanken ind; den lejede hele den del af førstesalen, som lå øst for brandmuren⁴¹. Men heller ikke det nye læseværelse blev et samlingssted; tilgangen af medlemmer gik hurtigt i stå⁴².

Den merkantilske Forenings virke har altså været meget begrænset; samtiden synes ikke i synderlig grad at have ænset dens eksistens, og eftertiden har hurtigt glemt den. Dens bestræbelser på at skaffe sig medlemmer udenfor grossererens og mæglerens kreds mislykkedes totalt. Som lukket forening for en snævrere kreds inden for en bestemt stand kom den ikke langt. Dog har den nok for sine halvt hundrede medlemmer muliggjort nogen gensidig udveksling af erfaringer og været formidler af indenlandske og udenlandske handelsnyheder gennem blade og tidsskrifter på læseværelset.

Omtrent på samme tid har vi vidnesbyrd om oprettelse af merkantile foreninger i provinsen; men de havde et mere handelspolitisk præg og var egentlig forløbere for de senere handelsstandsforeninger. Det gælder den forening i Randers, som forsøgte oprettet 1840, og tilsvarende foretagender i Vejle og Assens⁴³. Det bedste vidnesbyrd har man om Den merkantile Forening i Hjørring 1846. Her var det bl. a. tanken, at der i foreningens lokaler skulle holdes aviser og blade (deriblandt også »Hamburger Börsenhalle«. Men heller ikke denne forening synes at have været levedygtig⁴⁴.

FORKORTELSER

- DBL: Dansk Biografisk Leksikon, grundlagt af C. F. Bricka. 1933 ff.
 GSA: Grosserer-Societetets arkiv (i Erhvervsarkivet).
 HMK: Historiske Meddelelser om København.
 MK: P. Ryge-Jensen og Marcus Wesenberg: Mæglerkorporationen i København 1808–1908. 1908.
 Nyrop: C. Nyrop: Industriforeningen i København 1838–1888. 1888.
 Werner: J. Werner: Børsen. 1915.

NOTER OG HENVISNINGER

Betegnelserne »Den merkantile Forening«, »Merkantilske Forening« og »Den merkantilske Forening« bruges i flæng i foreningens akter. I det følgende anvendes den sidste, som den mest kendte af foreningens grundlæggere, L. N. Hvidt, plejede at bruge.

1. Werner, s. 109.
2. Frank Jørgensen: Københavnske foreninger 1820–1848. HMK 4. rk. V. bd.
3. Om Lloyd's historie, se: D. E. W. Gibb: Lloyd's of London. 1957.
4. Viktor Dirksen: Ein Jahrhundert Hamburg. 1926, s. 136 f.
 Ernst Baasch: Die Handelskammer zu Hamburg II: 2. 1915, s. 803–809. (Bogen findes ikke i de danske og svenske biblioteker). I 1841 flyttede institutionen over på selve Børsen, dens egen bygning nedbrændte året efter.
5. Werner, s. 100 f.
6. Werner, s. 108.
7. GSA, kopibog for 1831–38, s. 367 ff.
8. GSA, forhandlingsprotokol 1835–44, s. 90, 92 ff.
9. GSA, journalsager 1838, nr. 56 (med bilag).
10. Om A. N. Hansen, se DBL. IX, 1936, s. 92–94 (Jens Vestberg).

11. Om L. N. Hvidt, se DBL. XI, 1937, s. 40-44 (Harald Jørgensen).
12. Om W. Fr. Duntzfheldt, se DBL. VI, 1935, s. 139 f. (Kay Larsen).
13. Om Carl Hambro, se DBL. IX, 1936, s. 11 f. (Jens Vestberg).
14. MK, s. 80-93.
15. Om J. H. Koch, se DBL. XIII, 1938, s. 36-38 (Fr. Weilbach); Werner, s. 106 f.
16. Ses ikke på planen af 1855, Werner s. 120, synes altså at være blevet tilmuret i mellemtiden.
17. Om Giovanni Caber Monigatti, døbt i Graubünden 1792, død 1843, indehaver af »Monigattis Pavillon« i den første runddel i Frederiksberg Allé, se Carl C. Christensen: Fra Værnedamsvej til Jostys Pavillon, 1925, s. 62-70, 124-136, og HMK 2. rk. IV. bd. s. 461 f.
18. Det følgende bygger på forhandlingsreferatet, de trykte love synes ikke at være bevaret i Det kgl. Bibliotek.
19. Albert Fabritius: Grosserer-Societetets Præsidium, Komite og Repræsentantskab m. v. 1742-1942 (i Vilh. Lorenzen: Grosserer-Societetet 1742-1942. 1942). Af de nævnte seksten har halvdelen fået deres biografi i DBL. (L. N. Hvidt og hans søn Ed. J. Hvidt, brødrene A. N. Hansen og H. P. Hansen, W. Fr. Duntzfheldt, W. E. Fiedler, N. J. Meinert og Joseph Owen).
20. Nyrop, s. 41, 44, 62 f.
21. Nyrop, s. 85.
22. Nyrop, s. 85.
23. Vinhandlerlavets (af 25. november 1841) og urtekræmmerlavets (af 14. januar 1842) svarskrivelser findes bevaret i Den merkantilske Forenings arkiv.
24. Plakat aftrykt i Schous forordninger, bd. 18, s. 347 f. Ifølge denne skulle enhver klub og ethvert dramatisk selskab erlægge 2 rdl. sølv årligt pr. hvert ordentligt medlem.
25. Den beslutning synes dog at være blevet annulleret, idet foreningen ses at have abonneret på bladet lige til dets ophør (sidste regning for oktober kvartal 1847).
26. Villads Christensen: København 1840-57, 1912, s. 441.
27. Udateret, sandsynligvis fra 1840.
28. Indførsel 11. februar 1841.
29. MK, s. 86 f.
30. Werner, s. 109 f.
31. Fra 1847 regnedes handelshuse med to kompagnoner, som hidtil betalte 3/4 af kontingentet for enkeltmedlem for eet medlem og betalte nu 1 1/2 årskontingent.
32. Kgl. resolution af 21. januar og kancelioplakat af 10. februar 1818, se Schous forordninger, bd. 18., s. 5; sml. Jul. Schovelin: Fra Kongegunst til Selvstyre. 1917. S. 359.
33. HMK 4. rk. V. bd. s. 36, 56 ff.
34. Ibid. s. 41, 44, 46, 50 f, 53 ff.
35. Nyrop, s. 224 f.
36. HMK, 4. rk., V. bd., s. 55. 88.
37. Ibid. s. 93 ff. Den merkantilske Forening er ikke medtaget i statistikken.
38. Medlem i begyndelsen, udmeldt 27. september 1842.
39. De to sidste har ikke været medlemmer af Den merkantilske Forening.
40. Uddrag af tabellerne i HMK. 4. rk. V. bd. s. 101 ff.
41. Werner, s. 121.
42. GSA, fortegnelse over abonnenter til Børsens læseværelse 1858-77. I den første snes år svingede antallet af abonnenter mellem 160 og 180.
43. Afskrift af lovene for Randers-foreningen se købmandsfirmaet Chr. H. senere Jørgen H. Nielsens arkiv, Hjørring, Erhvervsarkivet, sml. Finn H. Lauridsen: Fra borgerskabets gennembrud, s. 28. Vejle Handelsstandsforening 1861-1911 (festskrift), s. 3. Om Assens-foreningen findes der i handelshuset N. M. & F. Plums arkiv (i Erhvervsarkivet) bevaret nogle koncepter og cirkulærer fra tiden omkring dens grundlæggelse 1847.
44. Finn H. Lauridsen: Fra borgerskabets gennembrud, s. 28 f. C. Klitgaard: Hjørring Handelsstandsforening 1870-1920, s. 25.

Socialdemokratiet og brugsforeningerne frem til 1908

Af VAGN DYBDAHL

I 1871 udgav Louis Pio »Socialistiske blade. Udgivne af en arbejder«, og på en række områder blev dette programskrift grundlaget for de følgende årtiers socialdemokratiske programmer. I »Socialistiske blade« tog Pio også stilling til brugsforeningerne (»husholdningsforeningerne«), der i disse år indtog en fremtrædende plads i den sociale debat, ikke mindst under indtryk af de af Schulze-Delitzsch i Tyskland grundlagte kooperative virksomheder. Pio afviste – ligesom Lassalle gjorde det – disse selvhjælps- og borgerligt-filantropiske organisationer. Han ville ikke opholde sig ved, at »besparelsen hovedsagelig går ud over en klasse, som står proletariatet meget nær, nemlig de mindre handlende«, derimod lagde han afgørende vægt på, at den jernhårde lønningslov betød, at hvis brugsforeningerne langt om længe nåede deres mål: »at omfatte alle arbejdere og spare dem f. eks. 8 skilling om dagen, så vil de 8 skilling gå i fabrikkernes lomme«. Louis Pios syn på brugsforeningerne blev socialdemokratiets i mere end en menneskealder, fastholdt gennem flere kongresudtalelser, men efter en principiel debat på kongressen i Odense i 1908 skiftede man over til et positivt standpunkt til den kooperative bevægelse.

Ændringen i socialdemokratiets holdning til brugsforeningerne og kooperationen i det hele taget frembyder interesse i flere henseender. I første række betød den et afgørende fremstød for bykooperationen i Danmark, men dernæst belyser den dels spørgsmålet om de politiske partiers hensyntagen til deres tilhængeres erhvervsmæssige status, dels problemet om i hvor stor udstrækning partiernes politik udformes af centralledelsen eller af medlemmerne ude i kredsene.

Oprettelse af brugsforeninger ville navnlig påføre de småhandlende øget konkurrence; det var dem, der var arbejderens naturlige leverandører. I tiden op til 1908 indtog forbedringen af de småhandlendes kår en fremtrædende plads i den socialdemokratiske agitation. Den »kanoniserede« forklaring af programmet af 1888, ført i pennem af »Social-Demokraten«s redaktør Emil Wiinblad, fastslog, at til arbejderstanden hørte også småhandlende og småme-

Høires Kærlighed

til Middelstanden har vist sig tydeligt derved, at dets Kandidater genneengaaende er **høje Embedsmænd, Generaler, Oberster og Kaptejner, Godsejere, Postfogedmestre, Jurister, Kammerherrer, Ministre, Grever, Baroner o. s. v.**

Næsten ingen Middelklassemænd. Derfor er Middelklassens Interesser ogsaa bleven forsvundet af Højre.

Den Arbejder og Middelstandsborger, der gaar med Højre, stemmer for sin egen Undergang.

Stores og „Frejs“

er startet af lutter Højremænd. — Konsejlspræsident Reebz-Thott og Finansminister Lüttichau var Indbydere til Stores. — Derfor har **2000 Handlende og Haandværkere i København** vedtaget følgende:

„Man misbilliger Højrepartiets hele Optræden i „Frejspørgsmaalet“ og opfordrer i den Anledning enhver Handlende og Kæringsdrivende til ved de forestaaende Kommune- og Rigsdagsvalg at unddrage Højrepartiet sin Støtte, uanset de af Kandidaten eventuelt forud givne Løfter.“

Journalist **Sabroe** repræsenterer Middelklassens og Arbejdernes Interesser. Han bør have vor Stemme, selv om vi ikke i et og alt er enig med ham.

Stem paa Sabroe.

Han er Bymand ud til Fingerspidserne. — Hans Slægt — her skal saaledes nævnes hans Bedstefader Røbmand Sabroe — hørte i gamle Dage til de mest agtede og reformvenlige Karhusianere.

Mellem Journalist Sabroe og den indforskrevne Røbmand og Dverrettsfagsfører kan Valget ikke være tvivlsomt.

Stem paa Sabroe!

Mange Borgere.

Arbejderpartiets Bogtrykkeri i Aarhus.

[1895]

Løbeseddel fra valget i Aarhus nordre kreds 1895.

Socialdemokratiet kalder foruden på de erhvervsdrivendes direkte interesser ogsaa på borgerskabets mere lokalpatriotiske følelser gennem henvisningen til Sabroes bedstefader.

Tabel 1.

	Blegdams- kvarteret 1890-94		2. kreds 1902		Frederiksberg 1. kreds 1902-05	
Samlet medlemstal	814		1.150		1.129	
	i %		i %		i %	
Håndværksmestre	13	1,6	7	0,6	17	1,5
Handlende	49	6,0	51	4,4	36	3,2
Værtshusholdere	13	1,6	44	3,8	18	1,6
Andre selvst. erhvervsdrivende	4	0,5	12	1,0	13	1,2
Erhvervsdrivende i alt	79	9,7	114	9,8	84	7,5

stre. En lang række andre udtalelser dokumenterer en socialdemokratisk agitation til fordel for de mindre, selvstændige erhvervsdrivende. Her kan kun nævnes eksempler: i 1890 holdt man på Kristianshavn særlige vælgermøder for høkere, i 1894 blev som et nyt afsnit i programmets indledning indskudt: »Den lille håndværker, handlende og jordbruger er allerede nu i høj grad afhængig af kapitalen; derfor må disse samfundsklasser have interesser fælles med lønarbejderne«. I 1896 vendte kongresmanifestet sig mod alle bestræbelser, der gik ud på »at skaffe de i forvejen privilegerede eller dog forholdsvis begunstigede klasser nye fordele på by- og landarbejdernes eller den næringsdrivende middelstands bekostning«, i 1898 foreslog man ulykkesforsikringen udstrakt til »den arbejdende middelstand«. I den daglige agitation og i løbesedler ved rigsdagsvalg henvendte socialdemokratiet sig på tilsvarende måde til de mindre handlende og håndværksmestre, og en nærmere undersøgelse af den erhvervsmæssige fordeling af socialdemokratiets tilhængere viser, at partiet nød en tilslutning hos disse erhvervsgrupper, der svarede til agitationens indhold.

Der eksisterer ikke noget kildemateriale, der fuldstændigt dokumenterer den erhvervsmæssige fordeling af socialdemokratiets medlemmer og vælgere. Enkelte medlemsprotokoller fra de lokale kredsforeninger er dog bevarede, og i tabel 1 er vist den relative andel af selvstændige erhvervsdrivende i tre

Tabel 2.

Kongresår	1890	1892	1894	1896	1898	1908 ¹⁾
Antal deltagere	71	103	96	153	166	260
Selvst. erhvervsdrivende	7	13	11	18	18	22
Selvst. erhvervsdrivende i %	9,9	12,6	11,5	11,8	10,8	8,5

¹⁾ I 1908 er hovedbestyrelsesmedlemmernes erhverv ikke angivet, hvorfor disse 47 kongresdeltagere ikke er medregnet i de 260 deltagere.

københavnske kredse. De øvrige, i tabellen ikke udskilte erhverv, er næsten udelukkende arbejdere. En ellers naturlig sammenligning med erhvervsfordelingen i København ved århundredskiftet forekommer ikke påkrævet ved betragtning af nærværende, mere specielle spørgsmål. Om det påfaldende store antal værtshusholdere skal der ikke tales her; forholdet var i øvrigt kendt allerede i samtiden («Til gengæld er alle værtshusholdere svorne socialdemokrater», Johannes Jørgensen i »Vor Frue af Danmark« (1900)).

En erhvervsfordeling nogenlunde som i medlemsprotokollerne kommer også til udtryk blandt de ledende partimedlemmer, der var kredsrepræsentanter på kongresserne. Fordelingen fremgår af tabel 2.

Endnu en kildegruppe belyser den erhvervmæssige fordeling af socialdemokratiets tilhængere, nemlig de afstemningslister, der blev ført på stemmestederne ved rigsdagsvalgene. Teknikken ved rigsdagsvalg under loven af 1867 var meget omstændelig, og det kan ikke undre, at det voldte betydelige vanskeligheder at indfri valglovens forskrifter. Det grundlæggende var de lister – valglister – over de valgberettigede, som hvert år skulle udarbejdes ved kommunalbestyrelsernes foranstaltning. Der var ikke foreskrevet noget om, hvordan valglisterne skulle tilvejebringes, og folkeregistrene tilhører en langt senere tid. I København var grundlaget særlige skemaer, der medfulgte mandtalslisterne, og på disse skulle de, der mente sig valgberettigede, opføre sig. Ud fra skemaerne og kendskab til de forskellige kvarterer blev vælgerne derefter opført på valglisterne med bl. a. angivelse af livsstilling. Ved selve valgbehandlingen – når der ikke var kåring ved håndsoprækning – skete stemmeafgivningen derved, at vælgerne meldte sig hos valglisteføreren og oplyste, hvem de stemte på, hvorefter den pågældende kandidats navn blev skrevet ud for vælgerens.

En række af afstemningslisterne er blevet gennemgået med henblik på en større undersøgelse over forholdet mellem erhvervsliv og politik, hvoraf denne redegørelse resumerer et afsnit. I den større undersøgelse er valglisterne behandlet navnlig med henblik på partiernes erhvervmæssige sammensætning. De forskellige spørgsmål, der er stillede, afføder en række kildekritiske problemer, men i denne forbindelse skal kun nævnes et enkelt, nemlig afgørelsen af om en håndværker (f. eks. med angivelsen: »bogbinder«) er mester eller svend. En lang række stikprøver (opslag i vejvisere og handelskalendere) viser imidlertid, at det kun er sjældent, at det ikke udtrykkelig angives, når en mand er mester. Enkelte erhverv har det været vanskeligt at gruppere (f.eks. kan »vaskeriejer« spænde meget vidt), men det har altid drejet sig om erhverv med så få udøvere, at en fejlagtig placering ikke forrykker helhedsbilledet.

Valglisterne er kun bevarede meget sparsomt. For Århus købstad er de

dog bevarede intakt, og i København er de bevarede i ret stort tal, men med betydelige lakuner. For det øvrige lands vedkommende er det kun et beskedent antal, der endnu eksisterer. Når socialdemokratiets vælgerkorps skal belyses, indskrænkes materialet yderligere, fordi partiet på grund af alliancen med venstre ikke ved alle valgene opstillede i de kredse, hvorfra der er bevarede lister. Her skal gengives de selvstændige erhvervsdrivendes andel i de socialdemokratiske stemmer for seks kredsers vedkommende, spredt over årene 1881–98. Det ikke mindre væsentlige spørgsmål, hvor stor en andel af de forskellige erhverv, der sluttede sig til socialdemokratiet er ikke besvaret i tabel 3, hvor hensigten blot har været at vise, at også valglisten godtgør, at de selvstændige erhvervsdrivende var en så stor del af socialdemokratiets tilhængere, at partiet måtte tage hensyn til dem.

Tabel 3.

Kredse	København				Århus	
	1. kreds 1881	5. kreds 1881	8. kreds 1895	13. kreds 1898	hele byen 1892	del af byen 1895
Socialdemokr. stemmer i alt	255	730 ¹⁾	789	2.269	1.103	825
Håndværksmestre	13	29	23	45	71	38
Handlende	27	61	69	162	57	46
Værtshusholdere ²⁾	11	25	23	11	9	3
Andre ³⁾	10	10	11	47	17	16
Selvst. erhvervsdr. i alt	61	125	126	265	154	103
— — i %	23,9	17,1	16,0	11,7	14,0	12,5

1) Omfatter kun en del af 5. kreds vælgere. — 2) Udskilt, også fordi der kan være tvivl om det rimelige i at betragte dem som potentielle kooperationsmodstandere. — 3) Omfatter foruden et mindre antal fabrikanter sådanne mere usikre erhverv som forsk. kommissionærer, agenter m. m.

Stemmelisterne, der forsvinder med den hemmelige afstemnings indførelse i 1901, viser således, ligesom medlemsprotokollerne og kongresdeltagerlisterne, at der blandt socialdemokratiets tilhængere synes at have været, i hvert fald i de store byer, 10–15 % selvstændige erhvervsdrivende. Dette forhold, sammenholdt med den ideologiske opfattelse, gør det naturligt, at socialdemokratiet i disse år ikke er positivt indstillet over for kooperative ideer og foretagender. Det var imidlertid karakteristisk for dansk socialdemokrati, også på andre områder, at det idébetonede stod i baggrunden for de små praktiske reformer, der lod sig gennemføre, og det kom også til at præge forholdet til kooperationen, hvor man måske ligefrem i årene omkring århundredskiftet søgte udløs-

ning for den trang til indgriben i samfundsforholdene, som styrkeforholdet i kommuneråd og rigsdag endnu ikke gav mulighed for.

Da Louis Pio afviste brugsforeningerne, gjorde han sig samtidigt til talsmand for produktionsforeninger, hvor arbejderne selv ejede de virksomheder, hvori de arbejdede. Et vist antal produktionsforeninger blev da også oprettet i København i 1870'erne, men sygnede hurtigt hen. Fra midten af 1880'erne begyndte man imidlertid i arbejderkredse at oprette nye produktionsforeninger, nu dog baseret på aktier (af få kroners størrelse), som solgtes i stort tal til fagforeninger og enkeltarbejdere, der ikke var beskæftigede i de pågældende virksomheder. De nye foreninger samlede sig især om rugbrødsbagning, og man begrundede deres oprettelse dels med ønsket om i almindelighed at skaffe arbejderne billigere brød, dels med at fald i kornprisen ikke slog igennem i brødpriserne. Det store tal af fællesbagerierne, som produktionsforeningerne ofte kaldtes, blev grundlagt efter 1888, det år da oprettelsen af produktionsforeninger blev taget ud af socialdemokratiets program. I tiden indtil 1908 blev der (efter hvad en gennemgang af firmaregistre og dagspresse udviser) oprettet 37 fællesbagerier i de danske byer, og en gennemgang af bestyrelsesmedlemmernes data, af jubilæumsskrifter og presse viser, at af disse var mindst 23 udgåede fra lokale, socialdemokratiske kredse. I de øvrige fællesbagerier var det også arbejdere, der dominerede i ledelsen. Til fællesbagerierne kom, navnlig under og efter lockouten 1899, en række andre produktionsforeninger i de forskellige håndværksfag. Fællesbagerierne var, bortset fra det københavnske, tilsyneladende oprettede efter initiativ i de enkelte byer og uden forbindelse med partiets centralledelse. Naturligt nok måtte problemet til drøftelse i partiet, hvor man endnu på kongressen i 1898 var usikker i opfattelsen af produktions- og brugsforeninger og vedtog at »anbefale den største varsomhed ved oprettelse af kooperative foretagender«.

Tiden efter 1898 så den ene bybrugsforening skyde op efter den anden; der spores ikke megen varsomhed, ofte led de også havari, mange måske så totalt, at de ikke har kunnet efterspores. Før 1898 var der kun yderst få bybrugsforeninger, men det er for årene 1899 til 1908 lykkedes at konstatere oprettelsen af i alt 39 bybrugsforeninger (nogle få, baserede på forsyning af omegnens landboere, er ikke taget i betragtning). På de enkelte år fordeler de sig således:

1899	2	1904	2
1900	6	1905	2
1901	2	1906	1
1902	10 (arbejdsløhedsår!)	1907	5
1903	2	1908	7

Ærede Medborgere!

Næringsdrivende Vælgere i 7. Kreds.

Vi Undertegnede, næringsdrivende Vælgere i 7. Kreds, tillader os her- ved fortrøstningsfuldt at henvende os til Dem som Vælger i Kredsen med en indstændig Anmodning om, at De ved Valget i Dag vil støtte den af Arbejderpartiet her i Kredsen opstillede Kandidat, Hr. Smedker **C. A. Schmidt** ved at give ham Deres Stemme.

Vi gør dette saa meget heller, som vi ved at støtte Arbejderpartiets Kandidat, derved støtte os selv og hele den næringsdrivende Stand.

Lad os ikke, som ved Valget i Marts faa Skyld for at være Aarsagen i Demokratiets Nederlag, da dette ubetinget vil være vor egen Skade.

Kan De imidlertid ikke ifølge Deres Overbevisning give Hr. C. A. Schmidt Deres Stemme, da beder vi Dem om at undlade at stemme paa de andre Kandidater.

København d. 16. Juni 1903.

C. F. SØRENSEN. Cigarhandler. Adelgade 81.	I. F. V. C. MØLLER. Gæstgiver. Gl. Mont 12.	J. NIELSEN. Cigarhandler. Borgergade 55.
S. RASMUSSEN. Barber. Borgergade 122.	E. P. NIELSEN. Uhrmager. Adelgade 20.	P. I. ANDERSEN. Detailhandler. Gl. Mont 26.
H. H. NISSEN. Værtshusholder. Pilestræde 44.	J. RASMUSSEN. Skomagermester. St. Regnegade 20.	S. JENSEN. Jernehandler. St. Regnegade 18.
L. E. NIELSEN. Detailhandler. Adelgade 17.	N. CHRISTENSEN. Skomagermester. Borgergade 80.	L. MARCHER. Markandiser. Borgergade 42.
H. OLSEN. Skædermester. Borgergade 62.	H. K. MJELDE. Detailhandler. St. Kongensgade 60.	K. RASMUSSEN. Detailhandler. Borgergade 122.
H. OLSEN. Detailhandler. Lille Regnegade 6.	N. NEHRING-HANSEN. Malermester. Grønnegade 7.	V. C. PETERSEN. Restaurator. Adelgade 27.
A. C. NIELSEN. Smedkermester. Montergade 10.	JOH. LASSEN. Bogtrykker. Montergade 10.	

Socialdemokratisk løbeseddel fra valget 1903 i Københavns 7. kreds.

Som typografien er tidstypisk, er også indholdet med dets henvendelse til en snæver erhvervsgruppe karakteristisk for disse års valgagitation.

Af de 39 brugsforeninger er de 13 stiftet af kredse med tilknytning til socialdemokratiet. Af de øvrige er mindst 14 domineret af erhvervsgrupper, der naturligt hørte hjemme i socialdemokratiet (arbejdere og etaternes funktionærklasser). Karakteristisk for usikkerheden i socialdemokratiet var forholdene ved oprettelsen af Nakskov brugsforening i 1902: bestyrelsen bestod af 1 forgylder, 1 snedker, 1 gartner og 2 arbejdsmænd, ved stiftelsen blev foreningen modarbejdet af den lokale fællesorganisation og »Lolland-Falsters Socialdemokrat«, men allerede fra 1903 mødte den velvilje i bladet.

Den stærke vækst i arbejderbrugsforeningerne måtte naturligt nok føre til overvejelser inden for socialdemokratiets ledelse. I 1903 konstaterede Borgbjerg på et møde i Studentersamfundet, at der var en stedse stigende stemning for arbejderforbrugsforeninger, og Borgbjerg blev fra den tid den ledende skikkelse under debatten om en ændret socialdemokratisk holdning over for Kooperationen. I denne anskuelse kunne han hente støtte i de udenlandske socialdemokratier: i England havde der længe været forbindelse mellem arbejderbevægelse og brugsforeninger, i Sverige havde partikongressen år 1900 opfordret arbejderne til at deltage i kooperative foreninger, efter at Branting så sent som i 1894 havde betegnet konsumkooperative foreninger som en kvaksalverkur, i Tyskland udvikledes i 1890'erne konsumkooperationen stærkt, den kritiseredes i 1893 af Bebel, men fik i 1897 fuld støtte af Kautsky, og i Belgien blomstrede brugsforeningsbevægelsen i årene efter århundredskiftet (omtalt 1908 i artikler i »Social-Demokraten«). Disse forhold i udlandet var naturligvis bekendt for Borgbjerg og for andre i partiets øverste ledelse, og med dette som baggrund og de kooperative virksomheders oprettelse rundt i landet som kendsgerninger, der viste stærke strømninger ude blandt socialdemokratiets tilhængere, ændrede man politik på kongressen i 1908.

Til kongressen var der fra forskellige lokalorganisationer indsendt 13 forslag om partiets stilling til den kooperative bevægelse. Flere af forslagene var blot krav om, at man skulle træffe en afgørelse med hensyn til partiets standpunkt. Andre stillede derimod forslag om, at partiet skulle virke for dannelsen af kooperative virksomheder: »Som følge af, at tanken om oprettelse af fællesindkøbsforeninger for tiden i høj grad interesserer arbejderne, og for at forebygge, at sådanne af socialdemokrater oprettede foreninger kommer ind under de danske forbrugsforeninger« (forslag fra foreningen i Københavns 5. kreds). Advarslen mod den af venstre dominerede F. D. B. blev gentaget i et forslag fra foreningen i Utterslev. Et nedsat 9-mands udvalg gik, bortset fra et enkelt medlem, ind for, at partiet skulle virke for oprettelsen af brugsforeninger, og at der skulle nedsættes et fællesudvalg af parti og fagbevægelse for at planlægge fremgangsmåden ved oprettelse af brugsforeninger. Et min-

Til

En Højremand!

I Fjor beskrev Hr. Ellinger i en Piece J. C. Christensen som en Løgner.

I den paafølgende Samling stemte han paa ham til Folketingets 1ste Viceformand.

I Fjor betegnede Hr. Ellinger den af J. C. Christensen førte Militærpolitik som »stridende mod al sund Fornuft« og »sindssvag«.

I Dag gaar han til Valg i Alliance med J. C. Christensen for at bringe denne til Magten og for at redde hans Militærpolitik.

**Ellingers
Brugsforening.****Embedsmændes
Brugsforening**

Til

Middelstanden!

Arbejderne
er Jeres Kunder.

Højre
er det, som giver Jer
Stormagasiner og
Brugsforeninger,
der samler Handelen
paa enkelte
Hænder.

Stem derfor saaledes:**Viggo Christensen X****H. O. G. Ellinger**

Socialdemokratisk løbeseddel fra Københavns amts 1. kreds (Frederiksberg) 1910.

I årene efter 1908 søgte socialdemokraterne og deres modstandere gensidigt at misrekommandere hinanden som brugsforeningstilhængere. Her er det højremanden, professor H. O. G. Ellinger, der har gjort indkøb hos Embeds- og Bestillingsmændenes Forbrugsforening.

dretal af udvalget, *cigarhandler* Sophus Petersen, var mere tilbageholdende, idet han kun ønskede, at et fællesudvalg først skulle undersøge, om der af kooperativ vej kunne opnås fordele for arbejderklassen. Under debatten fremhævede Sophus Petersen, at partiet hidtil havde arbejdet for at drage alle samfundsklasser over til sig, også den store handelsklasse, men at man nu ved at vedtage flertallets forslag ville støde 20.000 stemmer fra sig ved de kommunale valg i København. Flertallet, hvis ordfører var Borgbjerg, mødte en ret betydelig modstand; blandt modstanderne var også Lyngsie, der ytrede: »Såfremt vi vedtager flertallets resolution, da har vi givet vore modstandere et

nyt våben i hånden. Tiden er ikke moden til at påbegynde brugsforeningsvirksomheden«.

Resultatet af drøftelserne blev et kompromis (Borgbjerg: »Thi vi er jo komne her for at overbevise hinanden og ikke overstemme hverandre«). Kongressen vedtog en resolution, der i spidsen satte en resolution fra den 7. skandinaviske arbejderkongres i Kristiania 1907. Denne skandinaviske resolution udtrykte, at det var en pligt for arbejderne at indmelde sig i kooperative foretagender og anbefalede oprettelse af nye kooperationsvirksomheder. I kompromisresolutionen vedtog man efter at have citeret den skandinaviske resolution at nedsætte det oprindeligt foreslåede fællesudvalg, der skulle tilvejebringe materiale i sagen og gøre indstilling til næste kongres.

Udgangen på kongresdebatten 1908 blev betragtet som en de facto-godkendelse af partiets tilslutning til den kooperative bevægelse. Det nedsatte fællesudvalg afgav først betænkning i 1911, og de retningslinier, man anlagde deri, blev i øvrigt ikke fulgt ude i landet; i årene 1909–11 fortsatte en livlig brugsforeningsgrundlæggelse rundt i byerne, og ofte under ledelse af socialdemokratiske kredse. Udviklingen før 1908 kan da kendetegnes af tre perioder: fra 1871 til midten af 1880'erne var socialdemokratiet imod brugsforeninger og for produktionsforeninger, fra midten af 80'erne tog man produktionsforeningerne af programmet, men ude i provinsen blev i årene indtil århundredskiftet startet en lang række fællesforetagender, navnlig bagerier, baserede på et stort antal meget små aktier. Fællesbagerierne viste i de fleste tilfælde, at arbejderne selv var i stand til at lede forretningsmæssige foretagender, og dette var sikkert en af forudsætningerne for det, der skete i tredje periode fra århundredskiftet til 1908, hvor der dels fra kredse i socialdemokrati og fagbevægelse, dels fra samfundsgrupper, hvorfra partiet rekrutteredes, blev dannet brugsforeninger på trods af partiets linie, måske stimuleret af disse års udbredte arbejdsløshed. Partiets linie i spørgsmålet var præget af hensynet til det betydelige antal tilhængere, man havde blandt byernes mindre erhvervsdrivende. Under indtryk af en noget tilsvarende udvikling i andre lande, havde de europæiske socialdemokratier allerede op mod en halv snes år før det danske – ganske vist under stærke indre brydninger – skiftet standpunkt i synet på brugsforeningerne. Når det danske socialdemokrati ikke fulgte med, må forklaringen sikkert ligge i følgende forhold: de erhvervsdrivendes repræsentation i partiet var stærkere end i de mere industrialiserede lande, og samtidig var de danske byerhverv meget politisk virksomme i de første år efter 1900, således at en politik på tværs af deres interesser ville være betænkelig, når man søgte tilslutning fra dem. Når ændringen skete i 1908 og årene derefter, må den hjemlige og praktiske forklaring være den,

at man i partiet måtte erkende, at mange socialdemokrater fra de befolkningslag, der dog udgjorde partiets hovedstamme, ønskede brugsforeninger og allerede var gået ind i arbejdet, hvorfor man mente at burde drage omsorg for, at det kooperative arbejde skete om ikke i partiet så dog i forståelse og på linie med det. At der gik tre år, fra 1908 til 1911, inden man klart tog standpunkt, understreger dog, at man ikke uden tøven lagde linien om, og i dette tidsrum optoges den politiske agitation over for de erhvervsdrivende af spørgsmålet: var socialdemokratiet for eller imod brugsforeningerne.

Ovenstående er et sammendrag af et større afsnit af en undersøgelse over forholdet mellem erhvervsliv og politik i tiden ca. 1870–1914. Det har tidligere været trykt i »*Statens almindelige Videnskabsfond: Årsberetning 1955–56*«. Af pladshensyn har det været nødvendigt at udelade kildehenvisninger og anden dokumentation. – De gengivne valgtryksager beror i »Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv«.

Beretning om virksomheden

1. april 1956–31. marts 1957

Indsamling af arkiver.

Erhvervsarkivets tilvækst i det forløbne år andrager ca. 4.000 bind og pakker. Heraf udgøres godt halvdelen af tre afleveringer, hvoraf de to er fra shippingbranchen. *Rederiet og mæglerfirmaet C. K. Hansen*, København, benyttede sit 100-års jubilæum i 1956 til at afgive sit omfattende arkiv for årene 1856–1932. Samlingen rummer sager fra firmaets klarerings-, befragtnings- og kulafdelinger. Den suppleres for provinsens vedkommende af *mæglerfirmaet Carl v. d. Hude*, Århus, der afleverede journal- og kopibogsrækker for 1876–1930. Den tredje store gruppe kom fra *Grosserer-Societetets Komité*, hvis arkiv nu ubrudt dækker tidsrummet 1742–1949 og er en overordentlig vigtig kilde til den danske handels historie. Afleveringerne fra erhvervsorganisationerne er i øvrigt i år blevet fulgt op af *Textilfabrikantforeningen* for 1905–34, fortrinsvis sager vedrørende toldforhold og en forløber for en større aflevering, og af *Trælasthandlerunionen* for 1917–46, hvori bl. a. er stof til belysning af to restriktionsperioder. Til arkivet fra *Trælastbranchens Sekretariat* er modtaget enkelte mindre sager.

Krigstidsbetonet er også arkivet fra det forlængst ophørte *Det danske Papirgarnselskab* 1917–24, modtaget fra *Textilfabrikantforeningen*.

Af de ellers ikke så hyppigt forekommende håndværkerarkiver opviser året tre, to større og et mindre: *Murermester J. P. Pedersen*, Århus, 1905–51, *A/S Magnus Nielsens Isoleringsforretning*, Århus, 1865–1920, oprindelig et murerfirma, der siden har specialiseret sig i isoleringsarbejder, samt *tømrermester N. P. Mikkelsen*, Søften, 1899–1943.

Af arkiver fra provinsens større købmandsgårde er der indgået tre, hvoraf to fra Fyn, nemlig *C. Hansen*, Bogense, 1900–51, og *J. J. Larsen*, Fåborg, 1860–1945. Det sidste belyser navnlig kornhandel og skibsfart; enkelte papirer vedrørende skibene er afleveret til Fåborg byhistoriske arkiv. Fra den *Andrupske gård* i Lemvig, hvis efterladenskaber Erhvervsarkivet i flere år har søgt at finde, idet man havde en begrundet formodning om, at i al fald noget var bevaret fra den store forretning, er der nu opdukket en del sager i en omfattende aflevering fra papir en gros firmaet *A/S F. Hestbech & Co.*,

Ålborg, 1800–1949. Dette firma, hvis tidligere indehavere var i slægt med Andrupperne, er oprindeligt grundlagt i Lemvig, men omkring århundredskiftet overflyttet til Ålborg. I denne gruppe må endelig nævnes et par arkiver, der hver kun består af en enkelt pakke: *Købmand Jacob Bagger*, Næstved, 1809–69, og – fordi det er afleveret sammen med det førstnævnte – revisor i Nationalbanken *Thomas Thomsen* 1806–45.

Af apotekerarkiver er der indgået et enkelt: *Assens Apotek*, 1904–42, med hvilket i øvrigt fulgte sager fra købmandsfirmaet *S. Hannibals Enke* 1852–65 og *Hjælpekassen for Håndværkerne i Assens* 1850–73. Fra Hannibals havde man i forvejen enkelte papirer modtaget sammen med arkivet fra N. M. & F. Plum.

Året opviser også et større boghandlerarkiv: *Vilh. Trydes Forlagsboghandel*, København, 1860'erne–1955; de tidlige ting stammer fra forretningens grundlæggelse i Slesvig by, hvorfra den efter 1864 blev overflyttet til København. Som andre bevarede arkiver fra denne branche giver også dette adskillige betydningsfulde træk til åndslivets historie.

I tilknytning til Industrirådets arkiv er der derfra afleveret *Erhvervenes Pressesekretariat* 1920–29.

Et arkiv af særlig karakter er *Akademiet for de tekniske Videnskaber* 1937–52, d. v. s. størsteparten af ingeniør Vilh. Marstrands sekretærperiode, hvor akademiet blev grundlagt og opbygget. Lidt uden for de sædvanlige rammer falder også en fra departementschef Einar Cohn modtaget korrespondance med en række forretningsfolk i forbindelse med indsamlingen af stof til hans afhandling »Økonomiske Tilstande i Danmark 1864« i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1914.

Endelig er der i tilknytning til tidligere aflevering modtaget en mindre aflevering fra *Fåborg Jernstøberi og Maskinfabrik* 1913–29, samt de løbende: *A/S Titans* brevarkiv 1949–50 og udtagne abonnementsager fra *Falcks Redningskorps* 1955–56.

Ordningsarbejdet.

Der er udført ordningsarbejder i følgende organisationsarkiver: Akademiet for de tekniske Videnskaber, Dansk Arbejdsgiverforening, Grosserer-Societetet, Industriforeningen i København, Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, Provinshandelskammeret og Trælasthandlerunionen; i følgende handels-, håndværker- og industriarkiver: *Assens Apotek* (med *S. Hannibals Enke* og *Hjælpekassen for Håndværkerne i Assens*), *Frijsenborg Apotek*, *C. Hansen*, *Bogense*, *J. J. Larsen*, *Fåborg*, *A/S Magnus Nielsens Isoleringsforretning*,

murermester J. P. Pedersen, begge Århus, Det danske Papirgarnselskab, Fåborg Jernstøberi og Maskinfabrik, bryggeriet »Skandia«, Nørresundby, samt endelig en lang række retsbehandlede arkiver fra Præstø og Stege dommerembeder. Elselskabet ARKE er afsluttet, og der er arbejdet videre med Det danske Hedeselskab og Falcks Redningskorps. Endelig må nævnes en række ret omfattende arkiver fra 20. århundrede, der indtil videre er utilgængelige.

Arkivets samling af trykte beretninger og regnskaber er i anledning af en betydelig tilvækst ved gaver fra Fyens Disconto Kasse og Det kongelige Bibliotek blevet omordnet.

Håndbiblioteket.

Bogbestanden er forøget med 1193 bind, hvoraf størsteparten er indgået sammen med Textilfabrikantforeningens arkiv. Som tidligere år er der modtaget gaver fra Det kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket samt jubilæums- og tidsskrifter fra firmaer, myndigheder og organisationer i Danmark, Norge, Sverige, Vest- og Østtyskland samt U. S. A.

Økonomi og personale.

Til driften er modtaget tilskud fra Undervisningsministeriet, Århus Kommune og Århus Havn. Videnskabernes Selskabs Arkivkommission har bekoftet forskellige ordningsarbejder i arkiver, hvis aflevering er formidlet gennem kommissionen. Af Undervisningsministeriet er bevilget et beløb til hjælp ved udgivelsen af årbogen, der yderligere – i form af annoncer – har fået støtte fra Fyens Disconto Kasse og A/S Titan, København. Erhvervsarkivet bringer hermed sin hjerteligste tak for de modtagne tilskud og gaver.

Cand. mag. Vello Helk, der i januar 1956 var blevet antaget som midlertidig medhjælper, overførtes pr. 1. april til beskæftigelsesforanstaltningen som tilsynsførende med den midlertidige kontormedhjælper.

Anden virksomhed.

Til den afgåede formand for Århus Universitets bestyrelse, landsretssagfører C. Holst-Knudsen 70 årsdag den 28. maj 1956 udsendte arkivet bogen »Sagførere i Århus«, der tilegnedes Holst-Knudsen som tak for betydningsfuld støtte til Erhvervsarkivet. Bogen fulgte som tillæg til Erhvervshistorisk årbog 1956.

Af personalets arbejde i øvrigt kan anføres: Arkivar Vagn Dybdahl har

fortsat deltaget i redaktionen af »Jyske Samlinger. Tidsskrift for Danmarks historie« og af »Nyt fra historien« og bidraget dertil med anmeldelser og litteraturoversigter. I »Århus. Meeting Place of Tradition and Progress« har arkivar Dybdahl skrevet afsnittet om byens erhvervsliv og som medlem af Århus byhistoriske udvalg har han deltaget i redaktionen af »Barn i Århus. Erindringer 1800–1914«; som medlem af den nedsatte organisationskomité for det nordiske historikermøde i Århus i august 1957 har arkivar Dybdahl deltaget i det forberedende arbejde.

Arkivar Finn H. Lauridsen har fortsat deltaget i redaktionen af »Århus Stifts Årbøger« samt bidraget med anmeldelser til »Jyske Samlinger« og »Nyt fra historien«.

PUBLIKATIONER FRA ERHVERVSARKIVET

Erhvervshistorisk årbog 1949. 96 sider, kr. 7,50.

Indhold: Af Erhvervsarkivets historie.
Erhvervsarkiver i udlandet.
Arkivordningsprincipper i erhvervsvirksomheder.
Handelstanden og butikslukningen 1840–1908.
Aktstykker fra arkivet.

Erhvervshistorisk årbog 1950. 88 sider, kr. 7,50.

Indhold: Fra kaperkrigens begyndelse.
Et gullaschfirma fra Napoleonskrigenes tid.
På trampfart 1848–50.
Bogkøb i provinsen 1800–1850.
Postgang i det 19. århundrede.
Om opbevaring af mikrofilmarkiver.
Teknikerens og historikerens krav til industriarkiver.

Erhvervshistorisk årbog 1951. 110 sider, kr. 10,00.

Indhold: Fra 19. århundredes handelsliv I. Af Luis Bramsens erindringer.
Af konsulatsvæsenets historie i det 18. århundrede.
En Vesterhavsstranding 1850.
Fra halvfemsernes konsulentvirksomhed. Et par episoder fra Harald Fabers virke.
Holmens centralarkiv.

Erhvervshistorisk årbog 1952. 120 sider, kr. 9,75.

Indhold: Et dansk handelshus i Australien. Melchior & Co., 1853–62.
Fra 19. århundredes handelsliv II. Af Luis Bramsens erindringer.
Af Limfjordshandelens historie. Aggerkanal og Doverodde.
Den illoyale konkurrence. Begrebets opståen.
Några reflexioner rörande industrirationalisering och arkiv.

Erhvervshistorisk årbog 1953. 116 sider, kr. 9,75.

Indhold: Dansk handel på Isle de France.
Et dansk imperialistisk eksperiment. Plantageselskabet »Dansk-Vestindien«.
De økonomiske problemer ved Nordslesvigs genforening med Danmark.

Erhvervshistorisk årbog 1954. 153 sider, kr. 11,75.

Indhold: Jens Bang og det ålborgske saltkompagni.
De nordsjællandske landboreformer og statsfinanserne.
Revisorloven af 1909: Forudsætninger og debat.
Fra købstadshandelen i det 18. århundrede. En lollandsk klage fra 1762.

Erhvervshistorisk årbog 1955. 154 sider, kr. 16,25.

Indhold: Adelig studehandel i 16. århundrede.
Økonomisk debat i Slesvig og Holsten 1773–1807.
En sjællandsk kornkøbmand. Af agent H. H. Schous levned og optegnelser.
Om jubilæumsskrifter.

Erhvervshistorisk årbog 1956. 212 sider, kr. 16,25.

Indhold: Dalum Papirfabrik. Fra konkurrence til sammenslutning.
Fra arkiverne. Breve fra C. A. Broberg i 1866.
Tillæg: »Sagførere i Århus«.

Erhvervshistorisk årbog 1957. 96 sider, kr. 14,00.

Indhold: En købmandsskæbne i Ålborg fra begyndelsen af 17. århundrede.
En dansk handelsekspedition til Nordamerika 1783. Et bidrag til Handels- og
Kanalkompagniets historie.
Den merkantilske Forening. Fra det 19. århundredes børsliv.
Socialdemokratiet og brugsforeningerne frem til 1908.

Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen:

Personregister over Arbejdsgiveren 1900–1952. 1954. 120 sider, kr. 6,00.

Rasmus Berg:

Minder fra håndværk og industri. 1954. 115 sider, kr. 11,75.

Vagn Dybdahl, Andreas Jørgensen og Finn H. Lauridsen:

Oversigt over industrihistorisk litteratur 1945–54. 1955. 23 sider, kr. 2,00.

Aage Rasch:

Dansk toldpolitik 1760–1797. 1955. 362 sider, kr. 19,00.

Vagn Dybdahl, Vello Helk og Finn H. Lauridsen:

Sagførere i Århus. Undersøgelser og aktstykker tilegnede Carl Holst-Knudsen. 1886 – 28. maj – 1956. 139 sider, kr. 12,00.

FYENS DISCONTO KASSE

(BANK-AKTIESELSKAB)

ODENSE

A/S TITAN

KØBENHAVN N.

